

Українська мова

Барна М.М., Волощенко О. В., Козак О. П.

«Літературне читання. Українська мова»

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Гортаючи сторінки підручника, звертай увагу на позначки.

Якщо побачиш такий знак — це означає, що ми даємо завдання чи запитуємо про щось важливе. Відповідай і виконуй обов'язково!

Прочитай прислів'я.
Перевір себе.

Ну що ж, у добру путь, наш любий школярику!

© Барна М.М., Волощенко О. В., Козак О. П., 2015

ДОРОГИЙ ЧЕТВЕРТОКЛАСНИКУ!

Читаючи сторінки нового підручника «Літературне читання», Ти помандруєш чудовим і неповторним світом героїв найцікавіших художніх творів українських та зарубіжних письменників, перенесешся в далеке минуле, потрапиш у таємниче й чарівне сьогодні.

Робота з книжкою збагатить Твоє мовлення новими словами, прислів'ями, приказками, розкриє таємниці художнього слова, вдосконалив умінь розуміти прочитане, навчить доводити правильність певного судження та власної думки.

Ти удосконалюватимеш вміння самостійно працювати з інформацією, виконувати різноманітні творчі завдання.

Рубрика «Перевір себе» допоможе Тобі оцінювати власну діяльність та підготуватися до написання контрольних робіт.

Учись учитися!

Успіхів Тобі!

З повагою, автори

... Учітесь, читайте,
І чужому наuczайтесь,
Й свого не цурайтесь.

Тарас Шевченко

З ІСТОРИЇ СВЯТА

Щороку 1 вересня для хлопчиків і дівчаток відчиняються двері численних шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів, технікумів. Але чому саме 1 вересня, а не 10, 15 чи 1 жовтня ми розпочинаємо новий навчальний рік?

Ця традиція прийшла до нас у XV столітті з Візантії, де 1 вересня відзначали настання нового (не тільки навчального) року. Всі перші школи були при церквах, тому й навчання в них починалося з церковного нового

року — з 1 вересня. Ось таке просте пояснення.

У наш час двері шкіл для дітей у різних країнах відчиняються в різні дати. 1 вересня розпочинається навчання в Чехії, Білорусії, країнах Прибалтики. А ось, наприклад, для дітей Німеччини, Іспанії, Франції немає чіткого графіку початку навчального року: навчальні заклади розпочинають працювати протягом серпня-вересня. В Італії діти починають відвідувати школу з 1 жовтня. З середини серпня починають вчитися в Данії. В Англії, Канаді та США навчальний рік починається завжди у перший вівторок вересня. В Японії вирішили, що початок навчання — це дуже весело, і починають новий навчальний рік... 1 квітня.

В Україні свято День знань було введено у 1984 році.

НАМ ТРЕБА ВЧИТИСЬ!

... В країні нашій стільки справ,
і кожна з них цікава,
що я ще й досі не добрав —
яка ж найкраща справа?
Літак між хмарами водить?
У шахті працювати?
Ліси ростить, сади садить,
будинки будувати?
Чи поклади нові знайти
руди, вугілля, нафти?
Чи в інші зоряні світи
злетіти космонавтом?..
А ще привабливіш було б
стать лікарем великим

і від усіх-усіх хвороб
знайти цілющі ліки,
щоб всі, здорові та міцні,
жили б хоч років з двісті!..
Про все, що мріється мені,
несила й розповісти.
Просторі стеляться путі,
навкруг широкий обрій...
Мені відкрито все в житті —
аби учився добре! —
І я учитимусь як слід
і буду вірним сином
милішої за цілий світ
моєї Батьківщини!

- «Визнач тему і основну думку прочитаної поезії»
- Над чим замислюється ліричний герой твору?
- Ким бачиш Ти себе у майбутньому? Що робиш для того, щоб досягти своєї мети?

Ліричний герой — образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів

НАЙДОРОЖЧИЙ ПЛІД

Болгарська казка

Було у батька три сини. Якось він покликав їх до себе в кімнату та й каже:

— Даю вам кожному гаманець золотих. Ідьте собі по світу та шукайте найдорожчий плід. Хто його принесе мені, отримає половину мого багатства.

Взяли три сини гроші та й рушили на три сторони світу шукати найдорожчий плід.

Після трьох років мандрів усі троє повернулися додому.

— Ну як. — запитав батько найстаршого сина, — приніс ти мені найдорожчий плід?

А той йому:

— Найдорожчий плід, тату, це той, котрий найсолодший. Отож я купив тобі винограду. З усіх плодів, що родить наша земля, виноград — найсолодший.

— Добре, синку, — каже батько, — гарний плід мені приніс. А що скажеш ти? — питає середнього сина.

— Я думаю, тату, що найдорожчий плід той, який найважче дістати. Тому пішов у теплі краї і придбав плодів, що у нас не родять. Купив тобі кокосових горіхів, апельсинів, фініків, бананів та ще деяких рідкісних плодів, усього потроху. Ось вони: вибери собі найкращий.

— І твої плоди, синку, гарні. Візьми собі один із них, — каже батько.

А тоді питає найменшого:

— А що ти приніс мені, сину? Чому повернувся з порожніми руками?

— Справді, тату, я повернувся з порожніми руками. Але гроші, що ти дав мені, не змарнував. Я, тату, пішов учитися. Цілих три роки вчителі та книги вчили мене. Плодів, що я здобув, не видно, бо вони в серці й розумі моєму. Гадаю, татку, що то також дорогоцінні плоди.

Дуже зрадів батько, почувши ті слова.

— Ти приніс мені найдорожчі плоди, синку! Ти заслужив винагороду. Бо ж немає плодів, дорожчих за ті, що їх дає людині Знання.

- Визначте основну тему казки.
- Назвіть героїв казки «Найдорожчий плід».
- Скільки синів мав батько? Яким Ти уявляєш кожного з них?
- Який плід приніс батькові кожен із синів? Чим вони пояснили свій вибір?
- Якщо б Тобі дали завдання принести найдорожчий плід, який вибір Ти б зробив? Відповідь обґрунтуй.

Прочитай прислів'я. Поясни, як Ти розумієш кожне прислів'я.

Наведи приклад ситуації, в якій доречно було б вжити те чи інше прислів'я.

- Знання — це скарб, а вміння вчитися — ключ до нього.
- Ніж виряджатись у яскравий одяг, краще одягнись у знання.
- Якщо за день нічому не навчився, марно прожив його.
- Учення без умінь — не користь, а біда.
- Не кажи: «Не вмію!» Кажи: «Навчуся!»

Слово «благодійність» складається з двох частин: «благо» та «діяти». Тому благодійність можна тлумачити як діяльність на благо. Творити благо — означає, надавати безоплатну допомогу тим, хто її потребує.

Благодійність — це бажання допомогти, спроба змінити щось у світі на краще і розуміння того, що твоя допомога конче комусь потрібна.

Благодійністю можна вважати справи, коли вони зроблені від щирого серця, а не для того, щоб про це дізнались інші.

Любов Забашта

ЛЮДИНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА!

Людина починається з добра,
Із ласки і великої любові,
Із батьківської хати і двора,
З поваги, що звучить у кожному слові.
Людина починається з добра,
З уміння співчувати, захистити.
Це зрозуміти всім давно пора,
Бо ми прийшли у світ добро творити.
Людина починається з добра,
Із світла, що серця переповняє.
Ця істина, як світ, така стара,
А й досі на добро нас надихає.

- Із чим асоціює Любов Забашта добро?
- Яку рису характеру поетеса вважає найважливішою?
- Знайдіть у вірші слова, що вказують, з якою метою ми прийшли у цей світ?
- Чому автор у вірші тричі вживає такі рядки «людина починається з добра»? Відповідь обґрунтуй.
- Склади твір — міркування на тему «Бути добрим — це забути про себе самого, щоб думати про інших» (Матір Тереза).

Василь Сухомлинський

ДОБРЕ СЛОВО

В однієї жінки була маленька донька Оля. Коли дівчинці виповнилося п'ять років, вона тяжко захворіла: простудилася, почала кашляти й танула на очах. До нещасної матері почали приходити родичі: Олині тітки, дядьки, бабусі, дідусі. Кожен приносив щось смачне й поживне: липовий мед і солодке коров'яче масло, свіжі лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Кожен говорив: «Треба добре харчуватися, треба дихати свіжим повітрям — і хвороба втече в ліси й на болота».

Оля їла мед у стільниках¹ і солодке коров'яче масло, лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Але нічого не допомагало — дівчинка вже ледве вставала з ліжка.

Одного дня біля хворої зібрались усі родичі. Дідусь Опанас сказав:

— Чогось їй не вистачає. А чого — і сам не могу зрозуміти.

Раптом відчинилися двері, й в хату ввійшла прабабуся Олі — столітня Надія. Про неї родичі забули, бо багато років сиділа прабабуся Надія в хаті, нікуди не виходила. Але почувши про хворобу правнучки, вирішила навідати її.

Підійшла до ліжка, сіла на ослінчик², узяла Олину руку в свою, зморшкувату і маленьку, й сказала:

— Немає в мене ні медових стільників, ні солодкого коров'ячого масла, немає ні свіжих лісових ягід, ні горіхів, немає ні перепелиних яєчок, ні курячого крильця. Стара я стала, нічого не бачу. Принесла я тобі, мила моя правнучко, один-єдиний подарунок: сердечне бажання. Єдине бажання залишилось у мене в серці — щоб ти, моя квіточко, видужала й знову раділа ясному сонечкові.

Така величезна сила любові була в цьому доброму слові, що маленьке Олине серце забилося частіше, щічки порозовішали, а в очах засяяла радість.

— Ось чого не вистачало Олі, — сказав дід Опанас. —
Доброго слова.

Стільник¹ — лист, утворений чашечками з воску, який бджоли й осі роблять для зберігання меду, виховання потомства та перебування дорослих комах.

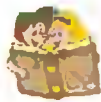
Осліничик² — переносна кімнатна лава для сидіння.

- Яка основна тема оповідання В. Сухомлинського «Добре слово»?
- Відшукай у тексті оповідання і прочитай рядки, в яких описано, як родичі піклувалися про хвору дівчинку.
- Чому дівчинка так довго не одужувала?
- Хто допоміг Олі видужати? Чим саме? Підтвердь свою відповідь словами з прочитаного твору.
- Склади план оповідання.
- Наведи приклад з власного життя, коли чиєсь добре слово Тобі допомогло.

Прочитай прислів'я. Поясни зміст кожного з них.

- Від доброго слова і лід розмерзається.
- Доброго держись, а лихого стережись.
- Твоя краса — в твоїй доброті.
- Перший крок до добра — не чинити зла.
- Добре слово краще за цукор і мед, а скажеш — усім приємно.
- Раз добром налите серце повік не схолює.
- До доброї криниці стежка втоптана.
- Добра порада — як готові гроші, а лиха — готове нещастя.
- Вода все сполоссе, лише злого слова ніколи.
- Краса змії — в її шкірі, а краса людини — в її серці.
- Не пам'ятай зла, сам добрішим будеш.

НАЗВАНІЙ БАТЬКО

Українська народна казка

Залишилися три брати сиротами. І нема ні хазяйства, ні хати. Пішли вони найматись. Ідуть та й думають: «Якби ж натрапити на доброго хазяїна!»

Аж іде дід, старий-старий, борода біла і питає:

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Найматися.

— Хіба у вас свого хазяйства нема? — запитує дідусь.

— Нема, — кажуть. —

Якби до доброго чоловіка в найми потрапити, то ми б йому по правді робили, слухались і за рідного батька мали б.

Дід і каже:

— Добре! Коли так, то будьте ви мені сини, а я вам — батько. Слухайтеся мене, то я навчу вас, як жити, як з правдою не розминатися.

Згодилися брати та й пішли за дідом. І дід-батько всім їм допоміг розжитися добром та одружитися з хорошими дівчатками. А тоді попрощавсь і наостанок сказав:

— Глядіть, тільки ж правди не забувайте!

Минув час, розбагатіли ще більше старший та середульший брати. А дід-батько повернувся подивитись, як його сини живуть та чи з правдою не розминаються.

Приходить до найстаршого, наче старець убогий, кланяється.

— Якби ваша ласка подати мені милостиню!

Той його не впізнав і каже:

— Ге, не такий ти вже й старий! Схочеш, то заробиш, — і милостині не дав.

Пішов той дід. Відійшов трохи, оглянувся назад на маєток і на те добро — так усе воно й запалало.

Пішов він далі, до середульшого брата. Приходить, а в того і млин, і ставок, і хазяйство гарне. От дід уклонився низенько та й каже йому:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трошки борошна: я вбогий чоловік, крихти в роті сьогодні не мав.

— Шкода, — каже той, — я ще й собі не намолов. Багато вас тут таких тиняється.

Пішов дід. Відійшов трохи, оглянувся — так і охопило той млин полум'ям.

Приходить дід до найменшого брата. А той живе вбого: хатка невелика, зате чистенька.

— Дайте, — каже дід, — хоч шматочок хліба!

А той чоловік йому:

— Ідіть, дідусю, в хату — там вас моя жінка нагодує.

Приходить дід у хату. Там його і нагодували, і дали чистий одяг. А як дідусь одягався, жінка глянула: аж у нього на грудях така рана страшна!.. От і питає:

— Дідусю, з чого це у вас рана така на грудях?

— А це, — каже, — така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде.

— Ото лихо! — скрикнула жінка. — І нема на неї ніяких ліків?

— Є, — відповів дід, — та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може. Як хазяїн сам підпалить свою хату, та все

його добро згорить, а тоді взяти попелу та й засипати мені на рану, то рана так і загоїться. Та хіба ж є такий чоловік?

Прикликала жінка чоловіка. Замислився він. Довго думав, а тоді до жінки:

— А як, жінко, гадаєш?

— Та так, — каже жінка, — ми хату ще наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже йому другого життя не буде.

— Ну, коли так, — каже чоловік, — то винось дітей з хати.

Повиносили вони дітей, самі повиходили... Глянув чоловік на хату — жалко свого добра! А людини — ще жалкіше! Узяв та й підпалив. Так ураз хата полум'ям і взялася — де й ділася... А замість неї відразу постала інша хата, така гарна та пишна. А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу, — каже, — сину, що з вас трьох лише ти не розминувся з правдою. Живи щасливо!

Тут упізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, — аж його вже нема. То вони й дітям про нього розповіли і по правді жити вчили. З людьми ділитися, віддячувати добром, убогих не цуратися, старших шанувати.

- Чому даний твір є казкою? Відповідь обґрунтуй.
- Згадай головних героїв казки «Названий батько».
- Яку роль відіграв дідусь у житті трьох братів-сиріт?
- Відшукай у тексті слова, які сказав наостанок дід-батько своїм синам. Прочитай їх.
- Чи дотримався кожен із синів батькового прохання? Підтвердь свою відповідь цитатами з тексту.
- Склади власну казку про Добро.

Трикратність повторів — одна з ознак казки.

Цитата — це точний, дослівний уривок з будь-якого тексту.

* * *

На автобусній зупинці
Зустріча бабуся внук.
Із села везе гостинці,
То нехай не трудить рук,
Внучок зробить добрий вчинок:
Він зустрине, привіта,
Піднесе важку корзину,
Бо така ж кругом сльота¹...
На зупинці все у русі:
Із автобусів тісних
Раз у раз якісь бабусі
Вибираються на сніг.
Внук глядів, як на спектаклі²,
Поки ноги не поклякли.
Налічив, немов на сміх,
Сорок сім бабусь чужих.
А своїї все нема.
Намочився він дарма.
Подивився на годинник
І зітхає: — От діла,
Був зробив би добрий вчинок,
Та... бабуся підвела!

Сльота¹ — хмарна, сира погода з дощем або мокрим снігом.

Спектакль² — театральна вистава.

- Який добрий вчинок хотів зробити хлопчик?
- Чи вдалося йому виконати задумане?
- Кого звинуватив онук у тому, що не зміг зробити доброго вчинку?

- Про які риси характеру головного героя свідчить його вчинок? Відповідь обґрунтуй.
- З якою інтонацією потрібно читати висновок онука? Чому? Відповідь обґрунтуй.
- Чого вчить поезія І. Кульської? Відповідь обґрунтуй.
- Поміркуй, як можна назвати дану поезію? Запропонуй свій варіант заголовка.
- Пригадай, як Ти допомагав старшим людям. Розкажи про це своїм однокласникам.

Іван Драч

***

Хіба чекати плати за добро?
Нехай в руці зламається перо,
Нехай твоя зламається рука,
Що за добро добра собі чека!

Добро твориться просто — ні за так.
Так, як цвіте і опадає мак,
Як хмарка в'ється і сміється пташка,
Як трудиться мурашка-горопашка.

Хіба сіє зерна скрізь метка рука,
І в океан добра тече ріка,
І не зросте із нього ковила¹...
Лиш так змагаймо океани зла...

¹Ковила¹ — трав'яниста степова рослина родини злакових з вузькими листками та квітками, зібраними в пухнасті волоті: тирса.

- До чого закликає Іван Драч у поезії? Підтвердь свою думку рядками вірша.
- З чим поет порівнює творення добра? Прочитай ці рядки виразно.
- Як, на думку Івана Драча, перемогти у світі зло?
- З якою інтонацією потрібно читати поезію І. Драча?
- Як основна думка поезії «Хіба чекати плати за добро»? Підтвердь висновок рядками вірша.

Притча — це повчальна розповідь з історії чи навколишнього життя, мета якої — викласти духовні або моральні істини

ЧАРІВНІ ОКУЛЯРИ

Притча

Один чоловік забажав мати окуляри, через які можна було б бачити людські помисли, бажання і те, що в людських серцях.

Знайшов цей чоловік чарівні окуляри і побачив, що в людських серцях зла більше, ніж добра. Поступово чоловік почав зневажати злих людей, уникати їх, згодом зневага перейшла у ненависть, чоловік втрачав друзів, знайомих, став зовсім самотнім. Дійшло до того, що життя втратило для нього сенс.

Тоді прийшов до цього чоловіка Ангел Божий зі словами:

— Чоловіче милий! Ти шукаєш досконалості в інших. Я раджу тобі пильно подивитись у власне серце. Якщо не знайдеш там недоликів, то берися за чужі гріхи.

Торкнувся Ангел окулярів, і чоловік побачив своє власне серце. Воно було сповнене гріхів більших, ніж ненависні йому в чужих серцях.

— Боже милостивий! Який я грішний! Прости мене, Господи, і навчи покаятися та смиренно виправляти свої помилки!

Цієї ж миті окуляри розбилися.

- Які окуляри захотів мати чоловік? Навіщо? Підтвердь свої слова рядками притчі.
- До чого привело чоловіка використання чарівних окулярів?
- Хто допоміг героєві притчі? Яку допомогу отримав чоловік? Знайди і прочитай у притчі ці рядки.
- Чого навчає нас притча «Чарівні окуляри»? Відповідь обґрунтуй.

Олександр Петрович Довженко (1894–1956) народився 10 вересня 1894 р. на Чернігівщині у бідній сім'ї. Навчався Сашко дуже легко, з усіх предметів найбільше любив читання і малювання.

Працював учителем, згодом перейшов на дипломатичну службу у Варні та Берліні, а коли повернувся в Україну, — то й художником, оформлюючи книги та журнали.

У 33 роки його життя різко змінилося — Довженко починає навчатися знімати кінофільми, писав

до них сценарії; у цьому він досягнув неабияких висот.

Автобіографічний твір — це опис власного життєвого шляху автора на основі спогадів

ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА

(Скорочено)

В цьому короткому нарисі автобіографічного кіноповідання автор поспішає зробити відразу деякі визнання: в його реальний повсякденний світ що не день, то частіше починають вторгатися спогади.

Що викликає їх? Довгі роки розлуки з землею батьків, чи то вже так положено людині, що приходить час, коли вивчені в давно минулому дитинстві байки й молитви виривають у пам'яті і заповоняють всю її оселю, де б не стояла вона.

А може, те й друге разом і в такій же мірі, як і непереможне бажання, перебираючи дорогоцінні дитячі іграшки, що завжди десь проглядають в наших ділах, усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел. І перші радощі, і вболівання, і чари перших захоплень дитячих...

До чого ж гарно і весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитись навколо — геть-чисто все зелене та буйне. А сад було як зацвіте весною! А що робилось на початку літа — огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, укропу, моркви! Чого тільки не насадить наша невгамовна мати.

— Нічого в світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізрастало. Коли вилізає саме з землі всяка рослиночка, ото мені радість, — любила показувати вона.

Город до того переповнявся рослинами, що десь серед літа вони вже не вмщалися в ньому. Вони лізли одна на одну, переплітались, душилися, дерлися на хлів, на стріху, повзли на тин, а гарбузи звисали з тину прямо на вулицю.

А малини — красної, білої! А вишень, а груш солодких було, як наїсися, — цілий день живіт як бубон.

І росло ще, пригадую, багато тютюну, в якому ми, маленькі, ходили, мов у лісі, в якому пізнали перші мозолі на дитячих руках.

А вздовж тину, за старою повіткою, росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин. Там неслися кури нишком од матері і різне дрібне птаство. Туди ми рідко лазили. Там було темно, навіть

удень, і ми боялись гадюки. Хто з нас у дитинстві не боявся гадюки, так за все життя й не побачивши її ніде?

Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою, проти сінешніх дверей, коло вишень, поросла полином стара погребня з одкритою лядою, звідки завжди пахло цвіллю. [...]

На погребні любив спати дід. [...]

Влітку дід частенько лежав на погребні ближче до сонця, особливо в полудень, коли сонце припікало так, що всі ми, й наш кіт, і собака, і кури ховалися під любисток, порічки чи в тютюн. Тоді йому була найбільша втіха...

Більш за все на світі любив дід сонце. Він прожив під сонцем коло ста літ, ніколи не ховаючись у холодок. Так під сонцем на погребні, коло яблуні, він і помер, коли прийшов його час. [...]

Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив. Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні сірі очі, тільки в очах чомусь завжди було повно смутку: тяжкі кайдани неписьменності і несвободи. Весь в полоні у сумного і весь в той же час з якоюсь внутрішньою високою культурою думок і почуттів.

Скільки він землі виорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий. Тіло біле, без єдиної точки, волосся блискуче, хвилясте, руки широкі, щедрі. Як гарно ложку ніс до рота, підтримуючи знизу шкоринкою хліба, щоб не покrapать рядно над самою Десною на траві. Жарт любив, точене, влучне слово. Такт розумів і шанобливість. Зневажав начальство і царя. Цар ображав його гідність миршавою рудою борідкою, нікчемною постаттю і що нібито мав чин нижче за генерала.

Одне, що в батька було некрасиве, — одяг. Ну такий носив одяг негарний, такий безбарвний, убогий! Неначе нелюди зухвалі, аби зневажити образ людини, античну статую укрили брудом і лахміттям. Іде було з шинку додому, плете ногами, дивлячись у землю в темнім смутку, аж плакати хотілось мені, сховавшись в малині з Піратом. І все одно був красивий, — стільки крилося в нього багатства. Косив він чи сів, гукав на матір чи на діда, чи посміхався до дітей, чи бив коня, чи самого нещадно били поліцаї, — однаково. І коли він, покинутий всіма на світі вісімдесятилітній старик, стояв на майданах безпритульний

у фашистській неволі і люди вже за старця його мали, подаючи йому копійки, він і тоді був прекрасний.

З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів, — він годивсь на все. Багато наробив він хліба, багатьох нагодував, урятував од води, багато землі переорав, поки не звільнився від свого смутку.

У виконання вічного закону життя, схиливши сиву голову, шапку знявши й освятивши мислі мовчанням, повертаю я прибитий журбою талант свій до нього, нехай сам продиктує мені свій заповіт. Ось він стоїть передо мною далеко на київських горах. Прекрасне лице його посиніло від німецьких побоїв. Руки й ноги спухли, і туга залила йому очі слізьми, і голос уже однімає востаннє, навіки. І я ледве чую оте далеке його: «Діточки мої, соловейки...» [...]

Жили ми в повній гармонії з силами природи. Зимом мерзли, літом смажились на сонці, восени місили грязь, а весною нас заливало водою, і хто цього не знає, не знає тієї радості і повноти життя. Весна пливла до нас з Десни. Тоді ніхто не чув про перетворення природи, і вода тоді текла куди і як попало. Часом Десна розливалась так пишно, що у воді потопали не тільки ліси й сінокоси. Цілі села тоді потопали, гукаючи собі порятунку. І тут починалась наша слава.

Як ми з батьком і дідом рятували людей, корів і коней, про це можна написати цілу книгу. Це був мій дошкільний героїзм, за який мене тепер, напевно, послали б до Артека. Тоді артеків ще не знали. Давно це діялось. Забув, котрого року, навесні, напередодні паски, повідь случилась така, якої ніхто, ані дід наш, ні дідова баба не знали. [...]

А не занадто вже я славословлю старих своїх коней і село, і стару свою хату? Чи не помиляюсь я в спогадах і почуттях?

Ні. Я не приверженець ні старого села, ні старих людей, ні старовини в цілому. Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм. Коли ж обертаюсь я часом до криниці, з якої пив колись воду, і до моєї білої привітної хатини і посилаю їм у далеке минуле своє благословення, я роблю ту лише «помилку», яку роблять і робитимуть, скільки й світ стоятиме, душі народні живі всіх епох і народів, згадуючи про незабутні чари дитинства. Світ одкривається перед ясними очима перших літ пізнання, всі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну. Сумно і смутно людині, коли висихає і сліпне уява, коли, обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та юнацтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не греє її, не будить радості ані людяного суму. Безбарвна людина ота, яку посаду не посідала б вона, і труд її, не зігрітий теплим промінням часу, безбарвний.

Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє. Чому ж я мушу зневажати все минуле? Невже для того, щоб навчити онуків ненавидіти колись дороге й святе моє сучасне, що стане теж для них колись минулим [...]

Було в минулому житті моїх батьків багато неустройства, плачу, темряви й жалю. Неясні надії й марні сподівання знаходили собі могилу в горілці й сварках. А найбільш, чого їм відпустила доля, — роботи, тяжкої праці. Всі прожили свій вік нещасливо, кожен по-своєму — і прадід, і дід, і батько з матір'ю. Так, ніби всі були народжені для любові і мали всі талант до неї. Таж, певно, не знайшли одне одного чи не доглянули, і гнів і ненависть, які були огидні їм ціле життя, підкинула їм ворожка-чарівниця, і все життя облудні примари невпинно турбували їх і бентежили марно. І все життя їх було скорботним, як життя древніх. Вони не знали,

як змінити його, і, віддаючи перевагу тому, чого не судила їм доба, не порадувались.

Тільки було це так давно, що майже все вже розтануло в далекім мареві часу, як сон, і потонуло. Одна лише Десна зосталася нетлінною у стомленій уяві. Свята, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій. [...]

Благословенна будь, моя незаймана дівце Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на все життя.

Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах.

Сіни¹ — нежила частина селянських хат і невеликих міських будинків, яка з'єднує жиле приміщення з ґанком, рундуком або ділить хату, будинок на дві половини.

Повітка² — господарське приміщення для утримання домашніх тварин або зберігання сільськогосподарського реманенту та різного майна.

Ляда³ — рухома покришка, дверцята, що прикривають отвір всередину чого-небудь.

- Що спонукало Олександра Довженка написати автобіографічного кінооповідання?
- Які яскраві, влучні слова. словосполучення, вислови допомагають глибше. краще уявити картини природи, місце події, зовнішність персонажів, їхні характери? Підтвердь цитатами з тексту.
- Відшукай у тексті та прочитай рядки, в яких автор висловлює своє ставлення до персонажів оповідання.
- Які почуття викликав у Тебе прочитаний твір? Думку обґрунтуй.

Перевір себе:

1. Твір О. Довженка «Зачарована Десна», що Ти прочитав, є:

- А Прозовим
- Б Поетичним
- В Драматичним

2. Встанови відповідність між автором і назвою його твору

А Василь Сухомлинський	1. «Хіба чекати плати за добро?»
Б Наталя Забіла	2. «Добре слово»
В Іван Драч	3. «Нам треба вчитись!»

3. Встанови відповідність між автором та назвою його твору

А Василь Сухомлинський	1. «Хіба чекати плати за добро»
Б Наталя Забіла	2. «Добре слово»
В Іван Драч	3. «Нам треба вчитися»

Михайло Коцюбинський (1864 – 1913) народився у Вінниці, але згодом родина переїхала в село, а пізніше — до містечка Бар. Михайло Михайлович був дуже старанним учнем, закінчив школу, а потім і духовне училище. Знав дев'ять іноземних мов.

У студентські роки захопився літературою і вирішив стати письменником. Перший свій друкований твір — вірш «Наша хатка» побачив світ у львівському журналі «Дзвінок». Але в літературі ім'я Михайла

Коцюбинського пов'язують передусім з художньою прозою.

Михайло Коцюбинський

НЮРЕНБЕРЗЬКЕ ЯЙЦЕ

Мабуть, всі ви, діточки, бачили годинник; можете дізнатись, глянувши на нього чи то вдень, чи вночі, котра година, можете почислити кожду хвилинку. А було колись так, що люди не знали, як рахувати час. Розрізняли лише весну, літо, осінь та зиму, а добу ділили на день та ніч. В літній ясний день, коли сонечко весело сяє на небі, — пізнавали люди, яка пора; але вночі або в глуху осінь не вміли дати собі ради. Не раз і не два думали люди над тим, як запобігти лихові. Та якось нічого путнього не вигадували.

Каганець

Один англійський король звелів наробити однакових каганців, розчислити, скільки їх може згоріти в добу, і відтак, засвічуючи один за другим, рахувати час. Але на такий дорогий годинник могли спромогтись лишень король та багатири. Треба було, щоб каганці горіли невиводно, щоб і вдень, і вночі чоловік доглядав їх та засвічував новий, скоро догорить один. Багато було клопоту з тою вигадкою.

Опісля видумали люди піщаний годинник. Брали дві скляні пляшечки з вузькими шийками, насипали одну дрібненьким піском і злучали їх шийками до купи так, щоби пісок міг пересипатися з одної пляшечки до другої.

Скоро лиш пісок з горішньої пляшечки пересиплеться в долішню — перевертають її догори денцем, і пісок знов сиплеться, як досі. Недорогий і дуже простий такий годинник, але і з ним чимало замороки, — раз у раз треба назирати за ним.

Піщаний годинник

Напоследок винайшли дзиґари вежові. Хто й як перший вигадав се диво — незвісно. Кажуть, начебто араби перші вміли робити дзиґари і що арабський каліф Гарун-аль-Рашид в р. 807 прислав дзиґари в дарунок французькому королеві Каролі Великому.

Дзиґари вежові

Тодішні дзиґари не дзвонили і не мали вагадла¹. Вагадло приробили аж в XVII віці. Тоді також поділили годину на 60 хвиль, а хвилю на 60 хвилинок. У великій пригоді стали людям дзиґари. Але їх можна було побачити лиш на баштах королівських та князівських замків. Мандрівник не міг користати з них, бо були дуже здорові і

тяжкі. Про бідних людей годі і казати: вони мушили вдовольнитися поміччю сонця, котре однаково світить і багатим, і бідним.

Довго, дуже ще довго треба було працювати, щоб вимислити годинник, вигідніший та дешевший, щоб всі люди могли користати з нього.

На початку XVI віку в городі Нюренберзі проживав один мідник — Петро Гельє. Старість білим волосом припрошила його голову, але він не згортав рук, не кидав праці. Всі мали його за чесного чоловіка та доброго робітника. Окрім свого ремесла, Петро Гельє кохався в механіці. Раз якось навідався до нього один італіянець, з котрим Гельє, мандруючи, запізнався в Флоренції. Від того часу старий мідник кинув своє ремесло, по цілим дням читав книжки, рисував і вирізував всілякі шруби та коліщатка.

Жінка Гельє та двоє дорослих синів його не могли взяти втямки, чому такий працюючий чоловік кинув роботу, і від світання до смеркання корили та лаяли його. Не витримав старий Гельє і, кинувши власну оселю, перебрався до своєї заміжньої дочки. Добра донька дуже кохала свого батька, захистила його і, хоч сама була вбога, все робила, щоб заспокоїти його старість. На лихо, чоловік її, кравець, був страшенно цікавий і відтоді, як старий тесть оселився в його хаті, на хвилинку не мав спокою. Цікавий кравець не знав механіки, і всякі коліщатка, шруби, з котрими раз у раз порався Петро Гельє, видавались йому чимсь незвичайним, дивовижним. Він слідив очима за кождим кроком тестя.

Одної днини старий мідник пішов до міста, забувши зачинити свою хату. Кравець подався до тещьової кімнати, радий, що може заспокоїти свою цікавість. Здивований, майже з острахом роздивлявся він по кімнаті, оглядав кождий кусок дроту, міді, заліза... Все видавалось йому

незвичайним. Аж ось межі всілякими струментами вглядів він кругленьку, невелику штучку, котра якось дивно стукотіла і сичала. Спершу подумав він, що то йому почулося. Вхопив машинку в руки, приклав до одного вуха — стукотить; приклав до другого — не вгаває. Холодний піт обілляв бідного кравця. Йому видалось, що в тій кругленькій штучці сидить нечиста сила, і, не довго думавши, зо всієї сили кинув нею об стіну, а сам, не озираючись, вибіг з кімнати, хрестячись та читаючи молитву.

«От воно що! — думав він, — от чого коханий тесть зачиняється в хаті, ховається від людей! Недармо ж жінка та діти витрутили тебе з хати! Спізнався з чортом і зачинив його в машинці! Годі! Не хочу жити під одним дахом з чортякою! Ще, борони боже, на суд потягнуть!..»

Вернувшись додому і побачивши, що його праця попсована, старий Петро аж за голову взявся з туги. Стільки праці, стільки часу пропало марне! А тут ще дурний зять кричить, що не хоче жити в одній хаті з чортом. Нещасний Гельє зв'язав в вузлик своє майно і вибіг з хати на вулицю.

Тяжко йому було. Він думав:

«Я старий, немощний... Прийде незабаром смерть і разом зо мною покладе в домовину і мою думку... І я не зроблю людям того добра, яке можу зробити. А тут ще ніхто не йме віри, всі цураються мене, мов божевільного. Що мені робити бідному на світі? Ось що зроблю: піду до судді, попрошу його, щоб замкнув мене в тюрму. Там вже ніхто не перешкоджатиме мені». Так подумав та й пішов до судді.

Суддя тільки що скінчив свою роботу і хотів йти обідати. Побачивши нового прохача, він дуже здивувався.

— Добродію! — сказав Гельє, — зробить мені велику ласку: звеліть мене ув'язнити.

Почувши таке дивне прохання, суддя здивувався ще більше: він подумав, що старий збожеволів, і пильно глянув на нього.

— Чого ж тобі так забажалось тюрми? — спитав він.

— Я, батче, мушу скінчити одну дуже важну роботу, та, на лихо, не можу знайти затишного куточка, щоб мені не перешкоджали. В тюрмі вже напевне ніхто не перешкоджатиме мені.

Надаремне силувався суддя упевнити старого механіка, що в тюрмі не так-то вже добре, щоб туди проситись. Гельє так благав його, що суддя звелів ув'язнити його. Дуже зацікавив суддю старий Петро. Щоб дізнатись про нього що більше, суддя пішов до його жінки й почав розпитувати її про чоловіка.

— Мій чоловік божевільний, — відказала жінка, — він закинув роботу, цілими днями порастється з книжками та всякою дурницею.

І сини не боронили батька. Тоді суддя звернувся до дочки та зятя. Зять називав тестя божевільним та казав, що він запродав душу нечистій силі. Бідна дочка плакала, боронила батька, як вміла, але її ніхто не слухав.

Повірів суддя, що Гельє справді збожеволів, і звелів всім родичам Петра зібратися, щоб при них випитати його і вже напевне завірится, що він божевільний.

У визначений день зібрались у судді всі родичі Петра Гельє. Послали в тюрму за ним і незабаром привели його.

Він увійшов до зали з повагою. Очі його дивились ясно та розумно. Лице сіяло тихою радістю. В руці тримав він невелику штучку, схожу до яйця, в котрій щось стукотіло.

— Панове судді, — сказав Петро, — от чого мені так бажалось дістатись до тюрми! Ми з моїм приятелем-італіянцем довго вчилися механіки, довго розкидали

розумом та роздивлялись, як зроблені дзиґарі на баштах, і наслідок самі наважились зробити такий годинник, тільки маленький. Приятель мій постачав мені книжки, радив де в чому, а я взявся до роботи. Змовились ми мовчати, нікому й не натякати про нашу роботу, бо знали, що без глузування не обійдеться. Окрім сього, в Нюрнберзі чимало зручних механіків, і я боявся показувати свою роботу, щоб хто часом не покористувався моєю думкою, наче своєю. Тепер, коли моя праця скінчена, — не маю з чим таїтись.

З семи словами він показав машинку. То був годинник, чи нюрнберзьке яйце. Так назвали його, бо був схожий до яйця. Всі судді і хто лиш був у залі з зачудованням дивились на годинник Петра Гельє, а він кожному розказував, як той годинник зроблений.

Жінка та сини засоромились і почали перепрошувати старого; дочка плакала з радощів, а зять переконався, що в машинці нема нечистої сили.

Скоро вістка про новий годинник розійшлась по цілому Нюрнберзі, почали всі поважати мідника Гельє.

Вагадло¹ — маятник

- Про яку подію розповідає в оповіданні Михайло Коцюбинський?
- Знайди у тексті рядки, в яких автор розказує про види годинників, що передували годинникові Гельє. Прочитай їх.
- Яким був механік Петро Гельє? Охарактеризуй його, використовуючи цитати з тексту.
- Відшукай у тексті оповідання і прочитай, які відчуття переживав механік, представляючи свій винахід людям.

- Чи симпатизує автор оповідання своєму героєві? Відповідь обґрунтуй.
- Що найбільше вразило Тебе в цьому оповіданні?
- Спробуй розказати від імені одного з героїв оповідання про винахід Петра Гельє.

У третю неділю вересня відзначається професійне свято людей, які благородною працею примножують наші лісові багатства і сприяють їх раціональному використанню.

Ліс — наше найбільше природне багатство, «легені планети». Підраховано, що ліси займають близько третини площі суші, й загальна площа лісів на Землі становить 38 мільйонів кв. км.

Половина цієї лісової зони належить тропічним лісам, четверта частина розташована в північній півкулі. Україна займає восьме місце в Європі за площею лісів.

Не варто забувати, що турбота та збереження цього природного національного скарбу — наш спільний обов'язок.

Василь Чухліб

ЛІСОВА ДИВИНА

Щусь, щусь, попід соснами, попід березами — і вже півкошика товстеньких боровичків і у Тарасика, і в Миколки. А від Тетянки гриби чомусь ховаються. Лише одного боровичка знайшла і кілька сиріжок.

— Знаєш що, збирай краще квіти. Принесеш мамі букет, — порадив їй Тарасик.

Квітів у лісі багато. Онде на галявинці золотавіють цмин, звіробій, ліловіє верес, у видолинку цвітуть дикі рожі, деревій. І ще різні квіти, назв яких Тетяна й не знає.

— А це що за дивина! — зупиняється вона навпроти незнайомої квітки.

Над кущем пухнастого листя немовби вежа височіє, усипана великими жовтими квітами.

— Угадала, — сміється Тарасик. — Ця квітка так і називається — дивина. А ще — ведмеже вухо.

Ведмеже
вухо

Справді, ці листочки ніби ведмедячі вуха — такі волохаті.

— І заячий холодок у лісі росте, і зозулин льон, і вовчі ягоди, — розповідають Тетянці Тарасик та Миколка.

Набігалися по лісу, можна й перепочити ось на цій сонячній галявинці.

— О, дзвіночки! — вказав Тарасик на квіти, що голубіли неподалік.

Тетянка торкнулася однієї, другої квітки:

— А чому ж вони не дзвонять?

— Бо спочивають зараз. А дзвонять рано-вранці, пробуджують лісових мешканців: «Дзінь-дзень! Годі спати! До роботи! До роботи! До роботи!» І зайці біжать капусту поливати, білки по горіхи, дятел кузню відчиняє, мурашки свій дім ремонтують.

Тарасик так цікаво розповідав, що Миколка заслухався.

А Тетянка сказала:

— Букет мамі й так сподобається. А дзвіночків я не буду рвати. Нехай дзвонять.

- Чому автор, на Твою думку, назвав оповідання «Лісова дивина»?
- Чому дівчинка не зірвала дзвіночки в букет? Як цей вчинок характеризує дівчинку?
- Які ще лісові квіти Ти знаєш? Розкажи про них одно-класникам.

Оксана Сенатович

ДРУЖЕ МІЙ

У сльоту, і в час негоди,
І в погоду, друже мій,
Серцем слухати зумій
Звуки рідної природи,
Звуки — дивні голоси
Незвичайної краси
Чуєш, друже мій, розмови?

З вітром листя гомонить,
З сонцем — ниви і діброви,
Із озерами — блакить,
Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи
Розуміти серцем вчись.

- До кого звертається поетеса у вірші?
- Визнач основну думку поезії «Друже мій»
- Підготуйся до виразного читання поезії та прочитай її, дотримуючись основних норм літературної вимови.
- Виконай словесне малювання поезії Оксани Сенатович «Друже мій».

Паола Утєвська

КВІТКОВИЙ ГОДИННИК

Якось зібралися дідусь із Костиком до лісу. Вийшли рано. Сніданок узяли з собою. А мама наказує:

— Глядіть же, не забудьте о восьмій поснідати і не пізніше шостої вечора додому вертайтесь.

Пішли. Та коли вже вийшли за селище, Костик раптом згадав, що забули годинника.

— Що ж нам робити, дідуню? — питає.

А дідусь усміхається:

— Ми час по квітках узнаватимемо. Кожна квітка о своїй

Цикорій

порі розкриває пелюстки назустріч сонцю. І в певний час згортає їх. Так само, як ти вночі оченята заплющуєш, а вранці розплющуєш. Бач, ось блакитні квітки — то цикорій, або, як їх ще звать, Петрові батоги. Ростуть вони у полі, на луках, на узліссі. Вони не сплюхи. Прокидаються між четвертою й п'ятою годинами ранку.

— О п'ятій я ще сплю, — зітхнув Костик.

— Є квіти, що прокидаються й пізніше. От хоч би шипшина. Для неї ранок настає рівно о шостій. Одночасно з нею розгортають пелюстки мак, кульбаба та нечуйвітер. Якщо в тебе немає годинника, ці квіточки і вдень тобі

допоможуть. Нечуйвітер, наприклад, стуляє пелюстки надвечір о п'ятій годині.

Ідуть далі. Аж от і ліс: тихо, зелено навкруги. Часом тільки защебече пташка, суха гілочка під ногою хрусне. Йшли, йшли, та й вийшли до лісового озерця. Костикові вже їсти захотілося. Він і питає:

— Чи немає тут якої квіточки, щоб підказала нам, котра година?

— А ти подивися на озерце, — відповідає дідусь.

Глянув Костик і бачить на тому озерці — широколисте латаття, та так його рясно, що подекуди й води не видно. А поміж латаття великі квітки біліють.

— Це водяна лілія, — пояснює дідусь. — Вона ще о сьомій годині прокинулася, розкрила навстріч сонцю чашечки. А стуляє їх, як і нечуйвітер, надвечір о п'ятій. Уже, мабуть, з годину п'є сонячне проміння. Дивись, як розпустилася! — і лукаво підморгнув Костикові.

Латаття біле

— Так і є! Бачиш оті жовті дрібненькі квіточки? То курячі очка. Вони теж розпускаються! А прокидаються вони о восьмій. Отже...

— Ура-а-а! — затанцював Костик. — Отже — будемо снідати!..

— Як наказувала мама, — ствердно кивнув головою дідусь і заходився добувати з кошика сніданок.

Поснідали, трішки відпочили і рушили далі. А Костик знову питає дідуся, чи можна дома в садочку за квітами час визначати.

— Звісно, можна. Коли побачиш, що розпускаються червоні тюльпани або сині дзвоники кручених паничів, то знай: минула восьма година ранку. А от нагідки — сплюхи.

Тютюн

Вони прокидаються аж о десятій, тоді, коли Петрові батого пелюстки вже починають стуляти...

Гарно, весело у лісі. Незчулися мандрівники, як і час промайнув.

Аж ось гукає дідусь Костика:

— Час додому! Лілія пелюстки

стуляє, отже, п'ята година. А мама, пам'ятаєш, наказувала о шостій дома бути. Обоє потомилися. Ще б пак, увесь день на ногах!

Дідусь іде поволі, та й Костик не квапиться. Слухає дідусеві розповіді.

— Пам'ятаєш, Костика, — бубонить старенький, — як ми з тобою читали вірша Наталі Забіли про бджілок та метеликів, що пилок переносять? У тому вірші бджілки вихваляються:

*Коли ми навесні та влітку
збираєм мед серед квіток,
то водночас із квітки в квітку
ми переносимо пилок.
І знай — це робиться даром:
перенести пилок той слід,
щоб кожна квітка незабаром
перетворилася на плід.*

Так от, пилок той усі рослини бережуть. На ніч квіточки стуляють пелюсточки, щоб не змила його роса. А вранці вони розкриваються саме тоді, коли прокидаються комахи, які їх запилюють. Але є квіти, що розквітають на ніч, і працюють біля них нічні комахи. Ростуть вони і в нашому садку. Це матіола, тютюн. Знаєш, чому вони такі запашні, а пелюстки їхні — світлого кольору? Тому що білу квітку комаха у нічній темряві знайде швидше, а пахощі дорогу

вказують, ваблять до себе. Є ще одна нічна рослина — енотера, її високий стовбур вкритий великими жовтими квітами. Ростає енотера на піщаних місцях. Удень вона наполовину згортає свої квіти, а десь о десятій вечора — розкриває. Хто бачив уночі галявину, вкриту енотерою, ніколи не забуде того видовища — це ніби казка! Особливо у місячну ніч. Начебто хтось порозсипав золоті зірки. І так до ранку пломеніють вони спокійним, холоднуватим сяйвом... От ми з тобою на той рік у нашому садочку квітковий годинник облаштуємо. Посадимо такі квіти, що розкривають пелюстки в різний час. Правда, цей годинник працюватиме справно лише в ясний, сонячний день.

Енотера

— Як добре ти придумав, дідусю! — зрадів Костик.

— Це не я придумав. Квітковий годинник — не новина. Більш як двісті років тому жив у Швеції вчений. Звали його Карл Лінней. У своєму рідному місті він уперше влаштував такий квітковий годинник. Для тебе це новина, бо ти ще малий. Рости і вчись, вивчисься — все знатимеш...

- Чому автор, на Твою думку, назвала оповідання «Квітковий годинник»?
- Що нового для себе Ти довідався (-лася) з прочитаного тексту?
- Наведи приклади ситуацій, коли знання про квітковий годинник можуть допомогти Тобі.

ДІВЧИНА НАД СТРУМКОМ

(Уривок з повісті «Лісничиха»)

Було це в лубенських лісах над тихою Сулою, де дзвінко булькають у воду важкі жолуді, де блакитна ракша¹ з верхівки високого дуба милується своїм райдужним відбитком у ясному плесі. Там прохолодні лісові яри, зарослі осикою та ліщиною, підповзають до пшеничних ланів, там клени та липи увінчують високі горби і прямовисні кручі.

...На початку жовтня ледве помітною лісовою стежкою, яка зивалася між старезних дубів, ішла дівчинка років тринадцяти. На ній були картата новенька кофтина, синя спідниця й біла хустинка, як терен-цвіт. І ця хустинка різко відтіняла чорні брови дівчинки, її засмагле обличчя й світлі очі. Такі світлі й зелені, що в темряві вони, мабуть, блимають, як світлячки, її кругле ніжне підборіддя схоже було на яблуко, а припечений сонцем кирпатенький ніс скидався на жовту лісову грушку, яка вистигла проти сонця аж на самісінькій верхівці дерева.

Дівчинка несла книжки й зошити, перев'язані нахрест мотузком. Вона поверталася додому із школи. Йшла вона

легким безшумним кроком, наче пливла над стежкою, і тільки іноді під її черевиками, взутими на босу ногу, стиха хрускали суха гілочка або жолудь.

Стежка зненацька повернула праворуч, обминаючи круту гору, і тоді стало чути, як весело видзвонює у тиші вода. Прозорий струмок перетинав стежку, і через нього було перекинута кладку з сухої деревини. Кора на дереві зійшла, і стовбур, сточений жуками, вимитий дощами та висушений сонцем, жовтів і вилискував, мов велика кістка якоїсь прадавньої тварини. (Така, як ото лісники знайшли колись у глинищі, на Мгарській дачі).

Дівчинка сіла над струмком, поклала біля себе книжки й почала задумливо бовтатись у воді руками. Хвильки хлюпали в неї між пальців і здіймались ясними пухирями, в яких відбивалось на мить то жовте листя клена, то клаптик блакитного неба, то обличчя в білій хусточці.

На дні струмка ворушилась водяна трава — довгі такі стьожки, як пучки волосся. В одному місці нанесло намулу й трісочок, утворилася маленька загата, мов озеречко, і вода у цьому озеречку була темніша, в ній тихо крутився золотий листок. З намулу на дні визирала черепашка, мабуть, лісового лаврика. Тільки лаврик давно вже в ній не жив, і черепашка була біла, як крейда. Крізь прозорі жмурки на воді здавалося, що вона дрібно дрижить від холоду.

Руки в дівчинки були шершаві, як дубова кора, засмагли і подряпані. Хустинка в неї зсунулася набік, і з-під неї вибилася хмарка льняного волосся, білого й легкого, як пух, — дмухне вітрець, так воно й розлетиться навколо. І тепер дівчинка стала дивно схожою на кульбабу. В школі її подружки так і кликали завжди: Улянка-кульбабка.

Улянка повільно глянула навколо й наче вперше помітила, що ліс її любий уже прибрався в нову чарівну одягу.

Як же хороше засвітилися очі в дівчинки, як глибоко вдихнула вона осіннє терпке повітря! Здрастуйте, сестри-берізки, вас не впізнати сьогодні. Чи ви це, мої білосорі? Ой леле, не чують привіту, свічками золотими палахкотять. Слухайте, слухайте, як капає з них прозорий жовтий віск: кап, кап, кап...

Та чому ж ти посмутніла раптом, Уляно? Милуйся, милуйся свічками-берізками, і прозорим воском кленів-шептунів, і шапками лісових груш — дивися, вони тепер червоні, як полум'я, і здається, що скрізь на узліссях, і в глушині, й на всіх просторах галявинах розвішано святкові барвисті килими для зустрічі дорогих гостей.

Ні, засмучена сидить дівчинка-школярка. Яка холодна вода в струмку! Витерла руки об спідницю. Як, мабуть, холодно татусеві на фронті осінніми ранками, темними ночами. Забарилися далекі сподівані гості. Знімайте килими, ховайте до скрині.

Прислухалась Улянка. Тільки струмок у тиші дзюрчить, і коли ось так заплющити очі, ще й долонями їх затулити, то здається, що вийшла з гущавини дівчинка-березянка, донька старої берези, така собі босоніжка, у вінку з жовтого листя, личко біле з кори березової, а на шиї намисто з тридцяти трьох прозорих скляних дзвіночків. І тихо затанцювала березянка на галявині, закрутилася, все швидше й швидше, і всі тридцять три дзвіночки разом обізвалися.

Довго б отак сидіти із заплющеними очима та слухати, коли ж це дві сороки прилетіли й застрекотали на дубі: «Чи скор-ро, стар-ра, бур-рю стріч-чати? Чи скор-ро, стар-ра?» А друга: «Не стар-ра я, сестр-ро-сестр-ра! Не стар-ра!»

Жолудь зірвався, застукав по гілках, сердито забубонів: «Буду бити вас обох, білобок! Буду бити вас обох, білобок!»

Ось ти яка, осінь у лісі!

Улянка підвелася, підхопила книжки і, перейшовши через струмок по сухій деревині, звернула зі стежки. Вона пішла навпростець, продираючись крізь ліщину, зриваючи інколи золотавий горіх, який траплявся під руку.

Незабаром вона вийшла на просіку² й тут раптом зупинилася. Біля трухлявого пенька на куці скрутився чорний вужак. Підвівши голівку з двома жовтими цятками, він швидко то висував, то ховав гострий роздвоєний язичок. Улянка почула ледве вловиме сичання, схоже на шелест, наче хто крутив у повітрі тонкою дротиною. Воно тремтінням пробігло по шкірі дівчинки. А може, ніякого сичання й не було, може, то вітер посвистував у порожнє душло пенька.

Улянка зломила хворостину й торкнула нею гадину. Вужак повільно, мляво, мов сонний, спустився з куца, показуючи срібне, в темних кільцях, черево. І тут дівчинка тихо скрикнула: до пенька з усіх боків повзли вужаки, їх було з півдесятка. Огида пересмикнула Улянчині губи. Гади збиралися на зиму в спільне кубло! Тихо шелестіли в сухій траві довгі чорні стьожки.

Але школярка не втекла. Вона стояла, мов укопана, спостерігаючи, як вужаки один по одному, іноді сплітаючись, повільно зникали в норі під пеньком. Один гострий хвостик довго ще визирав із нори й ворушився, немов дратуючи Улянку: «Ану, чи спіймаєш?»

«Як же всі вони довідалися, — думала дівчинка, — про цей пеньок край просіки? Яким лісовим гадючим телефоном змовилися між собою?»

Осінь лагідне сонце востаннє пригрівало старі липи. Через просіку перелетіла довга сива волосінь павутини і, зачепившись за гілку, зненацька блиснула срібною струною.

А дівчинка довго ще стояла біля трухлявого пенька в полоні допитливих розбурканих думок.

Ракша¹ — перелітний птах із блискучим строкатим оперенням

Просіка² — очищена від дерев смуга землі в лісі, яка є межею ділянки, дорогою і т. ін.

- Відшукай у тексті та прочитай рядки з описом героїні твору.
- Які засоби художньої виразності використав письменник для опису Уляни? Прочитай їх.
- Визнач роль кожного засобу художньої виразності у створенні образу героїні твору. Свою думку обґрунтуй.
- Обґрунтуй авторське ставлення до героїні твору. Зроби відповідні висновки.
- Склади план тексту «Дівчинка над струмком»
- Підготуй за планом стислий переказ твору.

Дмитро Павличко

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї,
стоїть на узліссі ялинка моя —
не зрубайте її!
На озері плаває пташка моя —
не убийте її!
Яскріє на небі зірка моя —
не згасить її!
Світ-казку будує мрія моя —
не спиняйте!

- Спробуй скласти звернення про необхідність збереження лісу.

28 вересня —

день народження
Дмитра Павличка

Народився Дмитро Васильович Павличко 28 вересня 1929 р. с. Стопчатів, (нині Івано-Франківська область).

З дитинства милували око хлопчика його рідні Карпати, які взимку вкривалися снігами, а напровесні видзвонювали дзюркотливими струмочками. Сім'я жила бідно, батько і мати змушені були працювати «від темноти до темноти», щоб прогодувати «малесеньких семірко».

ДЕ НАЙКРАЩЕ МІСЦЕ НА ЗЕМЛІ

Де зелені хмари яворів
Заступили неба синій став,
На стежині сонце я зустрів,
Привітав його і запитав:

— Всі народи бачиш ти з висот,
Всі долини і гірські шпилі.
Де ж найбільший на землі народ?
Де ж найкраще місце на землі?

Сонце усміхнулося здаля:
— Правда, все я бачу з висоти.
Всі народи рівні. А земля
Там найкраща, де вродився ти!

ЯБЛУКО

На галузці яблуко висіло:
Каменем я кинув — перебив
Гілочку, аж серце заболіло:
І навіщо я таке зробив?

Не подумав. Лютий недотепа.
За добро я розплатився злом.
І стоїть коло дороги щепи.
Наче птах з підстреленим крилом.

Яблунько моя зеленокрила.
Може, ти заплакала тихцем?
Ти для мене яблуко вродила.
Я ж у тебе кинув камінцем!

Засихає перебита галузь
І в душі горить, немов батіг
Совісті, а яблуко зосталось, —
Мій важкий, хоч недостиглий, гріх.

МУРАШКА

Вилізла мурашка на лопух,
Подивилась весело навкруг:
— Скільки тут повітря і тепла,
Я ж, дурненька, в бур'яні жила!

Вилізла мурашка на ромен,
Мовби крила вирости з рамен:
— Що за диво — пелюстки в росі,
Як могла я жити на лопусі!

Вилізла мурашка на таріль
Соняха, що саяв серед піль:
— Боже, скільки золота й зерна!
Що ромен? Билиночка сумна!

Вилізла мурашка на сосну,
Глянула в далечину ясну:
— Піді мною цілий світ лежить, —
Як могла я на бадиллі жити!

Над сосною чорна хмара йшла,
Срібний дощик по землі тягла.
А мурашка крикнула: — Зажди! —
І взялась на ниточку води.

Вилізла на хмару і лягла
Біля сонця горда, хоч мала.
— Як могла я жити на сосні,
Коли сонце впорівень мені!

Розійшлася хмара дощова –
Вниз летить мурашка ледь жива.
Де вона — дарма питаєш ти,
Вже її нікому не знайти!

Батько Дмитра Павличка, Василь Миколайович, був освіченим на той час чоловіком, працелюбним та енергійним. Люди знали його як оборонця скривджених, якому не раз вдалося захистити правду.

Мати, Параска Юріївна, походила з простої селянської сім'ї. «Моя мати, — згадує письменник, — відзначалася надзвичайною пам'яттю. Послухавши один раз вірш або навіть великий уривок із поеми, вона могла повторити його слово в слово. Таким чином, будучи неграмотною, вона вивчила напам'ять майже весь «Кобзар» і багато творів Івана Франка із уст своїх дітей». «Мати навчила мене розмовляти, а книжка думати», — писав поет.

Невеликі поезії Д. Павличко почав писати ще в дитинстві, а поява першої поетичної книжки «Любов і ненависть» збіглася з роком, коли він закінчив ним Львівський університету (нині — Національний університет імені Івана Франка).

Дмитро Павличко відомий не лише як поет, а й як, прозаїк, публіцист, громадсько-політичний діяч. Його поезії надзвичайно мелодійні, пісенні, тому письменника без перебільшення вважають «найвидатнішим творцем музичної барви у віршах».

ВЕСНА

До мого вікна
Підійшла весна,
Розтопилася на шибці
Квітка льодяна.

Крізь прозоре скло
Сонечко зайшло
І поклато теплу руку
На моє чоло.

Видалось мені,
Що лежу я в сні.
Що співає мені мати
Золоті пісні.

Що мене торка
Ніжна і легка,
Наче те весняне сонце,
Мамина рука.

ДВА КОЛЬОРИ

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами,
Сорочку мати вишила мені,
Червоними і чорними нитками.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Мене водило в безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги.
Переплелись, як мамине шиття,
Мої сумні і радісні дороги.

Мені війнула в очі сивина,
Та я нічого не беру додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя на ньому.

Народ знає Дмитра Павличка і як невтомного державного та політичного діяча.

* * *

Щасливим був я двічі: як на сні
Мене віз батько в присмерки осінні
І як відчув, що в мене в серці
Те, що належить тільки Україні.

- Який основний жанр творчості Дмитра Павличка?
- Склади невелику усну розповідь про життєвий шлях письменника і події, які Тобі особливо запам'яталися.
- Поясни, як, із яких джерел можна отримали детальніші біографічні відомості про Дмитра Павличка.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

1 ЖОВТНЯ - Міжнародний день музики

У перший день жовтня відзначають Міжнародний день музики. Це свято було призначене на 1 жовтня рішенням ЮНЕСКО з ініціативи композитора Дмитра Шостаковича. Можливо, дата для святкування була обрана не випадково, оскільки осінь є улюбленою порою року багатьох видатних музикантів, художників та письменників. Осінь — красива і різноманітна, як музика.

Це свято, звичайно ж, відзначають концертами і музичними фестивалями. Його сьогодні

святкують у всьому світі, оскільки для музики немає ні національних, ні релігійних перешкод. Традиційно на подібних заходах звучать безсмертні твори світових класиків.

Вчені вважають, що людина завжди жила з музикою. Навіть у печерах археологи знаходять сліди найдавніших музикантів, які зображені на наскельних малюнках. Звучання тих мелодій, які вони відтворювали, нам не дано почути ніколи, але сучасна музика також здатна порадувати своїх шанувальників різноманітним соковитим звучанням, що володіє величезною емоційною силою.

СЛАВЕТНА СПІВАЧКА

Усі люди в селі Біла на Тернопільщині любили Соломію. Висока, струнка, з довгими русявими косами і великими сірими очима. Була вона мрійливою, до кожного прихильною, в гурті весела і жартівлива, щира товаришка сільських дівчат. Ходила з ними на вечорниці, разом пекли короваї, плели вінки, бувала на весіллях.

Добре виховання Соломія дістала від своїх батьків. Амвросій Крушельницький, батько Соломії, заснував у селі читальню, дав до неї багато своїх книжок, любив говорити з людьми, радив як міг, казав, щоб посилали дітей до школи, щоб хоч навчити їх читати і писати.

Своїх дітей Крушельницькі, а їх було восьмеро, вчили людяності, любові до землі, на якій народились і яка годувала їх.

Перед відїздом до Львова на навчання батько наказував Соломії чесно виконувати свої обов'язки, вчитися і йти вперед та не забувати, що чим вище вона підніметься в своїй творчості, тим краще прославить добре ім'я народу свого, який дав їй частку свого таланту, свого вогню.

Соломія виконала батькову волю. Своїм ніжнозвучним, шовковистим голосом, співом завжди збуджувала у слухачів багату уяву, викликала нові думки, виховувала любов до краси, до людей.

Концерти славетної співачки завжди відбувалися з великим успіхом за кордоном і на рідній землі. Вона вміла

вживатися в кожен твір, перевтілюватись у кожний персонаж, правильно передаючи його особливості.

Коли її запитували, як вона досягає такого успіху в мистецтві, відповідала:

— Мусите знати: сила вокального мистецтва здобувається не тільки голосом, музикальністю, грою, добре підібраними костюмами, а й тим, щоб переконати глядача, що дія на сцені — то життя, щоб він побачив правду, незважаючи на те, що суть театру — це саме відтворення життя. Кожний актор виконує це по-своєму, і кожен має робити це досконало...

А на запитання: «В чужих краях ви співаєте українські пісні, а як люди сприймають їх там? Чи розуміють?» — відповідала:

— Справжню красу, народне мистецтво всюди розуміють. Наші пісні за кордоном публіка сприймає гаряче, захоплюється їх мелодійністю, багатством змісту.

Під час кожного приїзду славетної співачки на рідну землю Соломію радо зустрічали молоді й старі, заможні й бідні. Артистка щиро віталася з ними, наче з давніми знайомими, переживала, коли на її концерти люди не могли купити квитки, адже, говорила вона, на концерт, певно, ще прийдуть люди і муситимуть повернутися додому...

— Може, доведеться нам ще на день залишитися тут. Ви знаєте, яке то щастя — співати своєму народові! Я така рада,

коли бачу, що люди з насолодою слухають, що мовчки співають зі мною, що пісня доходить до їх сердець, а мої переживання зливаються з їхніми. Коли моя пісня несе їх у світ краси і високих прагнень, то це така велика нагорода мені, що про іншу й не мрію...

У театрах Петербурга Соломія Крушельницька вела головні ролі майже в дванадцяти операх. Гру її високо оцінила російська критика: «Дуже добре!» «Чудово!» «Прекрасно!» «Небувало гарно!» Гучні оплески і вигуки «браво» тривали з хвилин появи і до кінця перебування її на сцені.

Імператорська родина Миколи II звернулася до артистки з проханням дати концерт у приватному царському палаці. На закінчення концерту С. Крушельницька заспівала кілька українських народних пісень. Коли цар запитав, якою це мовою і про що в них ідеться, Соломія пояснила по-французьки, підкресливши при тому, що це — пісні її рідного українського народу...

Вона прожила довге і цікаве життя (1872–1952 рр.). Своєю великою працею, культурою, колосальними успіхами на ниві мистецтва, великою любов'ю до рідного народу Соломія Крушельницька стала прикладом не тільки для сучасників, а й для наступних поколінь.

- Чому Соломія Крушельницька стала прикладом для наступних поколінь? Відповідь обґрунтуй, використовуючи цитати з тексту.
- Знайди потрібну навчально-пізнавальну інформацію про Соломію Крушельницьку в інших джерелах і напиши про неї замітку до стінгазети.

Перевір себе:

1. Обери рядок, у якому записана ознака вірша:

- А Графічно виокремлені рядки
- Б Повчальність у змісті твору
- В Наявність розповіді про події із життя героя

2. Обери рядок, у якому записано назву твору Дмитра Павличка:

- А «Ліс восени»
- Б «Друже мій»
- В «Мурашка»

3. Про яку людину можна сказати, що вона — «майстер своєї справи»? Власні міркування запиши.

Анатолій Давидов

ЛІСОВЕ ОЗЕРО

— До нашого озерця підемо! — сказав Ігорчикові тато.

— Так воно ж замерзло... — здивувався той.

А татко вже лаштував рюкзак, лижі, дістав з комірчини льодоруб, з яким раніше на зимову рибалку ходив.

— Будемо рибу ловити, — зрадів хлопець.

— Цього разу — рятувати, — загадково всміхнувся тато.

І ось вони у лісі біля озерця. Хоч тут і затишно, однак мороз аж тріщить, озерце снігом замело, тільки на середині крига чиста-пречиста. Ігорчик побіг туди, заглянув крізь лід і

страшенно здивувався: на нього звідусіль дивилися... риб'ячі очі.

— Чого вони тут? — чудувався Ігор.

А тато вже рубав кригу. Й коли зробив чималу ополонку, витер піт з чола.

— Кисню їм, сину, не вистачало...

І великі, й малі пливли до ополонки, навіть вистрибували з води. Один окунець на лід вискочив. Затріпався, застрибав, а назад ніяк не потрапить.

Ігорчик обережно взяв його і вкинув до ополонки.

— Живи! — сказав.

- Який висновок Ти зробив (-ла) з прочитаного оповідання? Відповідь обґрунтуй.

Михайло Чабанівський

ВІРНИЙ

Те, що того ранку побачив Ігор у сусідньому дворі, дуже схвилювало його. Маленький хлопчик такого ж віку, як і він сам, стьобав прутиком рябе цуценя, тягаючи його по саду за шнурок. Собача жалібно скиглило, падало, переверталось на траві, намагаючись встигати за своїм довгоногим мучителем. Але той навмисне стрибає через кущі, бігав поміж деревами, а цуценя, впавши на землю, котилося, ніби клубочок білих ниток. Серце Ігоря не витримало. Блідий, із стиснутими кулаками, він миттю перехопився через паркан і став перед хлопчиком.

— Нащо мучиш? — крикнув хрипким голосом. — Покинь!

Хлопчик, вражено блимаючи маленькими очима, зупинився. Цуценя, скориставшись з цього, підповзло до ніг свого лютого господаря і лизнуло йому литку. Два хлопчики, один рудий, мов сонце, якщо на нього дивитись у закопчене скло, другий з чубчиком в напуск, блідий і рішучий, стояли один проти одного, ладні зчепитися у бійці. Та ось руді вії раптом затремтіли, ворухнулися, очі опустилися.

— А чого його жаліти, коли він зайвий. Все одно завтра втопимо у діжці. Спитай он у мами.

Ігор ковтнув слину, що давила його за горло, переступив з ноги на ногу. Гнів його минув, і він уже лагідніше сказав:

— Нащо ж його топити? Краще віддай мені...

— Бери, — погодився рудий хлопчик і подав Ігореві шнурок. — Що мені, жалко? У нас ще красивіший є, з великими вухами... Тарзан.

Не тямлячись від радості, Ігор підхопив на руки щеня, яке все тремтіло й тихо скигло, наче скаржилося на когось, і кинувся до хвіртки. Та його раптом зупинив рудий.

— Е, ні, — сказав він і лукаво примружив маленькі очі. — Даром не дається, адже він не простий, а породистий...

— Що ж ти хочеш за нього? — нетерпляче запитав Ігор. Він у цю хвилину ненавидів пихатого мучителя.

— Що в тебе є?

Ігор зам'явся. Справді, що ж у нього є? Він лише кілька днів, як приїхав з міста до тітки Олі, всі його іграшки залишилися вдома, лише дещо вдалося захопити, коли

спішно збиралися на дачу. Перебираючи в думках те, що він захопив з дому, Ігор проказував:

— Пістолет з двома курками, червоний настільний телефон з поламаною мембраною, Толька, мій братик, поламав, тенісний м'яч...

— Неси все це мені, тоді забереш собаку, інакше не віддам, — категорично заявив рудий і вихопив цуценя з Ігорових рук. — Бо це не простий дворняжка, а породистий.

— Гаразд, почекай мене, я зараз, — відповів Ігор. Він кинувся через паркан і за кілька хвилин уже повернувся. В руках у нього були іграшки.

— Бери, я згодний, — сказав Ігор і поклав усе принесене на траву.

Схопивши цуценя, він кинувся додому. І вже тоді, коли був за парканом, із сусіднього двора почулося:

— Як тебе звати?

Це питав рудий. Ігор охоче відповів.

— А мене Тимком. Будемо гратися?

— Будемо, — невпевнено мовив Ігор. — Якщо тільки не будеш мучити тварин...

— Так я ж його вчив бігати! — виправдувався Тимко. Видно, йому було соромно за свій вчинок. — У мене он ластів'яче гніздо, і я не чіпаю яєчок... Хай собі лежать, я тільки подивився кожне і поклав.

— Значить, подивився все ж? — суворо запитав Ігор. — А ти знаєш, що ластівка може відкинутися від гнізда, якщо там хтось полазить? Навіть лазити не треба. Он скільки буслів у селі, а на вашій хаті його чомусь немає. Як ти думаєш, чому? Бусли розумні птиці, вони знають людей...

Тимко прикусив язика. Він вважав, що оцей «дачник» — дурний, мов пень, коли може віддати за паршиве щеня всі свої іграшки, але виявилось, що це не так. Звідки він

дізнався, що Тимко минулого року розорив лелече гніздо і хитрі птиці цього року вже не прилетіли сюди? Звідки він, міський житель, знає про ластів'ячі примхи?

А Ігор уже вовтузився з цуценям. Насамперед він випросив у матері склянкумолока і нагодував його. Потім зібрав усі дощечки і цурупалки, що валялися біля хати, і зробив для нього хатку. Яка ж хороша та затишна хатка вийшла! Ігор навіть віконечко там приладнав — якраз під руку потрапила кватирка, що лежала без діла, намостив трави, щоб м'яко було спати його собаці. — Як його звати? Тимко казав, що всі звали його зайвим, бо вирішили втопити. Але ця назва Ігореві не подобалася. Він чимало чув казок від батька, що собака — вірний друг людини. Як же він може бути зайвим? Ні, це не підходить. Вірний, ось як він назве цуценя! Вірний, Вірний... Йому так сподобалася назва собаки, що він навіть засміявся.

— Вірний, Вірний, — покликав Ігор, але цуценя, пригріте сонечком, дрімало, лише вуха сторожко ходили, наче дослухалися, чи не йде сюди рудий Тимко, щоб знову починати знуцання...

- Склади порівняльну характеристику двох хлопчиків — героїв оповідання.
- Чи можна вважати Тимка безсердечним хлопчиком? Відповідь обґрунтуй.
- Як ставиться автор до подій, описаних у творі? Своє міркування підтвердь цитатами.
- Спрогнозуй, як будуть розгортатися події в оповіданні «Вірний» далі.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

Всесвітній день вчителя за рішенням ЮНЕСКО відзначають з 1994 року.

Із 1965 року в Україні відзначають День учителя. Це свято можна вважати одним з найулюбленіших професійних свят і дорослих, і малих. У першу неділю жовтня і напередодні цього дня учні шкіл, училищ, коледжів, технікумів, вишів вітають своїх улюблених педагогів.

З ДНЕМ УЧИТЕЛЯ!

Сергій Гордієнко

Є професія у світі —
Серце віддавати дітям!
Серце вчителя безкрає,
Як би він його не краєв.
Тому гідний вчитель шани.
Так, любові та пошани
За роботу непросту
І за те, що я расту!
Хай же вистачить терпіння
Передати нам уміння.
А за працю вашу діти
Щиро вам дарують квіти!

Тамара Коломієць

ПЕРША ВЧИТЕЛЬКА

Букварі і читанки,
Парти в два ряди.
Наша перша вчителька
В серці назавжди.

Споришева стежечка,
Стежечка-мережечка,
Що водила нас
Ще у перший клас.

Сонце світлі зайчики
Сипле у шибки.
Кришать крейду пальчики —
Пишуть палички.

Добре нам читається —
Вчителька всміхається.
А як хтось не зна —
Хмуриться вона.

Скільки розгадали ми
З нею загадок!
Скільки прочитали ми
Віршів і казок!

Стороною рідною
Дниною погідною
Йшли через покіс
У багрянний ліс.

Наша перша вчителька
Інших навча.
Букварі і читанки
Їм вона вруча.

Споришева стежечка,
Стежечка-мережечка,
Інших перший раз
Повела у клас.

- Які почуття та емоції виражає автор, згадуючи першу вчительку? Думку обґрунтуй.
- Склади римовані рядки про свою першу або улюблену вчительку.

Василь Сухомлинський

УЧИТЕЛЬ І УЧНІ

Під гіллястою липою сидів Старий Учитель, записував до школи дітей.

На зеленій галявинці було тихо. Новачки ніяковіли, чувся стриманий шепіт батьків.

До вчителя підійшов сивий дідусь.

Учитель пильно подивився на дідуса, заплющився на мить і знову глянув йому в вічі.

Він пізнав свого першого учня.

Шістдесят років тому під цією липою він записував його до школи.

— Остапе, це ти? — тихо запитав Старий Учитель.

— Я, вчителю... Привів внука... малого Остапа.

Старий Учитель і його перший школяр обнялися і поцілувалися.

Остап зітхнув і тихо промовив:

— Роки йдуть. учителю.
Старий Учитель заплакав.

Задумливий, схвильований, з тремтячими сльозинками в очах, він довго сидів мовчки, дивився на маленького Остапа.

Над гіллястою липою синіло літнє небо, в квітках хмелю гули бджоли, на далекому обрії тремтів синій ліс — як і шістдесят років тому.

— А тепер, мої любі учні, — промовив Старий Учитель рівним, тільки трохи схвильованим голосом, — хто ж мені скаже, для чого людині треба вчитися?

Першим підвів руку... дідусь Остап.

Підвів і зняковів.

- Які почуття викликало у Тебе оповідання Василя Сухомлинського «Учитель і учні»?
- Над чим спонукає задуматися цей твір?
- Як Ти думаєш, які відповіді на своє запитання почув би Старий Учитель?

Михайло Слабошпицький

СЛАВЕТНИЙ ЛІКАР АГАПІТ¹

Тяжко захворів князь Володимир Мономах. Різні знахарі й цілителі бували в нього, але ніхто нічим не годен був допомогти. Здавалося, настала судна пора прощатися князеві з цим світом. Та ось хтось сказав, що в монастирі

Феодосія Печерського живе незвичайний чернець на ймення Агапіт, який лікує всі хвороби й повертає всіх з лабет² смерті до життя.

Послали з Чернігова до Києва гінців. З'явилися вони до ігумена³ монастиря й прохають негайно відпустити знахаря-чудотворця Агапіта до Чернігова. Той відповів, що не владен над Агапітом і не може давати йому жодних наказів. Агапіт учинить так, як сам вважає за потрібне.

Попрохали покликати Агапіта. Прийшов він, уважно вислухав Мономахових послів. Зітхнув і відповів на їхнє прохання, що наклав на себе обітницю, запрягся перед Богом ніколи не кидати стін святої обителі, а тому й не може рушити з ними на Чернігів. Мономахові послаи гнівалися на Агапіта, всовіщали його і благали зламати присягу в ім'я порятунку князя. Але Агапіт був невблаганний. Сказав, що слово його перед Богом — тверде, і він ніколи й нізащо не порушить його. Однак обов'язок лікаря не дозволяє йому лишити Мономаха без допомоги. І не тому, що то славетний князь, великий син Руської землі. Для Агапіта всі хворі рівні, всі однакові, ніколи й нікому не надає він переваги, всіх

прагне зцілити від недуги. І передав через посланців чудодійне зілля для Мономаха. Ще й запевнив, що той невдовзі стане на ноги.

І сталося диво. Князь Володимир Мономах, який сумно думав, що йому вже ніколи не топтати рясту, одужав. Радість його була невимовна. Він вирішив озолотити ченця на віддяку за його медичне мистецтво. І знову мчали Мономахові посланці до Києва, до монаших печер. Везли Агапітові багато золота. Але він, дізнавшись

Володимир Мономах

про мету їхнього приїзду, навіть не вийшов до них. Переказав, що не торкнеться того золота, і звелів його роздати вбогим біля воріт монастиря. Тоді вважатиметься, що він одержав княжу винагороду. Ошелешені посланці виконали Агапітове побажання.

Чимало подібних епізодів у Агапітовій біографії. Славетний лікар, з яким на той час ніхто не міг зрівнятись у мистецтві повертати людей до життя, ніколи не брав жодих винагород за свою роботу. І навіть думку про них вважав гріховною. Всі дивувалися йому, навіть ченці з печер, бо не було меж його безкорисливості. Не випадково Агапіта вважали одним із найближчих учнів славетного Феодосія Печерського. Завжди і жив, і діяв за його заповідями.

Він зціляв недугу зіллям і словом. Знався на травах, на їхніх чудодійних властивостях і давав хворим різні відвари. А слово його, як сказали б, мабуть, сучасні медики, було словом талановитого гіпнотизера. Те слово також благотворно впливало на людей, заспокоювало їх, одганяло переляк і тривоги, викликані недугою, переконувало кожного, що неодмінно переборе свою хворобу.

Звичайно ж, він був не єдиним лікарем у монастирі. Багато з ченців вивчали медицину й ставали знахарями-чудодійниками.

Але найбільша слава йшла по всій Руській землі саме про Агапіта. Про нього з великим захопленням оповідають давні хроніки⁴. Його ім'я для літописців не менш славетне,

Лікар Агапіт

ніж імена князів, видатних державних діячів чи полководців. І це зрозуміло: людина досягла виняткових успіхів у своєму благородному, потрібному всім на землі ремеслі.

Агапіт¹ — перший лікар Київської Русі, один з перших ченців Києво-Печерської Лаври. Лікував важкохворих молитвами і зіллям. Його моці вже дев'ять століть лежать у Ближніх печерах Києво-Печерської Лаври.

Лабети² — те саме, що тенета, пастка.

Ігумен³ — настоятель православного монастиря.

Хроніка⁴ — запис подій у часовій послідовності, що зробив сучасник; літопис.

- Якими чеснотами був наділений Агапіт? Свою думку підтвердь словами з тексту оповідання.
- Чи знаєш Ти, що таке клятва Гіппократа і чому її повинні дотримуватись усі лікарі?

Перевір себе:

1. Обери рядок, у якому записано жанрові ознаки оповідання.

А Твір, поділений на рядки, що римуються

Б Невеликий за розміром розповідний твір про одну чи кілька подій у житті людей, тварин

В Народний або літературний твір про вигадані, часто фантастичні події

2. Розташуй пункти плану твору Михайла

Чабанівського «Вірний» у правильній послідовності.

А Догляд хлопчика за Вірним

Б Перша зустріч Ігоря з Тимком та цуценям

В Благородний вчинок Ігоря

1	
2	
3	

З ІСТОРІЇ СВЯТА

День дівчаток проголосила Організація Об'єднаних Націй, і вперше його відзначили 11 жовтня 2012 року.

Мета Міжнародного дня дівчаток — привернення уваги до дискримінації дівчаток у різних країнах, підвищення обізнаності про випадки нерівності, з якими стикаються дівчатка в усьому світі. Міжнародний день дівчаток дає змогу зосередити увагу на необхідності вирішення проблем, з якими стикаються дівчатка, і

заохочувати розширення їхніх прав та можливостей. До них належать можливості отримання освіти, повноцінного харчування, медичного обслуговування, соціальні права, захист від дискримінації, насильства і примусового заміжжя в дитячому віці.

Віктор Гюго

КОЗЕТА

Од узлісся до криниці було сім чи вісім хвилин ходи. Козета знала дорогу, бо багато разів ходила нею вдень. Вона не дивилася ні праворуч, ні ліворуч, боячись вгледіти щось у гіллі дерев або в кущах. Нарешті вона добулася до криниці.

То був природний водозбір, виритий водою в глинястому ґрунті, футів зо два завглибшки, обкладений кількома великими каменями. Джерело з тихим дзюрчанням витікало з-поміж них.

Лівою рукою Козета вхопилась у темряві за молодий дубок над криницею, нахилилась і занурила відро у воду. Та, нахилиючись, Козета не почула, що монета з кишені її фартушка впала у воду. Витягнула назад майже повне відро й поставила його на траву.

Тільки тепер Козета зауважила, що їй бракує сили. Вона сіла на землю. Заплющила очі, потім розплющила.

Небо вкривали чорні хмари, з рівнини дув холодний вітер, пригинаючи траву. Ліс стояв сумний. На галявині купами чорніли куці. Гілки здавалися довгими руками з пазурами, що намагаються вхопити здобич. Стебла сухого вересу, гнані вітром, пролітали в повітрі, неначе налякані втікали від погоні. З усіх боків стелилися зловісні похмури простори.

Козеті здавалося, ніби її схопила ця хмура безмежна темрява. Дівчинка дрижала. Бракує слів, щоб описати той дивний трепет, який проймав її морозом аж до серця. І Козета заходилася рахувати вголос: раз, два, три, чотири — і так до десяти. А тоді спочатку. Це підбадьорило її. Вона підвелась. Її знову пройняв непоборний страх. Залишилась єдина думка — тікати, тікати щодуху, через ліс, через поле, аж до будинків, до вікон, до світла. Її погляд упав на відро з водою. Тенардье навіювала Козеті такий жах, що дівчинка не наважилася втікати без відра. Вона обіруч вхопила його за дужку.

Козета ступила кілька кроків, але відро було повне, важке, і їй довелося знову поставити його на землю. Дівчинка передихнула, знову взяла відро й пішла далі, але цього разу пройшла трохи більше. Перепочивши трохи, Козета рушила далі. Важке відро відтягало її худенькі руки, вони дубіли, а залізна дужка морозила мокрі пальчики. Іноді

вона мусила зупинитись, і щоразу вода з повного відра хлюпала на голі змерзлі ноги дівчинки.

Козета дихала з якимось болісним хрипінням; ридання стискали їй груди, але плакати не насмілювалася. Вона навіть здаля боялася Тенардьє. Коло старого каштанового дерева Козета зупинилась надовше, щоб добре відпочити, а тоді, зібравшись на силі, знову взяла відро й пішла далі. Раптом вона відчула, що відро полегшало. Чиясь, здалось їй — величезна, рука схопила його за дужку і підняла вгору. Козета підвела голову. Велика, чорна, струнка постать ішла в темряві поруч із нею. То наздогнав її якийсь чоловік. Не мовивши ні слова, він узяв відро.

Козета нітрохи не злякалася.

Чоловік мовив до неї тихим, низьким голосом:

— Тобі важко нести, дитино моя?

Козета підвела голову й відповіла:

— Так, пане.

— Дай я понесу, — вів далі чоловік.

Козета пустила відро. Чоловік пішов поруч з нею.

— Справді, дуже важко, — крізь зуби сказав він і додав:
— А скільки тобі років, мала?

— Вісім, пане.

— Ти здалека несеш це відро?

— Від криниці, що в лісі.

— А далеко ти живеш?

— Та з чверть години треба йти.

Чоловік трохи помовчав, а потім швидко запитав:

— У тебе, значить, нема матері?

— Не знаю, — відповіла дівчинка і, перш ніж чоловік устиг сказати щось, додала: — Здається, нема. В інших вона є. А в мене — ні. Мабуть, у мене ніколи не було матері...

Чоловік зупинився, поставив відро на землю, нахилився й поклав руки на плечі дівчинці, придивляючись до неї.

— Як тебе звуть? — спитав.

— Козета.

Незнайомий здригнувся. Він знову подивився на неї, потім здійняв руки з Козетиних плечей, схопив відро й пішов далі.

— Де ти живеш, дитинко? — поцікавився він перегодом.

— У Монфермейлі, якщо ви знаєте.

— Ми туди й ідемо.

— Так, пане.

Він помовчав ще трохи.

— А хто ж такої пори послав тебе в ліс по воду? — питав він далі.

— Пані Тенардьє.

— А що ж вона робить, та пані Тенардьє?

Він намагався говорити байдужим тоном, але голос його якось дивно дрижав.

— Це — моя хазяйка, — відповіла дівчинка. — Вона тримає корчму¹.

— Корчму? — повторив чоловік. — Ага! Ну, то я переночую в ній сьогодні. Проведи мене.

— Ми туди й ідемо, — сказала Козета.

Чоловік ступав швидко. Козета поспішала за ним. Вона не відчувала втоми. Подеколи зводила очі й дивилася на нього з якоюсь особливою впевненістю й невимовним довір'ям.

Так минуло кілька хвилин.

— Хіба в пані Тенардьє нема служниць? — знову спитав чоловік.

- Ні, пане.
- І ти сама?
- Так, пане.

Знову мовчанка. Потім заговорила Козета:

— Там є ще двоє маленьких дівчаток.

— Яких дівчаток?

— Поніна і Зельма.

— Хто це Поніна і Зельма?

— Панночки Тенардьє. Доньки моєї хазяйки.

— А вони що роблять?

— О, — сказала дитина, — в них є гарні ляльки, всякі іграшки, навіть визолочені. Роботи в них багато. Вони граються.

— Увесь день?

— Так, пане.

— А ти?

— А я працюю.

— Увесь день?

Дівчинка підвела великі очі, налиті невидимими в темряві слізьми, і сумирно відповіла:

— Так, пане.

Помовчавши, додала:

— Іноді, впоравшись, я теж граюся, коли мені дозволяють.

— Як же ти граєшся?

— Як можу. Мені дозволяють. Але в мене мало іграшок. Поніна і Зельма не хочуть, щоб я бавилась їхніми ляльками. У мене є тільки маленька олов'яна шабелька. Отакенька...

Дитина показала мізинчика.

Вони дійшли до околиці. Козета повела незнайомого вулицями. Вони проминули пекарню, але Козета забула, що їй загадали купити хліб. Чоловік уже не розпитував її, а похмуро мовчав.

Коли вони підійшли до корчми, Козета боязко доторкнулася до його руки.

— Пане!

— Що тобі, дитино?

— Ось ми й прийшли.

— Ну?

— Чи ви не віддасте тепер мені відро?

— Навіщо?

— Бо коли хазяйка побачить, що ви мені помагали його нести, вона поб'є мене.

Чоловік оддав їй відро. За хвилину вони були вже коло дверей корчми.

Корчма¹ — в Україні будівля або заїзд, де продавали спиртні напої. Синонім середньовічних шинку чи стодоли. Аналог сучасних ресторанів.

- Чим вразило Тебе оповідання Віктора Гюго «Козета»? Відповідь обґрунтуй.
- Визнач головних і другорядних персонажів твору. встанови тип кожного з них.
- Охарактеризуй головну героїню твору, використовуючи для цього цитати.
- Як Ти думаєш, чому чоловік допоміг дівчинці нести відро з водою до корчми? Про які риси характеру свідчить цей вчинок? Відповіді підтвердь цитатами з тексту.
- Визнач ставлення автора твору до Козети. Міркування обґрунтуй.

3 ІСТОРІЇ СВЯТА

Свято Покрови займає почесне місце серед найбільших свят в Україні.

Воно було введено в християнство у X столітті. В його основі — чи то легенда, чи то подія, яка відбулася в Царгороді (Константинополі). Місто оточили нападники-чужинці, а Божа Мати начебто покрила своїм омофором городян, які молилися на всенічній службі у Влахерській церкві. Це було провістям перемоги. Так і сталося: невдовзі надійшли воїни-захисники й звільнили населення від нападників.

Дмитро Білоус

ПОКРОВА

Що розказував нам батько,
Не забудь до скону,
Про Покрову, Матір Божу.
Про святу ікону.

(його учень) раптом бачать
прямо перед ними
у повітрі Матір Божу
з багатьма святими.

Сарацини¹ підступили
Під мури Царграда,
Хоч відважно бились греки —
Не дали їм ради.

І коли вже сил у греків
зовсім не ставало,
розпростерла Мати Божа
біле покривало,

І коли вже воювали
за рубіж останній,
на всеношній² святий Андрій,
а з ним Єпіфаній

омофор³ свій, над їх станом,
благаючи стиха
про спасіння того граду
від біди та лиха.

Підбадьорені святими
словами молитви,
вийшли греки з небезпеки,
не програли битви.

Й нам в родині Мати Божа
додавала сили.
Богоматері ікону
ми дуже любили.

Ще й тепер прохаєм часто,
зустрівшись з горем:
покрий же нас, Божа Мати,
своїм омофором.

Серед нашого народу
Надія не згине,
Поки молишся за грішних,
Свята Берегине.

Сарацени¹ — давня назва мусульманських народів.

Всеношна² — церковна служба, що правиться всю ніч.

Омофор³ — вбрання, подібне до широкого довгого рушника, що його накладають єпископові на плечі під час відправ.

Василь Скуратівський

ПОКРОВОНЬКО, ПОКРИЙ МОЮ ГОЛОВОНЬКУ...

(Скорочено)

То була, либонь, найтрагічніша сторінка в історії козацтва. Загартовані постійними військовими походами, звиклі з посмішкою на вустах дивитися смерті в очі, цього разу наші славні лицарі падали на коліна й ридали, прощаючися зі своєю рідною матір'ю — Січчю Запорозькою. До цього їх змусила «вража баба», як образно називали в народі Катерину

II, котра остаточно знищила козацькі вольності й зруйнувала найдемократичнішу обітницю в Європі.

Щоб уникнути переслідувань і покріпачення, не бажаючи бути зняряддям російського царизму, значна частина козаків вирішила переселитись у пониззя Дунаю й започаткувати Задунайську Січ.

Перед тим як залишити Запорожжя, звитяжці вночі зійшлися до січової церкви, названої на честь Богородиці, щоб востаннє помоли-тися своїй покровительці. Кожен з присутніх журливо вчитувався в напис біля царських врат: «Покрий нас чесним своїм покровом і ізбави нас від усякого зла».

Узявши ікону Покрови, тричі обійшли духовну святиню, зі сльозами на очах вирушили в чужий край запорозькі козаки, несучи з собою образ святої Богородиці — Покрови. Ця ікона супроводжувала й оберігала їх у далекій дорозі...

Чому, власне, образ Покрови так припав до вподоби запорожцям? Справа в тому, що Пресвята Богородиця була своєрідним символом і покровителькою не тільки козацтва, а й України. Під час Другої світової війни Українська Повстанська Армія теж обрала собі свято Покрови, яке відзначають 14 жовтня, за День зброї, віддавшись під опіку святої Матері Богородиці.

Уперше цей празник виник у Греції. Як переповідає легенда, 903 року на Візантію напали сарацини, себто араби. Того дня у Влахерській церкві, що в передмісті Царгорода, відбувалася Божа служба. Почувши лиху звістку,

прихожани почали просити в Бога помочі. В цей час двом святим — Андрею Юродивому, котрий, начебто, походив з України, та його учневі Єпіфанію — явилася Пречиста Діва Марія, яка, помолившись разом з людьми в церкві, зняла з голови покривало (омофор) і, ніби боронячи людей від нещастя, розпростерла над ними. Ця звістка миттєво розійшлась усією Візантією. Вона додала відваги всім воякам і мешканцям, що, зрештою, й допомогло відстояти незалежність. Власне, ця історія й прислужилася до відзначення свята Покрови.

- Порівняй тексти різних жанрів, що Ти прочитав.
- Знайди у кожному з них істотні ознаки історії виникнення свята Покрови. Порівняй прочитані Тобою тексти різних жанрів про виникнення свята Покрови. Визнач спільні і відмінні ознаки. Відповідь обґрунтуй.

- Що, на Твою думку, об'єднує два свята: День українського козацтва та День захисника Вітчизни? Власну думку обґрунтуй.
- Прочитай тексти і знайди у них підтвердження власним припущенням. Зроби відповідний висновок.

ПРО ЗАПОРОЖЦІВ

Легенда

Були колись запорожці такі богатирі — землі важко було їх тримати!

Лише голова у запорожця сім пудів¹! А вуса у нього такі, що як візьме, було, в руки та як розправить в обидва боки, то і в двері не ввійде, хоч би вони були такі широкі, що через них трійка коней з возом могли проїхати.

Запорожці дванадцятьма мовами вміли говорити, а з води сухими виходили; вміли і в річки переливатися. Коли треба, могли на людей і сон насилати, і туман напускати.

Мали запорожці такі люстерка, що, дивлячись у них, за тисячу верст бачили, що там у світі діється. Перед тим, як іти в похід, кошовий чи якийсь інший ватажок візьме в руки те дзеркало, подивиться в нього та й каже:

— Значить так: направо йти не слід, бо там турки на нас чекають у засідці, наліво не можна йти, бо там уже татари заходять, підемо прямо, там нікого нема, от ми і пройдемо всі цілі та неушкоджені.

А як вони воювали!

Стануть, було, на Орловій балці, а проти них дванадцять полків ворожих виведуть. А запорожці так зроблять, що ті полки самі себе поріжуть. Кров тече по череву коням, а запорожцям і байдуже — стоять та сміються.

А все це тому, що вони знаючим народом були. На своїй землі їх ніхто не міг здолати. А якщо їм доводилося кудись у похід іти, то вони під устілки чобіт та в шапки рідної землі насиплять і лише тоді йдуть. От рідна земля й охороняє їх від кулі чи шаблі.

Якось поїхали запорожці до Петербурга, зайшли до царського палацу, їм стільці подають, а вони посідали на підлогу та й сидять.

Прийшов до них Катеринич (Катериничем простий люд називав князя Потьомкіна), дивиться, що запорожці на підлозі сидять, та й давай з них сміятися. Потім підняв руку над одним із запорожців та й хотів його вдарити.

— Бий, бий, коли вже руку підняв, — каже йому запорожець.

Та де там тому Катериничу бити! Як підняв він руку, так вона й закам'яніла. З того часу жоден з царських приспівників не смів на запорожця руку підняти.

Пуд¹ — давня міра ваги, що дорівнює близько 16,4 кг.

- За жанром твір «Про запорожців» є легендою.
- Що саме казкового, фантастичного ти побачив (побачила) у легенді «Про запорожців»? Підтвердь цитатами з тексту.
- Визнач основну думку легенди «Про запорожців».

Легенда — це твір-переказ про які-небудь історичні події, факти, людей, оповитий казковістю, фантастикою

ОЛЕСЯ

Це було давно. Це було тоді, як нашу землю шарпали турки й татари, а гетьмани українські ходили з козацтвом одбиватись од ворогів.

Тоді на Волині було невеличке село. Воно заховалося в улоговині. Круг його були ліси. В селі жили прості люди-хлібороби. Якби не татари, то їм жити було б непогано. А то часто й густо набігали татари. Вони грабували, палили й руйнували села. Старих та малих убивали, а молодих брали в неволю та й продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі безщасних людей.

І цьому селу довелося зазнати лиха, але поки ще тільки раз. Село заховалося в лісах, і знайти його було нелегко.

Край села стояла невеличка хатка. Біля неї пишався рясний садок. У садку гули бджоли. Там була пасіка.

У хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у неволі турецькій, але визволився відтіля. Тепер жив дома, пасічникував. Жінка його давно вмерла. Він прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олесю та хлопця-стрибунця Михайлика. Олеся вже була величенька дівчина, років шістнадцяти.

Дід був щасливий з дітьми, а діти були щасливі з ним. Діти так любили, як дід розмовляв з ними. Він розказував їм про турецьку та про татарську неволю. Оце, було, сидить дід у пасіці, робить що-небудь, граблі чи ще що. Михайлик-стрибунець і собі щось тут майструє, і дівчина Олеся з шитвом сидить. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть. То оце Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про неволю турецьку.

А дідусь:

— Та я вже розказував, — ти ж чув. Ще й не раз, — хіба тобі мало?

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю! Так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очей не зведуть з нього. Олеся схилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик-стрибунець уже не стриба, а теж сидить, слуха. А дід розповіда, як був він на турецькій каторзі:

— Три роки вибув я на каторзі турецькій, прикований до місця. Так от за поперек узято ланцюгом та й приковано. Сидіти можна, і встати можна, і лягти, а піти — ні. А каторга — це корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судно. А за те наші голі спина раз у раз доглядачі списували нагаями та колючою червоною таволгою...

— А нащо їх списували? — питає Михайлик.

— А щоб ми швидше гребли... Як здасться туркові, що помалу робимо, дак ото й покропить нам голі спина.

— І кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Я б їх усіх повбивав, тих татар та турків проклятих! — погукне хлопець, стискаючи кулаки. Олеся нічого не скаже, тільки все обличчя їй зблідне. А дід далі:

— Покалічено тоді мене добре. А вже що годували погано бусурмани: цвілими сухарями та смердючою водою! За таким життям уся сила пропала, бо мене ще й порубано трохи, як у бран брато. Ну, то як визволили мене козаки — не здатний я вже був козакувати. Вернувся додому. Тут я ваших батьків зазнав: і твого, Олесю, і твого, Михайлику. Ви були сусіди. Тільки Михайлик був тоді ще дуже малий — років зо два мав. А тобі, Олесю, вже років із сім було, і ти бігала вже швиденько. Жили ви гарно. Коли це набігла татарва... Що тут казати? Одбивалися ми завзято, та нічого не вдіяли. Село татари спалили, багато людей повбивали, багато у бран забрали. А дехто повтікав. Оті втікачі вернулися потім сюди та й знов тут побудувалися. Мене вдарено чимсь важким по голові. Я й упав. Але не вмер і вночі очутивсь. Дивлюся: місяць світить, видно. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене все люди лежать... Як розвиднилося, пішов я поміж трупами та й знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матері. Тут і батько твій був з розрубаною головою.

— Прокляті! Ой, прокляті! — скрикує Михайлик.

— І твої тут батько й мати були, Олесю, мертві... А тебе вже я згодом знайшов у лісі. Ти забігла якось туди... От і все...

Змовкне дід. Олеся сидить, не ворухнеться. В неї обличчя бліде, в очах пала якийсь огонь. Дід гляне на неї та й похита головою:

— Гай-гай! — каже. — Засмутив я тебе, мою ясочку. Але що ж робити! Без лиха не проживеш. Не журіться, діточки, — ваші батьки полягли доброю смертю, рідний край боронячи. Кожен чоловік повинен боронити від усякого ворога рідний край, не жаліючи свого життя.

— Еге, не жаліючи свого життя!.. — промовить дівчина тихо та й замислиться ще дужче і довго замислена ходить.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновиці, а то лихо буде.

У лісі було величезне болото-багновище. Іноді, не знаючи, набреде на його людина та й утопне. Дід і боявся, щоб з дітьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтеся, дідусю, хіба ми не знаємо?

А Михайлик-стрибунець і собі тоненьким голоском:

— Авжеж, знаємо!

Побрали діти глечики та й пішли. Дід довго дививсь їм услід.

Ідуть, а Михайлик і каже:

— Олесю-сестричко! Ходім аж на той бік лісу.

Ліс не можна було перейти, бо ж болото там було. А обходити далеко — верстов шість. Олеся каже:

— Але ж це далеко.

— Дарма, — каже Михайлик, — так ягід там багато. Ходім, голубонько!

— То й добре! — каже Олеся.

І вони пішли. Не увійшли у ліс, а подались узліссям. З одного боку був височезний, старий, темний ліс. А з другого боку простягався степ.

Дівчина й хлопець ішли швидко. Вже верстов п'ять одійшли від дому. Коли це Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю, що то таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люди. Усі були верхи. То були не наші люди. Гостроверхі шапки маячили здалека. Таких шапок наші не носять. Олеся багато чула дечого від діда. Вона пізнала цих людей — це були татари.

Татари! Вони приїхали в Україну палити села, вбивати або в неволю забирати людей. Ось-ось вони побачать їх і заберуть. Олесья вхопила Михайлика за руку і мовчки потягла в кущі.

— Що то? Що то? — питався Михайлик.

— Циты Татари!

Михайлик так і занімів. Страх обняв його такий, що він і слова не міг вимовити. Олесья з-за кущів бачила, як татари їхали просто на ліс, як поводили сюди й туди головами. Це вони шукають, де село. Ще трохи пошукають та й знайдуть його. Що тоді буде?

Село запалять, людей повбивають. І дідуся вб'ють!.. Боже мій!.. Треба бігти, треба сказати!..

Але ж татари їдуть кіньми: вони доїдуть швидше, ніж вона добіжить. Якби вони тут загаялися! Та як же те зробити, як це їй зробити?

Бідне серденько в Олесі мучилось. А татари підїздили все ближче та ближче. Уже видко їхні обличчя. І відразу Олеся надумала... Вона вхопила Михайлика за плече:

— Братуку, біжи лісом додому, скажи дідусеві, що їдуть татари. Чуєш?..

І вона потрусила хлопця за плече. Він немов прокинувся з того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вб'ють.

— А ти ж? — спитався хлопець.

Олеся штовхнула його, щоби біг, кажучи:

— Я знаю сама, що зроблю, — не бійся! Ніколи говорити — біжи! Та все понад краєм, щоб од багнувиці далі..

Хлопець не думав довго. Він кинувсь у ліс і побіг з усієї сили.

Олеся зосталася сама. Вона постояла ще кілька хвилин. Обличчя було бліде. Але вона не боялася. Вийшла з-за куща і пішла попід лісом зовсім не в той бік, де було її село.

Ішла так, мов не бачила татар. Але татари її побачили. Вони кинулися до неї. Олеся скрикнула й побігла щосили далі. Та бігла вона недовго. За хвилину татари наздогнали її, щось закричали, загукали, їх було чоловік тридцять. Вони зупинились і почали проміж себе джеркотіти. А далі один високий підійшов до дівчини. Він загомонів по-нашому, але так погано, що Олеся ледве розібрала, що він каже:

— Хороша дівчина! Хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам скажи, де тут село?

Олеся каже:

— За лісом. Оцей ліс перейти — то й село по той бік.

А татарин їй:

— То ти нас проведи цим лісом, а то ми дороги не знаємо.

Олеся каже:

— Проведу.

А татарин знову:

— Та не одури й не тікай, а то бачиш оце!

І він вийняв з піхов криву гостру шаблюку та й лиснув нею перед очима у дівчини.

— Бачиш оце? Голову зрубаю!

— Бачу! — каже Олеся.

Олесі накинули на шию аркан. Високий татарин узяв той аркан у руки, пустив дівчину поперед свого коня й сказав:

— Веди!

Олеся повела.

Але вона йшла зовсім не в той бік, куди Михайлик побіг. Вона ще трохи обійшла ліс, тоді знайшла стежку, що бігла зо степу, і пішла нею. Татари їхали слідком за дівчиною. Дедалі ліс усе густішав. Олеся вела ворогів просто в середину лісу, де було болото.

Вона вела й думала: «Чи добіг же Михайлик додому? Чи сказав же дідусеві? Ох, хоч би мені довше поводити їх, поки він добіжить!»

І вона йшла тихо, іноді звертала вбік, тоді знов назад верталася. Татари сердились, а високий кричав:

— Чого ти плутаєш? Веди гарно, а то ось! — і він показував рукою на шаблюку.

Дівчина казала:

— Ось зараз вийдемо з лісу, — там і село.

І вела далі. Ліс зробився страшенно густий. Але ж Олеся добре його знала. Вона так часто ходила сюди по гриби, по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка смужка твердої землі вганялась у драговину. Олеся повела татар туди. За деревами болота не було видно. Навкруг було темно і пуца така, що тільки той, хто добре знав ліс, міг відсіля вийти, не загрузши в болоті. Високий татарин скрикнув:

— Чого ж ти стала? Веди!

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчі палали темні очі. Вона глянула ворогам у вічі й тихо мовила:

— Я далі не піду.

Татарин підїхав аж до неї, показав їй нагая й вилаяв.

Дівчина всміхнулася:

— Я не поведу вас далі, хоч би ви й убили мене. Я вас, вороги, завела в цей ліс, і ви не вийдете відсіль.

Тїї ж миті ніж блиснув у татарській руці й ударив дівчину в груди. Як билина підрізана, впала вона додолу.

Її головонька схилилась, і чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї, і всі вороги повернули назад.

А Михайлик тим часом добіг додому. Він казав, що татар хто й зна скільки. Люди покидали все і повтікали у ліс. Дід Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просиділи люди у лісі. Далі їм не стало харчу. Другого дня треба було вертатися. Послали двох парубків подивитися, що в селі. Парубки вернулися і сказали, що в селі все ціле. Люди зрозуміли, що татари їх обминули, і почали вертатися додому.

Але ж Олесі там не було. Дід Данило попрохав кілька чоловік, і всі, озброївшись, гуртом пішли шукати її в лісі. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю.

Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах пройшли у лісову пущу. Довго йшли, аж поки побачили татарських коней, що позагрузали в болоті. Татар не було. Мабуть, вони позлазили з коней та й потопли у багнюці.

Дід Данило йшов попереду. Він перший побачив Олесю. Вона лежала мертва. На шиї в неї був татарський аркан.

Тоді зрозуміли дід Данило і всі люди, що вона своєю смертю врятувала рідне село.

Зробили нари з гілок і понесли дороге тіло додому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги-дівчата несли труну. В ній лежала Олеся, вбрана, як молода княгиня. На голові у неї був вінок. Співали пташки, сяяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалося, що на обличчі в неї сяяла якась радість.

Еге, їй можна було радіти.

Ридаючи, провели її до холодної ями; ридаючи, засипали землю. Не сам дід Данило плакав, плакали всі: і старі й малі, і чоловіки й жінки, і подруги-дівчата.

Але як кинули на могилку останню лопату землі, дід Данило підвів голову. Він уже не плакав. Обличчя його було поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кожен повинен боронити свій рідний край, не жалюючи життя! Дай, боже, всякому такої смерті!

- Визнач основну тему оповідання Б. Грінченка «Олеся».
- Який епізод твору справив на Тебе найбільше емоційне враження? Чому?
- Як би Ти вчинив (-ла) у подібній ситуації? Чому саме так?

ДО ДНЯ ЗАХИСНИКА ВІТЧИЗНИ

Усе міняється в житті,
Нічого не стоїть на місці:
І перепони на путі,
Й події радісні, й врочисті.
На зміну дню приходить ніч,
На зміну буднів — знову свято.
Та тільки в тому, мабуть, річ,
Що свят не так уже й багато.
Все більше буднів і трудів,
Роботи в кожного щоднини.
І мало так святкових днів,
Щоб відпочити для людини.
Зібратись разом в добрий час,
Погомоніти, щось згадати.
Та ось прийшло воно й до нас —
Хороше і веселе свято.
І ми зібрались разом знов,
Усі в своєму колективі,
Щоб об'єднала нас любов
І щоб усі були щасливі.
Сьогодні ми сюди зійшлись
Чоловіків усіх вітати.
День Армії в нас був колись,
А це — аналогічне свято.
Та не важлива назва свят,
Важлива суть, що є у ньому —
Щоб на землі був мир і лад,
Та всі щасливі в основному.
Щоб виростили в нас сини

І донечки під ясным небом.
Щоб не було ніде війни
Лиш добрий мир і все, як треба.
Щоб ми стрічали сонця цвіт,
Раділи кожній божій днині.
Щоб радував нас білий світ —
А що потрібно ще людині?
Щоб всі у радості жили,
Без сліз, печалі та без тризни.

Тому сьогодні всі й прийшли
На День захисника Вітчизни.
Тож дай нам, Боже, світлих
днів,

Здоров'я, щастя і наснаги.
Щоб кожен мав те, що хотів,
А всім дай сили і відваги.
Дай кожному достатку в дім,
І більше щирості у мові.
Добра дай кожному, а всім —
Терпіння, миру і любові.
Хай на землі лунає сміх
І щастя хай рікою ллється.
Зі святом вас вітаю всі!
Хай все в житті вам удається.

- Чи може основна тема прочитаних творів слугувати підтвердженням Твоїх припущень щодо об'єднуючих істотних ознак двох свят: Дня українського козацтва і Дня захисника Вітчизни? Міркування обгрунтуй.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

21 жовтня любителі яблук відзначають Всесвітній день яблука. А придумали його у 1990 р. британці, які вважаються найкращими гурманами цього фрукта. Цей день у різних країнах відзначають по-різному.

Яблуко — не просто дуже популярний фрукт, це символ пізнання, спокуси, любові та родючості. Напевно, із жодним з фруктів не пов'язано стільки міфів і легенд, як з яблуком. У слов'янському фольклорі безліч

пісень і прислів'їв, присвячених «райському фрукта». Та й у сучасному світі куди без «надкушеного» яблука Apple! Втім, це і не дивно, яблука є, мабуть, найпоширенішими фруктами в світі, яблуко в багатьох країнах — це перший фрукт, який пробує дитина.

Українці не менше британців люблять яблука. В наших садах обов'язково росте кілька сортів цього фруктового дерева, а багатий урожай яблук символізує достаток української родини.

Яблуко — це скарбниця корисних речовин, мікроелементів та вітамінів, тож має бути в раціоні кожного, хто дбає про своє здоров'я. Англійське прислів'я говорить: «An apple a day keeps the doctor away», тобто «Одне яблуко в день — і про лікаря можна забути».

Олесь Гончар

РОМАНОВІ ЯБЛУКА

Дядько Роман викохав садок. І в садку в нього справжні дива! На одній гілці яблуко сніжно-біле. А на сусідній — золотаве або й зовсім червонощоче, як циганка. Визирають

яблука з-поміж листя, сміються до сонця, наливаються, спіють.

І от настав час, коли дядько Роман виходить із двору з великим вузлом. З чистої білої хустки випинається боками щось кругле. Польова доріжка сіріє поміж стернями.

Дядько ступає, де менше пилюки, на хвилику зупиняється біля межового стовпчика і шугає рукою в загадковий свій вузол. З вузла з'являється яблуко. Та яке! Червонобоке, свіже, велике, просто мов сонце вранішнє.

Дядько ніби милується, потримає його перед собою і кладе обережно на стовпчику. Так він іде собі і йде — і від яблук, що кладе на стовпчики, польова доріжка змінюється на очах. Сіра, буденна, в пилюці, вона стає зовсім іншою — лежить між стернями вже весела, празникова, вся наче засвітилася від тих

яблук. Іде дядько Роман і вдає, що не помічає хлоп'ят, які, мов зайчата, причаїлися в бур'яні край дороги. Насправді ж він знає, що хлопчики-пастушки поблизу, що вони з хвилюванням ждуть — цілого півліта ждуть — цього незвичайного дня.

Біля одного стовпця дядько затримується трохи довше звичайного й, обернувшись, дивиться якийсь час на уквітчану яблуками дорогу. Ніби сам перевіряє: ну як воно в нього вийшло? І усмішка в нього добра, підбадьорлива. Та тільки він зникне за пагорбом, пастушки зриваються разом на ноги, щасливо мчать чимдуж до стовпця і на льоту, як вершники, схапують яскраві дарунки, що для них так розкішно вродили на голих придорожніх стовпцях.

- Які дива у садку в дядька Романа? Відшукай у тексті відповідні цитати та прочитай їх.
- Знайди і прочитай у тексті опис яблука.
- Який сюрприз готував щороку дядько Роман хлопчикам-пастушкам?
- Відшукай у тексті рядки про поведінку хлопчиків-пастушків у цей незвичайний день. Прочитай їх виразно.
- Склади до тексту доповнення у вигляді подяки дядькові Роману від хлоп'ят.

Перевір себе:

1. Визнач жанр твору «Про запорожців».

- А казка
- Б легенда
- В притча

2. Сформулюй і запиши два запитання за змістом оповідання Віктора Гюго «Козета».

3. Склади і запиши римовані рядки до одного із свят, які відзначають 14 жовтня.

**9 листопада –
День української
писемності та мови**

Дмитро Павличко

РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є,
І в серці обізветься рідна мова;
І в голосі ясним ім'я твоє
Просяє, наче зірка світанкова.
З родинного гнізда, немов пташа,
Ти полетиш, де світу далечизна,
Та в рідній мові буде вся душа
І вся твоя дорога, вся Вітчизна.

У просторах, яким немає меж,
Не згубишся, як на вітрах полова¹.
Моря перелетиш і не впадеш,
Допоки буде в серці рідна мова.

¹ Полова – відходи при обмолочуванні й очищуванні зерна хлібних злаків, льону та деяких інших культур, що використовується переважно як корм для тварин

- Відшукай у тексті слова, які несуть в собі емоційне забарвлення поезії. Прочитай їх із відповідною інтонацією.
- Яка основна думка поезії Д. Павличка «Рідна мова»? Відповідь обґрунтуй.
- Поміркуй, яку мову можна назвати рідною. Обґрунтуй свою думку.

Прочитай речення різними мовами:
Вельмі прыемна пазнаёміцца.
Дуже прыемна пазнаёміцца.
Очень прыемна пазнаёміцца.

- Як Ти вважаєш, чому зміст речення нам зрозумілий, хоча воно написано різними мовами? Відповідь обґрунтуй.

УКРАЇНСЬКА МОВА В КОЛІ ІНШИХ МОВ

(З енциклопедії)

На земній кулі налічується понад три тисячі мов. Серед них є мови, близькі між собою, споріднені і зовсім різні, далекі...

За спорідненістю мови світу об'єднуються у сім'ї. Таких сімей нараховують близько сорока: китайсько-тибетська, тюркська, семіто-хамітська, угро-фінська та ін. Найпоширеніша індоєвропейська — мовами цієї сім'ї розмовляє майже половина людства.

Українська мова — індоєвропейська. За близькістю мов в індоєвропейській сім'ї розрізняють слов'янську, германську, романську, балтійську, індійську, іранську та інші. групи. Українська мова належить до слов'янської групи, куди належить ще російська, білоруська (східна підгрупа), польська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька (західна підгрупа), болгарська, македонська, сербська, хорватська, словенська і мертва старослов'янська (південна підгрупа). Найближчі до слов'янських — балтійські та германські мови.

Мов, якими розмовляють мільйони людей, небагато. Це китайська, англійська, іспанська, хінді. Українська ж мова за кількістю тих, хто спілкується нею, перебуває приблизно на 15-20 місці у світі: нею розмовляють близько 45 мільйонів осіб. Упритул за українською — польська й турецька мови.

- Чи знайшов(-ла) Ти у тексті «Українська мова в колі інших мов» підтвердження висновку після прочитання речення, написаного різними мовами?

Володимир Лучук

* * *

Мова кожного народу
неповторна і — своя;
в ній гримлять громи в негоду,
в тиші — трелі солов'я.
На своїй природній мові
і потоки гомонять:
зелен-клени у діброві
по-кленовому шумлять.

Солов'їну, барвінкову,
колосисту — на віки —
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
буду всюди й повсякчас, —
бо ж єдина — так, як мати —
мова в кожного із нас!

- Чого навчає нас вірш Володимира Лучука?
- З яких рядків видно, що поет любить рідну мову?
- Чи погоджуєшся Ти з висловом німецького поета Йоганна-Вольфганга фон Ґете «Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина»? Думку обґрунтуй.

Склади твір-мініатюру про те, яку роль відіграє мова у житті людини.

Народився Павло Губенко на Полтавщині (нині Охтирський район належить до Сумської області) у багатодітній (17 дітей) селянській сім'ї.

Здобувши початкову освіту, продовжив навчання у Київській військово-фельдшерській школі, після закінчення якої працював фельдшером у лікувальних закладах. Мав золоті руки і світлий розум: міг домогтися блискучих успіхів у медицині, а натомість уславився в літературі. За сталінського режиму

був репресований.

Свій перший гумористичний твір надрукував під псевдонімом *Остап Вишня*, коли мав 30 років. Після того видав одну за одною кілька збірок. Зажив великої популярності: його усмішками зачитувались і дорослі, і діти в містах та селах України.

Остап Вишня

ПЕРШИЙ ДИКТАНТ

Давно-давно це було.

Було це за тих часів, про які старі наші люди, жартувавши, казали: «Було це за царя Опенька, як була земля тоненька!»

А тоді таки справді був цар, хоч і звався він не Опеньком, а Миколою, і були на нашій землі пани поміщики та капіталісти.

А жили ми на хуторі, і від хутора до села було тоді верстов¹ зо три, а тепер, значить, кілометрів три з гаком.

На хуторі було з десяток хат, а навкруги — ліс, де росли високі ялинки, розложисті клени і могутні, у три-чотири обхвати дуби... А ліщини тої, ліщини! Як пішла густими

зеленими кущами ліщина понад хутором по узліссю, то аж до охтирського шляху прослалась, а потім повернула на Рубани, з Рубанів на Шаповалівку, і аж до самісінького Рибальського хутора все ліщина та й ліщина...

А як уродить було горіхів! Щодня ми тих горіхів повнісінькі пазухи приносили, а мати їх посушать, і взимку такі були ласощі в неділю: і соняхи, і гарбузці², і горіхи...

Лускаємо, було, лускаємо ті соняхи з гарбузцями та з горіхами, аж язики подубіють, мати дивляться та тільки покрикують:

— Заїди, заїди пови-тирайте!

Того часу було нас у батька з матір'ю п'ятірко: найстаршенька сестриця Парася, а під нею був я, а після мене знайшовся в капусті братик Івасик, а після Івасика лелека приніс сестричку Пистинку — потім іще, не пам'ятаю вже де,

знайшлися дві сеструні.

Це нас було на той час, що про нього оце розповідаємо. А пізніше приносили нам братиків і сестричок і лелеки, і в капусті їх знаходили, і з колодязя витягали. Дванадцятко всього в батька з матір'ю було нас братиків та сестричок. Найменшеньку сестричку Орису баба Секлета на вгороді під калиновим кущем ізнайшла.

Ох і плаксива була Оріся, і перед тим, як заголосити, скривиться, було, скривиться, ніби калинову ягоду розкусила. Мати, гойдаючи її, все було приказувала: — Недарма тебе, таку плаксиву, баба Секлета під калиновим кущем ізнайшла! Усе тобі кисло!

А тепер сестричка Оріся — лікар, завідує в районі пологовим будинком, діточок вона лікує, щоб здорові були і не скиглили.

II

На хуторі школи не було, не було на хуторі й церкви з церковноприходським «вчилищем³», і зростали хуторяни здебільше неписьменними, бо навіть і до вбогого дякового «письменства» годі було прилучитися, — дяка⁴ на хуторі не було. А як нашим батькам кортіло, — до болю! — щоб ми, їхні діти, вивчилися читати й писати, бо як залетить у хутір якийсь лист із далекої солдатчини, то й того не було кому вчитати, — загорталося того листа в біленьку хустинку і чимчикувалося з ним аж до села, до вчительки, або дяка, чи до «сидельця⁵» в марнопольці⁶:

— Прочитайте, прошу вас! Я вам ось і крашанок принесла!

Учителька в селі була дуже старенька й кволенька, — їй з листами соромилися надокучати, отже, вичитували листи дяк із «сидельцем» — і складали до своїх комірчин хуторські крашанки.

Вчити дітей! То нічого, що школа далеко, що дітям і в осінні дощі, і в зимові хуртовини доводилося ходити десятки кілометрів туди й сюди! Пішки — це півлиха, найбільше лихо, не переборене для більшості батьків, — чоботи!

— От уже на ту зиму Парасі й до школи час, а де ж тих чобіт узяти?

Парасі чоботи таки справили⁷. Померли навесні бабуся, з їхніх старих шкарбанів⁸ перетягли⁹ на Парасю. Хоч і непоказні, а проте чобітки, а як дьогтем вишмарували¹⁰, це й блистять.

Почала Парася до школи ходити, а вечорами стоїть, було, біля каганця та все: «А-а-а», «Би-би-би»... І ми, меншенькі, обсядемо її та й собі за нею: «А-а-а», «Би-би-би»...

Аж доки, було, мати:

— Ану, грамотії, спати!

Наступної зими і мені теж випадало йти до школи.

— А чоботи?! Де ж тих чобіт насправлятися?! — бідкалися мати, бо батька ми вдома бачили коли-неколи, — він наймитував¹¹ у панській економії¹², був біля панських коней за конюха.

Якось у неділю прийшов з економії додому батько, довго вони з матір'ю міркували, де взяти для мене чоботи до школи ходити. Так-таки вони чобіт для мене і не вигадали, а вирішили, що ми з Парасею ходитимемо до школи по черзі — один день вона, а один день — я.

Почав, отже, ходити і я до школи.

Вчила нас доброї душі старенька вчителька Марія Андріївна, маленька, роками вже згорблена бабуся, що весь час закутувалася в теплу хустку і все — кахи! кахи! Усе кахикала.

А добра, добра була, ласкава та лагідна. Як закрутить, було, взимку хуртовина, ніколи вона нас, хутірських школярів, не пустить, було, додому на хутір, залишить у школі на ніч, дасть кулешику чи яєчні насмажить, чайком

напоїть, та ще й із цукерками, біля груби¹³ на підлозі рядно¹⁴ простеле, а на рядно козушину, подушку покладе, подивиться, як пороззуваємося і чи не мокрі в нас ноженята, — як вогкі, накаже насухо повитирати, онучі¹⁵ на лежанці порозгортати, чобітки під грубку поставити, тоді чимось теплим повкриває нас:

— Спійть, дітки!

А сама сидить біля столу та все читає, все читає та кахикає... А вранці побудить нас і поснідати дасть. І коли вона, старенька, спала, хтозна!

Любили ми стареньку нашу вчительку Марію Андріївну — дуже! І любили, і слухали її, бо мати було і Парасі, і мені завжди наказували:

— Слухайтеся Марії Андріївни і не дратуйте її! Такий учительці, як наша, низенько вклонятися треба!

Ой, як давно це було, а й досі в нас старі люди згадують чудесної душі людину, народну вчительку Марію Андріївну, і її могила влітку завжди квітами уквітчана: колишні учні пам'ятають про неї.

Училися ми...

III

Уже третю зиму ходив я до школи. Парася походила до школи тільки дві зими і на тому закінчила свою освіту, бо в нас іще додалося троє братиків і сестричок, і матері самій годі було з такою оравою впоратися.

Чобітьми ми чергувалися вже з братиком Івасиком. І от одного дня після різдвяних канікул увіходить до класу Марія Андріївна та і звертається до нас, що ходили до школи третю зиму, були, значить, уже в третій групі:

— От що, діти! Почнемо ми з вами тепер щотижня диктовку¹⁶ писати. Я проказуватиму, диктуватиму, а ви

пильненько вслухайтесь і пишть у зошитах те, що я вам диктуватиму! Вийміть зошити!

— І в книжечку не дивитися? — залунало з усіх парт.

— Не дивитися! На те й диктант! От і дізнаємося, як ви вивчилися писати! Ви ж із книжок списували? Пригадуйте, як у книзі слова надруковані, бо траплятиметься багацько таких слів, що ви їх із книг списували... Не спішіть, думайте... Ну, починаю... Майте на увазі, що навесні будуть для вас випускні іспити (як ми називали — «здаменти»), а на іспитах обов'язково буде диктовка, диктант.

Почала Марія Андріївна диктувати.

Усього першого диктанта я вже не пригадую, але пам'ятаю одну його фразу дуже добре. Диктувалося російською мовою, бо шкільною українською мовою за царя в Україні не було.

Ось проказала Марія Андріївна:

— «По полю ехала с господами коляска, запряженная четвериком великолепных лошадей. За коляской бежала и лаяла собачка испанской породы».

Прочитала Марія Андріївна це саме і вдруге... Ми зашелестіли зошитами, зашаруділи перами.

На другий день Марія Андріївна принесла перевірені наші зошити з диктантом. Почала вона говорити про те, що написали ми перший диктант не дуже, сказати, удало, помилок багатенько, а коли згадала про ту коляску з господами та з собачкою «испанской породы», — не витримала, зайшлася веселим сміхом, сміх перейшов у кашель, з очей полилися сльози, і вона вже просто впала в крісло, витирала сльози, реготалася й кашляла...

— Ну що ви понаписували?! О Господи! І де ви таке чули?

Ми понаїжачувалися...

— Вас шістнадцять учнів, і п'ятнадцять із вас понаписувало: «...За коляскою бежала и лаялася собачка из панской породы»... Де ви чули, що є на світі собаки панської чи не панської породи і щоб вони лаялися? Порода «испанская», є така країна — Іспанія, а собаки не лаються, а «лають», по-нашому «гавкають». Зрозумів? — запитала вона мене.

— Та не дуже, Маріє Андріївно! Я собі думав: пани їдуть, то й собака в них панської породи, батько часто говорить, що їх пан та бариня лають, я й думав, що коли пани лаються, то й собаки їхні не кращі за них і теж лаються...

— А воно, бач, і не такі — засміялася Марія Андріївна.
— Та в тебе ще й без того багато помилок. Поставила я тобі двійку! Підтягнутися треба! Сідай!

Я сів і ледве не заплакав:

— Здохла б вона йому, та собачка, разом із панами!

Верста¹ — давня назва східнослов'янської міри великих віддалей, що становила 1,06 км

Гарбузці² — гарбузове насіння;

Церковноприходське «вчилище»³ — початкова школа при церкві.

Дяк⁴ — помічник священика; виконував також функції вчителя у школі.

«Сиделець»⁵ — власник «марнопольки»⁶ — корчма, шинок, заклад, де продавали горілку.

Справили⁷ — придбали (купили, пошили)

Шкарбани⁸ — старе, стоптане, рване взуття (чоботи, черевики і т. ін.).

Перетягли⁹ — перешли

Вишмарували¹⁰ — змазати що-небудь якимсь мастилом, дьогтем і т. ін.

Наймитував¹¹ — був найманим працівником.

Економія¹² — маєток, панське господарство.

Груба¹³ — пічка.

Рядно¹⁴ — домоткане покривало.

Онучі¹⁵ — тканина, якою обмотували ноги, коли взувалися в чоботи.

Диктовка¹⁶ — диктант.

- Коли розгорталися події, описані в автобіографічному оповіданні Остапа Вишні «Перший диктант»?
- Чи грамотні були в той час люди у селі? Відповідь підтвердь цитатами з тексту оповідання.
- Які труднощі долали діти у часи Остапа Вишні, щоб навчатись у школі? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.
- Прочитай рядки з тексту, що засвідчують ставлення автора до вчительки Марії Андріївни.
- Який вид роботи, що запропонувала вчителька, найбільше запам'ятався Остапові Вишні? Чому? Відповідь обґрунтуй.
- Що видалося Тобі найсмішнішим в оповіданні? Чому? Підтвердь свій висновок цитатами з тексту.

Перевір себе:

1. Яку з поезій написав Дмитро Павличко?

- А «Моя мова»
- Б «Мова кожного народу...»
- В «Рідна мова»

2. Продовж речення: *Біографічні відомості про життєвий шлях Остапа Вишні можна отримати з таких джерел:* _____ .

3. Уяви себе журналістом відомого дитячого журналу. Напиши статтю про відзначення Дня української писемності та мови у Твоїй школі.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

У 1996 році Генеральна асамблея ООН запропонувала щорічно 16 листопада відзначати Міжнародний День толерантності (від латинського *tolerantia* — *терпимість* до чужого способу життя, поведінки, звичаїв).

Бути толерантним — це, насамперед культурно спілкуватися з довоколишніми, допомагати близьким і чужим людям, гаряче відгукуватися на чужий біль, уміти та хотіти підтримати людину і в радості, і в горі, поважати, шанувати й переда-

вати з покоління в покоління звичаї і традиції українського народу.

ТЕРПИМІСТЬ

Притча

Помирає в одному поселенні старий мудрець. Прийшли до нього люди попрощатися, та й говорять: «Скажи нам, мудрий старий, як вдалося тобі створити такий лад у сім'ї, що всі сини і невістки, дочки і зяті жили разом у мирі й злагоді? Не може вже говорити старенький — подають йому папір та олівець, і він довго пише. І коли випав з рук помираючого аркуш, дуже здивувалися всі — там 100 разів було написано одне слово. Не здогадуєтесь яке? 100 разів було написано слово «терпимість».

- Чого навчає нас притча? Відповідь обгрунтуй.

УКРАЛА

Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школярі юрмою оточили когось і про щось палко й голосно гомоніли. Гомін був неласкавий, сердитий. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чути тільки, що на когось діти сердилися, комусь докоряли.

Зараз же дехто побачив учителя, і почулося проміж дітьми:

— Василь Митрович прийшов... Учитель прийшов.

Діти стихли і всі повернулися до вчителя. Учитель підійшов і запитав:

— Що тут у вас діється?

Усі мовчали, стоячи навкруг одної парті. На тій парті сиділа Олександра.

Олександра була школярка першого року, дочка сільського писарчука-п'янички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у стіл. Її біляве, все у веснянках, обличчя було біле, як крейда. Вона вхопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць.

Учитель ще раз запитав:

— Що тут у вас сталося?

Озвалася Пріська — подруга й товаришка Олександри. Батько її був у економії за прикажчика. Пріська була дівчина сита, добре годована — вона завжди приносила з дому гарну їжу: піріжки, перепічки, коржі тощо. Вона погано вчилася, але була дуже весела і не могла говорити не сміючися. Вона й тепер, усміхаючись, загомоніла:

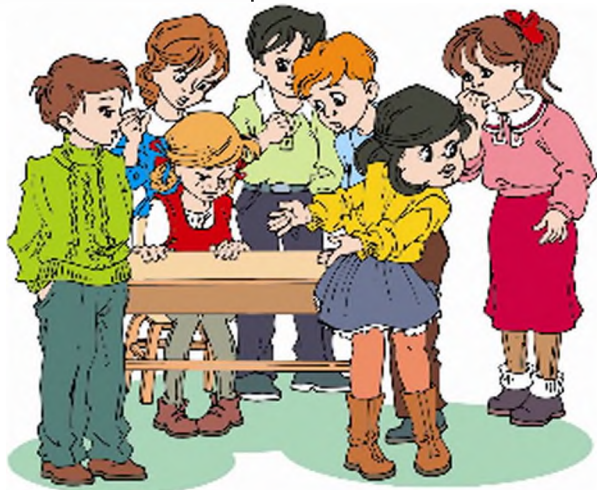

— Та Олександра... — Пріська почала й засміялася, не доказавши.

Учитель ще раз запитав:

— Що Олександра?

— Украла в мене хліб! — доказала Пріська і зовсім зареготалась, і її нерозумні сіро-сині очі зі сміху аж сховалися за ситими щоками.

Ця звістка дуже вразила й здивувала вчителя. Такого в школі ще не було. Учитель знав, що деякі з дітей ще дома, перш ніж у школу почали ходити. Були де в чому грішні, але в школі поки ніхто в гріх не вскакував. На Олександрю він теж ніколи нічого не думав. Вона була просто боязка дівчина — мабуть, налякав її батько-п'яниця.

Учитель глянув на Олександрю й запитав:

— Олександрю, правда цьому?

Вона мовчала й сиділа нерухомо, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Пріська казала правду. А Пріська вже не мовчала й торохтіла:

— Вона не вперше це краде. Вона кілька разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами — так і потягне. Та я все мовчала. А оце вже сьогодні... Бачу, захопила хліб та й побігла зі школи у двір, та зайшла за дерево, та й їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалася. «Не кажи, — просить, — учителеві, я тобі малюнок дам...»

Учитель ще раз запитав:

— Олександр, правда цьому?

Але й тепер Олександра мовчала і сиділа нерухомо. Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалісливий, загомонів:

— Та що там її питатися? Хіба й так не видно, що правда. Бач, що вигадала, — красти! Її треба прогнати зі школи!

Школярі загули:

— Треба! Треба!

Учитель сказав:

— Чому ж то так?

— А тому, що вона краде, а ви або ми на кого іншого думатимемо по-дурному.

Інші казали:

— Це нічого не можна буде й покласти в школі, якщо крастимуть.

— А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть, — додавали треті.

Учитель сказав:

— Ось що, дівчата й хлопці. Ви он уже налагодилися виганяти Олександру зі школи, а ще не знаєте до пуття діла. А може, воно й не так було? Треба послухати спершу, що Олександра скаже.

Той-таки великий школяр почав був знову:

— Та що там слухати, хіба й так не видно?..

Але його зараз же спинено:

— Циты! Василь Митрович правду кажуть. Уже ж треба знати, що вона скаже.

Усі обличчя повернулися до Олександри, всі очі втупилися в неї. Всі чекали від неї слова. Але вона й тепер сиділа, мов скам'янівши. Заховала голову mezi плечі й прищулилася, неначе сподівалась, що її ось-ось ударять, хоча знала, що в школі не б'ються.

Учитель запитав:

— Ну, Олександрє? Кажи, — ми чикаємо.

Мовчить. Учитель знову:

— Не думай, що ми всі хочемо нападати на тебе. Нам треба тільки знати правду. Може, це ще й не так, як кажуть, та я й думаю, що не так.

Бліде обличчя в Олександри зробилося відразу як жар, червоне. Але ж вона мовчала. А вчитель казав далі:

— Еге, я думаю, що це не так. Мені здається, що Пріська якось помилилася і що ти не винна.

Олександрине обличчя нахилилось аж до столу.

— Певне, то ти свій хліб їла, бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти.

Голосне гірке ридання розітнулось у школі. Це плакала Олександра, припавши головою до столу. Школярі відразу притихли. Очі їм якось широко порозплющувались, і вони мовчки, затаївши дух, дивилися на Олександрю. А вчитель казав:

— Не плач! Коли цьому неправда...

— Правда!.. Правда!.. — скрикнула Олександра. — Я вкрала!

І вона заридала ще дужче. У великій класовій світлиці стояло шістдесят школярів мовчки, не ворущачись, а серед

них, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчина.

Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді вчитель, сівши біля неї, запитав:

— Нащо ж ти це зробила?

Вона мовчала знову і знову похнюпилася. Учитель бачив, що сказати те, через віщо вона це зробила, їй так само важко, як було важко признаватись. Але вона перемогла себе. Кілька разів починала казати, ворушила губами, але зупинялася. Нарешті мовила:

— Я їсти хотіла.

— Хіба ти дома не їла?

— Не їла.

— Чому?

Вона змовкла і... зовсім несподівано знову заридала.

— У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносять з волості... усе пропивають... Ми їмо су... су... сухарі вже другий тиждень.

І більше вона нічого не могла сказати за слізьми. Давно був час починати навчання. Учитель тихо взяв Олександру за руку і, сказавши їй кілька ласкавих слів, повів у свою хату, щоб вона там заспокоїлась. Як повернувся він у клас, то з десяток рук простяглося до його, і в кожній руці була якась їжа.

— Нател дайте їй! хай попоїсть!

Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих ні в тих, дівчата деякі плакали. Він забрав усе, що діти надавали, і поніс Олександрі. Але вона нічого не хотіла їсти і все плакала. Він, скільки міг, розважив її, а сам пішов у клас і звелів співати молитву перед початком науки.

Як заспівали молитву, він непомітно ввів у клас Олександру.

Олександра після цього довго соромилася глянути вчителеві у вічі. Але ні він, ні школярі ніколи не нагадали їй про те, що було. Та й не треба було їй нагадувати. З того часу вже ніщо не могло спокусити її. Дівчата-товаришки її люблять і часто дають їй чого їсти — такого, що з дому приносять. Але вона зрідка бере, хоч і часто сидить на сухому хлібові. Цього року вона здасть останнього екзамена і вийде з школи розумною, правдивою і чесною дівчиною.

- Що Тебе найбільше вразило в оповіданні Бориса Грінченка «Украла»? Власну думку обґрунтуй.
- Обґрунтуй вчинки героїв оповідання (Олександрі, вчителя, учнів класу) та їхні мотиви.
- Які яскраві, влучні слова та словосполучення допомагають глибше, краще уявити вчинки Олександрі, її стосунки з іншими героями?
- Вислови своє ставлення до героїв твору Бориса Грінченка «Украла».

ПРИТЧА ПРО ДРУЖБУ

Було собі два друзі. І дуже міцною була їхня дружба. Якогось моменту друзі посперечались, і один з них дав ляпаса іншому.

Останній, відчуваючи біль, але нічого не кажучи, написав на піску:

«Сьогодні мій найкращий друг дав мені ляпаса».

Вони продовжували йти, і знайшли оазу, в якій вони вирішили скупатися. Той, який отримав ляпаса, ледь не потонув, але друг врятував його. Отямившись, він почав тисати на камені:

«Сьогодні мій найкращий друг врятував мені життя».

Той, який дав ляпаса, а потім врятував життя, запитав його:

— Коли я тебе образив, ти написав на піску, а тепер ти вибиваєш на камені. Чому?

Друг відповів:

— Коли хтось нас ображає, ми маємо написати про це на піску, щоб вітри могли стерти напис. Але коли хтось робить щось добре, ми повинні викарбувати це на камені, щоб жоден вітер не зміг стерти такі слова.

Давайте будемо вчитися писати образи на піску і гравірувати радощі на камені.

- Чого навчає нас притча? Відповідь обґрунтуй.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

У 1954 році Генеральна Асамблея ООН рекомендувала всім країнам відзначити 20 листопада День дитини — як день солідарності і дружби дітей на планеті.

Через п'ять років ця дата була підкріплена ще й знаковою подією — 20 листопада 1959-го прийнята Декларація прав дитини, а в 1989-ту — Конвенція прав дитини. Обидва документи є обов'язковими, вони встановили непорушні права дітей на повноцінний розвиток у суспільстві без насильства, жорстокості, голоду та експлуатації.

Анатолій ГРИГОРУК

ГРА В ШАШКИ

У Києві, в одному з наймальовничіших куточків, що зветься Русанівкою, жила дівчинка Уля.

Щодня після сніданку Уля та її бабуся виходили на прогулянку подихати свіжим повітрям, чи, як жартувала бабуся, «нагуляти дівочі рум'янці». Вони бродили над порослим вербами каналом, уголос читали на лавочці казки, а подеколи брали на човнярській станції човна й залюбки каталися між галасливих табунців чайок і диких качок.

Одного разу, вертаючись додому, Уля побачила біля свого під'їзду незнайомого хлопчика. Він сидів у легенькому, на велосипедних колесах візку, під парусовим наметиком від сонця, а на колінах у нього лежала товста, з барвистою

обкладинкою книжка. Проте хлопчик зовсім не збирався гортати її. Він був якийсь примарнілий на личку, сумний і до всього байдужий.

— Ти що, наш сусід? — підступила до хлопчика Уля. — Досі я тебе тут не бачила...

— Ми переїхали сюди два дні тому, — дещо насторожено й наче знехотя відповів хлопчик.

— А чому ти не йдеш погуляти над каналом? Там така краса! Й мало не до самісінького неба б'ють водограї.

Хлопчик мить помовчав, а тоді ледве чутно прошепотів:

— Мені не можна. В мене хворі ноги.

Уля зрозуміла, що повелася нетактовно. В душі їй

зворухнулося гостре співчуття до хлопчика. Щоб хоч якось загладити свою необачність, легенько доторкнулася до його руки й запитала:

— А хочеш, пограємо в шашки?

— Я б з радістю, — сказав хлопчик. — Та гравець з мене нікудишній.

— О, не бійсь, я теж не grosмейстер, — усміхнулася Уля.

Коли бабуся принесла їм шашки, Уля спритно розставила їх на дошці й великодушно запропонувала:

— Нехай твої будуть білі. За ними — перший хід. А це хоч і маленький, але шанс перемогти.

Уля навчилася грати в шашки півроку тому й натренувалася так, що інколи вигравала навіть у тата.

Одначе зараз вона вирішила, що навмисне програє хлопчикові й, може, цим хоч трохи розважить його. Тим часом хлопчик виявив неабияку наполегливість. Він чинив завзятий опір, і Уля поступово так захопилася грою, що геть забула про свій намір.

— О, який ти хитрик! — щоразу, роблячи свій хід, промовляла вона й раптом вибудувала таку мудру комбінацію, що хлопчик втратив аж три свої шашки, а її, Улину, пропустив у дамки. Тепер у нього не було вже ніякісінької надії на рятунок, і він, ніяково всміхнувшись, звів догори руки на ознаку того, що здається. Уля опам'яталася, та було пізно. Аби втішити хлопчика, вона сказала:

— Мій тато в таких випадках любить повторювати: «За одного битого двох небитих дають». Ти не засмучуйся. Ми тепер щодня з тобою гратимемо, й ти обов'язково натренуєшся. А зараз можна тебе трохи покатати?

Не чекаючи згоди, вона зрушила з місця візок і прудко покотила його асфальтовою доріжкою. Весело миготіли в колесах блискучі шпичі. Лопотів на вітрі парусовий шатрик. А якийсь проворний горобець стрибав позаду них і голосно, мало не на всю Русанівку, цвірінкав, ніби просився до їхнього товариства.

- Виділи основне у характеристиці головної героїні оповідання. Підтвердь цитатами з тексту.
- Знайди у тексті рядки, що розкривають причиново-наслідкові зв'язки у поведінці дівчинки стосовно хворого хлопчика. Прочитай їх.
- Визнач основну ідею твору Анатолія Григорука «Гра в шашки».

Прочитай прислів'я та приказки про дружбу. Поясни, в якій життєвій ситуації доцільно вживати кожне з них.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ПРО ДРУЖБУ

- Людина без друзів — що дерево без коріння.
- Друг-боягуз гірший від лютого ворога.
- Вчора браталися, нині розсталися.
- Друзі пізнаються в біді.
- Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.

Павло Глазовий

ФАЛЬШИВІ ДРУЗИ, АБО КОЛЕКТИВНА ТВОРЧИСТЬ

Двоє друзів тихо йшли
Полею, попід гаєм.
Раптом дивляться
ведмідь
З яру вибігає.
Перший вигукнув:
Біда! Буде нам рахуба!
Кинув друга і притьмом
Вискочив на дуба.
Другий скрикнув і упав
На краю дороги,
З переляку задубів
І відкинув ноги.
До лежачого ведмідь
Підійшов поволі,
Довго нюхав, потім чхнув
Та й побрів по полю.
Зліз із дуба той, що втік.
— Ти живий? — питає. —

Ну й великий же ведмідь!
Більших не буває.
— Як же він тебе не з'їв,
Мабуть, не голодний.
— Ні, друже, мабуть, він
Добрый, благородний.
Ти повіриш, розмовлять
Вміє по-людському.
Він, обнюхавши мене,
Говорив при тому:
«Ти дружи з людьми та знай —
Совісті не має
Той, хто в горі та біді
Друга покидає».
Байку вигадав Езоп.
Цим себе й прославив,
А мораль ведмідь сказав,
Крапку я поставив.

- Наведи приклад відомого Тобі прислів'я, що виразило б основну думку твору Павла Глазового «Фальшиві друзі, або Колективна творчість»
- Які слова вибрав автор для створення комічних ситуацій? Прочитай їх.
- Як Ти вважаєш, ці слова ображають людину, чи ні? Думку обгрунтуй.
- Чи погоджуєшся Ти з тим, що гумор не ображає людину, а почуття гумору є позитивною якістю особистості? Власні міркування обгрунтуй.

Анатолій Костецький

СПРАВЖНІ ПОДРУГИ

П'ятикласниця Людмила
вранці мамі заявила:
— Все! До школи я — ... не йду!
Не стерплю оцю біду,
Щастя скінчено моє:
адже в Рити джинси є!
І тепер зі мною Рита
відмовляється дружити...
Здивувалась мама дуже:
— Ви ж були найкращі друзі!
— Так. Але сказала Рита:
поки буду я ходити
не у джинсах,
а в спідниці, —
їй не хочеться
й дивиться,
бо вона вважає: жінці
для краси потрібні
джинси...

Мамо!
Дружбу виручай.
Джинси і мені придбай!
Мама спершу подивилась
на похнюплену Людмилу,
а потім мовила:
— Діла-а...
Ви — спра-а-вжні
подруги!.. — й пішла...
А ви
що скажете мені?
Це — справжні подруги, чи ні?

- Яке запитання поставив автор Читачеві твору «Справжні подруги»? Дай на це запитання обґрунтовану відповідь.
- Порівняй прочитані твори Павла Глазового й Анатолія Костецького. Зроби відповідні висновки.

У ХХ столітті Україна пережила три голодомори: 1921–1923 рр., 1932–1933 рр., 1946–1947 рр.; проте Голодомор 1932–1933 рр. був наймасовішим і найжорстокішим.

Розпочався голодомор наприкінці літа 1932-го, свого піку досяг навесні 1933-го і завершився на початку літа цього ж року. Головною причиною Голодомору історики називають політику тогочасного уряду. Коли люди голодували, влада не лише не припинила примусове відбирання їжі, а й навіть не

приймала допомогу інших країн, навпаки — кинула всі сили на те, щоб ізолювати голодні райони.

Нині нарешті визначено кількість жертв Голодомору в Україні у 1932–1933 роках — 10 млн 63 тис. осіб. Це — чверть населення нинішньої України.

Дмитро Білоус

***

Ти кажеш, не було голодомору?
І не було голодного села?
Я бачив сам у ту зловісну пору
І пухлих, і померлих на шляхах.
І досі ще стоять мені в очах.
А кажеш — не було голодомору?

- Як Ти вважаєш, до кого звертається Дмитро Білоус рядками свого вірша?
- Що, на Твою думку, міг пережити автор поезії, якщо він написав такі рядки?

БЕВКА

Оповідання

Тоді, у 1933-му, я ходив у третій клас. Узимку в школі під час великої перерви нам, учням, давали по тарілці ріденької бевки. Бевка — це таке пійло з борошна, рідка страва з крупів, бовтанка. Іноді, зо два рази на тиждень нам перепадало, ще й по шматочку глевкого хліба.

Та не кожного у школі підготовували. На тарілку бевки мали право діти робітників, бідних селян і сироти. Якщо хлопчик чи дівчинка — із середняцьких сільських сімей, хоча ті родини й були багатодітними, їх відганяли від столів.

У паралельному класі вчилися сестри-близнючки, їх звали, здається, Галею і Вірою. Вони були такі самі худенькі, як усі ми, але ніколи не хlepали бевки їх завжди можна було бачити в куточку, за дверима. Дівчатка чекали, поки вийдуть із-за останнього стола учні, й тоді підбігали до мисок, хапали їх двома руками, і, наче голодні кішки, вилизували залишки бовтанки. Страшно було дивитись, як із кістлявих ротиків вискакували довгі сині язики, котрі нагадували ящірок чи змій, і кидалися на бевчані краплі, що діти розгубили на столах та в деяких мисках.

Якось я сьорбав ту несмачну юшку крізь зуби, чомусь не хотілось їсти. Мабуть, тому, що поруч стояли сестри-близнючки й голодними блискучими оченятами проводжали кожну ложку в мій рот.

Я облизав ложку і покликав дівчаток:

— Підійдіть сюди.

Вони покірно наблизились. Я простягнув ложку Галі й порадив:

— Один раз сьорбаєш ти, а другий — Віра. Зрозуміли?

— Ага, — сказала дівчинка. Схопила ложку, набрала з тарілки юшки і залпом проковтнула. Тоді знову зачерпнула ложку і чесно понесла до ротика сестри. Через кілька хвилин

дівчатка спорожнили бевку. Тоді Галя ще вилизала тарілку так, що й мити її не треба було.

Коли наступного дня я знову поділився бевкою з ученицями, до нас підійшла піонервожата і сердито крикнула:

— Ти навіть годувеш вовчентя?! Якщо так робитимеш, то й тобі не дамо їсти. Втямив?

— Ні, не втямив, — буркнув я вперто. — Чому всім дають бевку, а Галі та Вірі — ні?

— А ти хіба не знаєш, де їхній батько? — грізно наступала на мене рудоволоса.

— Не знаю, — сказав, бо й справді нічого не знав про дівчаток.

— Їхній батько — куркуль, у Сибіру він. Зрозумів?

— А дівчатка хіба не хочуть їсти? — не здавався я, бо слово «куркуль» для мене означало те саме, що й «колгоспник». І те, і друге були новими словами у нашій тодішній шкільній мові.

Наступного дня дівчаток у їдальні не було. Я шукав їх очима, не їв бевку, бо думав, що вони таки прийдуть. Шматочок хліба, що дали мені, заховав у кишеню. Діля Галі й Віри заховав, бо сподівався таки зустріти їх, голодних.

І зустрів. Вони стояли у довгому коридорі біля вікна й плакали і з голоду, і від образи, розтираючи худенькими, які аж просвічувалися на сонці, рученятами сльози на запалих щічках.

Мені стало так жалко сестричок, аж щось здавило у грудях. Зупинився коло них, проковтнув якийсь клубок, що застряв у горлі, й пошепки запитав:

— Чому ви не прийшли в їдальню?

— Нас... нас... — давилася сльозами Віра, — не пустила піонервожата... Гнала нас, як... як шкідливих кошенят...

Я витягнув з кишені окрайчик, розломив його навпіл і простягнув близнючкам. Але вони не поспішали брати хліб.

— Чого ж ви? — здивувався я. — Свою бевку з'їв, а це вам приніс... Беріть...

І лише після повторного мого прохання Віра і Галя, оглянувшись, як наполохані зайчатка, наважились узяти простягнені шматочки черствого хліба.

Після бевки нам ще давали у залізних кувалдах підсолоджений окріп, який забарвлювали замість чаю спаленим цукром. Окріп я випивав сам, з'їдав те, що мама давала з дому, а бевку переливав у куваль і під полою виносив з їдальні дівчаткам. Так я підготовував їх зо два тижні.

Уже почало розвеснятися, дружно танув сніг, і голодні люди повеселішали: надіялися на зелень, на коріння, на листя. А моїх дівчаток у школі не було вже кілька днів. Тоді я пішов до бевників і запитав, чому не ходять до школи Галя і Віра. Білявий хлопчик сумно мовив:

— Вони з голоду попухли. Може, вже й померли. Бо їх мама теж лежала слухла.

— А ти знаєш, де вони живуть? — запитав малого.

— Знаю.

— Підеш зі мною до них після уроків?

— То недалеко від моєї хати. Як треба, то й піду.

І шматок хліба, і кухлик захопленої бевки, і картопляник, що дала мати до школи, — все те я тримав під партою до кінця уроків і не виходив з класу під час перерв, щоб хто-небудь не полакомився подарунком для сестричок. А їстоньки ж хотілось! Особливо, коли сполоскав порожні кишки окропом. На шостому уроці намацав під партою хліб, уже почав ламати його, та схаменувся. Мабуть, не з'їв тоді крайця, бо вчителька раптом викликала до дошки.

Тільки-но закінчився урок, я зразу вибіг на подвір'я. Там на мене вже чекав білявий хлопчик, Грицько.

Ішли мовчки. Ще здалеку побачили навстіж відчинені ворота й хатні двері. З подвір'я віяло смутком і запустінням. Окрім хати, не було жодної будівлі, лише засмічені місця, з яких уже позлазив сніг, свідчили, що колись там стояли чи хлів, чи стодола, чи комора. Недалеко від воріт висвічувала акуратними цямринами криниця, якою користувалися, мабуть, і сусіди, бо жолоб тягнувся вздовж плота на вулиці.

Сонечко пригрівало, було саме в zenіті. Ми зайшли на подвір'я, постояли, прислухаючись, і, боязко оглядаючись у якійсь злісній тиші, переступили сінешний поріг.

Із хати до сіней двері теж були відчинені. Там також тихо, крізь маленькі віконечка до кімнати ледь заглядали сонячні промені.

Я зайшов до хати, оглянувся — не побачив жодної живої душі. Не було і меблів — ні стола, ні ліжка, ні скрині, ні стільця, як мали ми вдома. Лише вздовж стіни тягнулася довга вузька лава, висів порожній мисник, а на стіні чорніли кілька ікон. Ще коло лави на долівці розстелена перетерта солома, на якій валялися подерта верета, щось подібне на подушку і ще невідомого призначення лахміття.

Несподівано хтось заворушився на лежанці. І вчувся з напівтемноти кволий-прекволий старечий голос:

— Хто там, люди добрі?

— Добрий день, — привітався я і ступив кілька кроків до лежанки, де у смердючому ганчір'ї лежала бабуса з висохлим лицем. Мені стало страшно, і я ледь не впустив на долівку кухлик з бевкою.

— Хто ти, хлопчику? — простогнала старенька. — Чи не янгол з неба прилетів по мою душу?

— Ні, я зі школи йду, — пробелькотів, простягаючи кухлик. — Ось бевка. Приніс Вірі й Галі.

Бабуса застогнала, спробувала сісти, але не змогла. Насилу повернулася і тихо заплакала:

— Нема вже ні Галі, ні Віри... Нема і їх матері... Нині вранці забрали їх люди і поховали на цвинтарі...

Не було з чого труни зробити... Хоч би одну на трьох... А мене ще Бог не забрав до себе... Ще дихаю, любий хлопчику....

Мені щось здавило у горлі. Я почав хапати ротом повітря. Тремтячими руками поставив коло бабиної голови кухлик з бевкою, поклав шматок хліба і картопляник. Старенька щось говорила, а з моїх очей цюрком текли сльози.

Я позадкував до відчинених навстіж дверей, звідки віяло холодом, і наштотхнувся на Грицька, який голосно плакав...

Не пам'ятаю, як тоді добіг додому. Але не забулося, що прохворів усю весну... А одужувати почав, коли поїв лісових суниць.

Тоді я, як згодом казала мати, витягнув обидві ноги з могили.

- Що Тебе найбільше вразило в оповіданні Миколи Магери «Бевка»?
- Визнач основну думку прочитаного твору.
- Які риси характеру притаманні головному героєві оповідання? Підтвердь цитатами з тексту.
- Чого вчить оповідання Миколи Магери «Бевка»?

Перевір себе:

1. Визнач головного героя твору Бориса Грінченка «Украла»

- А Учитель
- Б Приська
- В Олександра

2. Розташуй пункти плану оповідання Анатолія Григорука «Гра у шашки» в правильній послідовності

- А Гра в шашки
- Б Причина гострого співчуття до хлопчика
- В Зустріч із незнайомим хлопчиком
- Г Прогулянка дітей

1	
2	
3	
4	

3. Як Ти ставишся до вчинку головного героя оповідання «Бевка»? Аргументуй свою думку.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

**5 грудня –
Міжнародний
день волонтерів**

Міжнародний день волонтерів світова громадськість відзначає 5 грудня. Рішення про це свято прийняла Генеральна Асамблея ООН у 1985 році.

Спочатку волонтерами називали людей, які добровільно та лише з власного бажання вступали на військову службу в деяких європейських країнах (наприклад, у Франції, Іспанії).

Сьогодні від цього громіздкого визначення «волонтерства» залишилося тільки слово «добровільно», а також додалося ще й «безкоштовно».

Волонтер (англ. — доброволець) — людина, яка вільно, а не переслідуючи якусь корисливу мету, займається діяльністю на користь суспільства.

СКАЛКИ ДОБРОТИ

Притча

У вихідний родина відпочивала на пляжі. Діти купалися у морі та будували замки з піску. Раптом вдалині з'явилася маленька бабуся. Її сиве волосся розвівалося від вітру, одяг був брудний і обшарпаний. Вона щось бурмотіла сама до себе, підбираючи з піску якісь предмети та кладучи їх до сумки.

Батьки покликали дітей і наказали їм триматися подалі від старої. Коли вона проходила мимо них, раз по раз нахилиючись, аби щось підняти, то всміхнулася родині, але ніхто не відповів їй на привітання.

Через багато тижнів вони дізналися, що маленька бабуся все своє життя присвятила тому, щоби підібрати з пляжу скельця, якими діти могли порізати собі ноги.

- Чого навчає притча «Скалки доброти»?

ПРОТОПТАЛИ СТЕЖКУ

Уночі була хурделиця. Намело кучугури снігу. Рано-вранці у школу йшло троє дітей — Юрко, Михайлик і Ніна. Всюди коло хат з'явилися люди. Відкидали лопатами сніг, прокладали доріжки.

Ось хатина бабусі Марії. Вона живе одна-однісінька. Зупинилися діти біля бабусиноного двору. Нікого не видно.

— Як же бабуся до криниці вийде? Снігу ж скільки, — сказав Юрко.

— Давайте протопчемо стежку від хати до криниці! —

порадив Михайлик.

Діти увійшли на бабусине подвір'я. Йшли по глибокому снігу. Від воріт до хати йти було дуже важко. А від хати до воріт — трохи легше. Пройшли раз, два, три рази. Протоптали стежку від воріт до хати і від хати до криниці.

Спітнілі, стомлені, радісні діти йшли до школи. Вони думали: ось бабуся Марія вийшла з хати. Побачила стежку. Радіє...

- Чи можна Юрка, Михайлика та Ніну назвати волонтерами? Своє твердження обґрунтуй.

Склади і запиши твір — міркування на тему «Чи міг (могла) би (б) я бути волонтером?»

З «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ПРО ФУТБОЛ»

У шанувальників футболу всього світу є своє свято — Всесвітній день футболу. Подякувати за нього можна ООН, яка й запропонувала його відзначати 10 грудня кожного року. Таким чином міжнародне співтовариство віддає данину цьому виду спорту, який для багатьох мільйонів не просто гра, а стиль життя.

Перша згадка про футбол як «про гру в м'яч ногами» історики знайшли в китайських джерелах, датованих другим тисячоліттям до нашої ери.

Називалася вона Цу Чю, що означає «штовхати ногою». Гра у футбол давала змогу китайським воїнам підтримувати добру фізичну форму.

Коли започаткувалася ця гра, точно ніхто не знає.

У футбол грали й у Давній Греції, і в Римі близько двох з половиною тисяч років тому. В Греції ця гра називалася «битва за м'яч», з чого можна припустити, що грали в неї відповідно, застосовуючи різноманітні прийоми бойових мистецтв.

Приблизно в XIV столітті італійці винайшли гру «Кальчо». Саме вони завезли цю гру на Британські острови, де вона набула неабиякої популярності й звідти поширилася по всьому світу.

На території України коріння цієї гри сягає кінця XIX століття і ведуть нас до Одеси.

Перші правила футбольної гри надруковано у монографії «Гімнастичні ігри шкільної молоді», яку видав 1891 року Едмунд Ценар — професор учительської семінарії у Львові. Федерація футболу України за матеріалами, що надали львівські історики спорту, постановила вважати гру, яка відбулася 14 липня 1894 року у Львові, першим документально зафіксованим футбольним матчем на території України.

Футбол — красива й складна гра, і ці дві якості нерозривно пов'язані, зокрема, тому він нас і захоплює.

- А Тебе футбол захоплює? Чим саме? Аргументуй власну думку.

ПРИГОДИ М'ЯЧА

Українська народна казка

Одного разу хлопчики пішли до лісу. Гуляли там, збирали гриби, грали в ігри і забули м'яча. Біг тим лісом зайчик. Побачив м'яча та й питає:

— Ти колобок?

— Ні, я м'яч.

— А ти дуже смачний?

— Мене не їдять. Зі мною граються, — відповів м'яч.

Почали зайчик з м'ячем гратися. Коли це чимчикує їжак.

— Зайчику, ти що, колобка зустрів?

— Це не колобок, це м'яч. З ним граються.

Стали вони гратися разом. Один одному м'яча перекидають, сміються. Тут їх побачила з дерева білочка.

— Що це ви з колобком робите?

— Він не колобок. Він м'яч. З ним гратися треба.

Почали вони гратися втрюх. Зайчик м'яча задньою лапою б'є, їжачок носиком, а білочка хвостиком відбиває. Почувши шум, на полянку вибіг борсучок.

— Ви що, колобка не поділите?

— Це не колобок. Це м'яч. З ним граються, а не їдять його. Ставай до нас четвертим.

Поділилися звірята на дві команди, поставили ворота й ганяють у футбол, як справжнісінькі хлопчики. І так захопилися, що й не помітили, як вовк з лисицею підкралися. Ті спочатку хотіли поласувати зайчатиною та білчатиною, а потім зацікавилися грою і попросилися:

— Візьміть і нас до себе. Ми будемо чемними!

Тепер почався уже справжній футбол. М'яч аж сявав від задоволення. Де і взялися вболівальники — звірята та птахи з усього лісу зібралися.

А Роман прийшов додому і згадав, що забув м'яча у лісі. Наступного дня діти пішли на те саме місце, де були напередодні. Тільки-но вони підійшли до галявини, як звідти в куці шаснули зайчик, білочка, борсучок, лисичка і вовчик.

— Де вони тут набралися? — здивувався Вадим.

— Мабут, у футбол нашим м'ячем грали, — припустив Роман.

І хлопці розсміялися з дотепного жарту. Вони забрали м'яч і побігли додому.

- Який основний зміст подій, описаних у казці «Пригоди м'яча»?
- Виконай творче завдання до прочитаного: придумай і запиши свою кінцівку до казки.

ЛУМПУМЧИК

(Уривок з фантастичної повісті)

Інопланетянин мав кумедне ім'я Лумпумчик, бо імена на Сатурні¹ — давали теж незвично. Якщо, народившись, маленький «м'ячик» зробив «Лусь!», опустившись при падінні на поверхню, то його називали Люсем, а наш герой зробив «Лум-Пум!» — і його назвали Лумпумчиком.

По закінченні уроків мав відбутися важливий футбольний матч: зустрічалася збірна команда школи зі збірою школярів із сусіднього містечка Вишеньки. День був чудовий, і всі швидко розбіглися по домівках, щоб пообідати і приготуватися до матчу. Василько був форвардом² команди, хоч і наймолодший за всіх. Нинішній матч став доброю нагодою показати себе у справжньому поєдинку, бо до цього він брав участь лише у змаганнях між класами. «От якби Лумпумчик побачив, як я граю», — думав Василько, йдучи додому.

Дорогою він зустрів свого малого сусіда — п'ятирічного Юрчика. Юрчик деколи ходив з ним на рибалку, іноді вони разом бавились у хованки. Незважаючи на свій малий вік, Юрчик був дуже метким хлопчиком.

— Васильку, ходи до мене, — мені мама нову машинку купила! — загукав Юрчик. — О, подивися, яка велика, — з кузовом та віконцями! Правда, вона схожа на автобус?

Машинка була справді чудова, до того ж, із дистанційним управлінням: сама їздила навколо будиночка і подавала сигнали. Ззаду в машинки були гарні дверцята з ручкою, а всередині — м'які сидіння.

Юрчик захоплено щебетав, а Василько уважно розглядав машинку, в голові у нього визрівав план.

— Юрчику, хочеш побувати на футбольному матчі? Сьогодні грає збірна нашої школи і збірна з Вишеньок.

— Хочу! — радісно вигукнув Юрчик. — А ти візьмеш мене із собою? І машинку можна взяти?

— Звичайно, обов'язково з машинкою. Я посаджу тебе у першому ряду, добре?

— Добре, добре! — Юрчик радісно заплескав у долоні й застрибав по доріжці. — Я піду мамі скажу!

— Скажи мамі й чекай мене тут: я пообідаю і заберу тебе із собою.

Василько побіг додому. Влетівши до кімнати, він одразу ж помітив сліди Лумпумчикова господарювання: паперова модель космічного корабля, яку так довго конструював, лежала посеред кімнати, а в акваріумі плавали його войовничі пластмасові козаки.

— Вибач, я хотів прибрати, — почув він десь із кутка голос Лумпумчика, — але ці гострі кути у вас... Я весь побитий...

Василько заглянув під стіл — там не було нікого, за кріслом теж, під ліжком — порожньо.

— Де ти, Лумпумчику? — стурбовано запитав.

— Я тут! — голос Лумпумчика звучав дуже глухо.

Василько відчинив шафу — нікого не видно. І тут він помітив, як у кутку шафи заворушився клубок.

Це була його сорочка, в ній він і знайшов Лумпумчика.

— Вибач,— ще раз сказав той, віддихуючись, а Василько радісно обняв свого друга.

— Ти, мій пустотливий м'ячику, — лагідно прошепотів він до нього,— більше не будеш сам нудьгувати. Ходи пообідаєм, а далі в мене чудовий план — тобі сподобається!

Друзі пообідали. Лумпумчик їв тільки фрукти та овочі. Потім Василько забіг з ним до Юрчика.

— О, який гарний у тебе м'ячик! — захоплено вигукнув малий. — З очками! Ти будеш зараз ним грати?

— Розумієш, Юрчику, — повільно почав Василько. — це м'яч особливий. Я не можу його залишати вдома, але не хочу, аби хтось із хлопців його зараз побачив. — Василько нахилився до Юрчикова вуха і прошепотів:

— Це м'ячик із далекої-далекої планети. А ти вмієш берегти таємниці?

— Ого!... — Юрчикові аж дух перехопило. Він зачудовано дивився на Лумпумчика, і той весело підморгнув йому.

— Поглянь, поглянь! Він моргає! — захоплено закричав Юрчик. — Він що — на батарейках?

— Юрчику, ти зможеш деколи бавитися з цим м'ячиком, але сьогодні на футбольному матчі ніхто його не повинен бачити.

— Придумав! — у захваті закричав Юрчик. — Ти хочеш, щоб цей м'ячик побачив, як наші хлопці грають у футбол? А моя машинка? Поглянь, які тут віконечка! Ми сховаємо його в мою машинку! Ура!

— Який ти розумник, Юрчику! Ти візьмеш свою машинку на коліна, і через віконце Лумпумчик буде все бачити!

За хвилику Юрчик з Васильком вже чимчикували до шкільного стадіону, а попереду весело котилася чудова машинка, що постійно сигналізувала перехожим. Юрчика розпирало від гордощів: він ішов поруч з Васильком, як рівний з рівним, у нього була незвичайна машинка, і ще він був причетний до великої таємниці...

Дорогою Василько давав Юрчикові останні настанови: «Тільки ти до кінця матчу сиди на своєму місці й не

відкривай машинки, навіть якби тебе дуже просили, домовились?» — «Домовились!» — пообіцяв Юрчик.

На стадіоні обидві команди були вже в зборі, й шкільний тренер занепокоєно виглядав Василька.

— Форварди не запізнюються! — загукали хлопці, побачивши

товариша, але Василько поважно провів Юрчика на перший ряд, всадив його навпроти центру поля, щоб Лумпумчик міг усе бачити.

Матч розпочався. Василько ганяв м'яча, а погляд його весь час ковзав по першому ряду. Юрчик сидів чемно, як домовилися, тримаючи перед собою машинку. Машинка була велика, майже в половину Юрчиківого зросту, і раптом Василько усвідомив, що Юрчик зовсім не бачить поля. Він був так захоплений зручним розміщенням Лумпумчика, що забув про футбол і про Василька.

Пробігаючи краєм поля, Василько на хвилику затримав м'яча і помітив, що Юрчик аж прилип до машинки. «Розглядає Лумпумчика», — подумав Василько. Хлопці гукали йому: «Бий, бий!», — але форвард був неуважним, часто втрачав м'яча, і ось команда Вишеньок забила першого гола. Василько пішов у чергову атаку, але вона знову зірвалась, і коли вболівальники його команди загукали: «Форварда на мило!», — хлопець від сорому ледь

крізь землю не провалився. Що подумає про нього Лумпумчик?!

Вишнівчани радісно кричали, і команда суперників знову пішла в атаку. Василько кинувся до воріт. Він проривався до них, як лев, але захист у суперників був надійний. У розпалі чергової атаки пролунав свисток судді: перший тайм³ закінчився.

Хлопці кинулися дорікати один одному, і Василько помітив, як через поле до них біжить тренер. Василько непомітно прошмигнув поміж товаришами й вибіг з поля. І — який жах! — відразу помітив навколо Юрчика юрбу хлопчаків, котрі галасували. Юрчик стояв на лаві, а поряд з ним — його чудова машинка, дверцята в якій були відчинені.

— Ви не вірите мені, то запитайте у Василька. Правда, Васильку, це був не простий, а чарівний м'яч? Із далекої-далекої планети!

Василько похолов. Він підбіг до Юрчика і заглянув у машинку.

— Він утік, Васильку! Він сам відчинив дверцята і втік!

Хлопці навколо засміялись, а Юрчик розплакався.

— Він казав, що скоро повернеться, щоб я його чекав! — уже скрізь сльози говорив Юрчик. Хлопці реготали.

— Не плач, Юрчику, він справді повернеться, — почав заспокоювати малого Василько.

— Малий, покажи, як їздить твоя машинка! — гукнув хтось із хлопчаків.

— Покажи, Юрчику, а ви не ображайте його! — сказав Василько.

— А ти не спи на полі! — кинув хтось уїдливо⁴.

Василько повертався на поле сумний і пригнічений. Куди міг подітися Лумпумчик? «Напевно, йому стало соромно за

мене. — думав. — Хотів похвалитись, який з мене нападник... Похвалився! Було чим...».

Василькові хотілося все кинути і бігти додому, але десь тут був Лумпумчик, та й перед Юрчиком буде соромно. Про своїх товаришів по команді Василько наче забув.

— А, ось і ти,— почув раптом голос тренера. — Я тебе всюди шукаю. Вище носа! Ще другий тайм попереду! Слухай уважно...

Тренер давав Василькові якісь настанови, але він майже нічого не чув: очима напружено шукав малого голубого клубочка, який зараз був найважливішим у його думках.

— Не підведи, Васильку! Ти все запам'ятав? Дій, як я тобі кажу, — і все буде добре!

Тренер поплескав форварда по плечу, і Василько побіг на поле. «Треба забути про все і грати, грати, щоб виграти!» — рішуче сказав собі хлопець. Якщо Лумпумчик десь недалеко, він обов'язково його знайде.

Другий тайм почавсь у швидкому темпі. Гості прагнули збільшити рахунок, а господарі відчайдушно боролись за перемогу. Василько раз у раз атакував ворота, але м'яч, ніби жартуючи, то летів убік від них, то пролітав над штангою. Захоплений грою, Василько на якусь мить навіть забув про Лумпумчика: бачив перед собою тільки ворота.

— Уперед, Васильку! — кричали вболівальники, і хлопець ще раз із усієї сили спрямував м'яча у ворота. Але ще тільки нога торкнулася м'яча, — зрозумів, що удар був хибним: м'яч летів мимо штанги. Василько впав на траву, і сльози здушили його. Але в ту ж мить стадіон вибухнув радісними вигуками: «Гол! Гол!!»

Хлопець підняв очі й сам собі не повірив: м'яч був у сітці воріт! Друзі кинулись обнімати Василькова, а йому на мить здалося, що на перекладині він помітив голубу кульку.

Тільки на мить, бо наступної секунди він уже нічого не зауважив.

Команда була окрилена. І Василько теж. Тепер його удари стали чіткими, впевненими, і вже через кілька хвилин він загнав м'яча у правий кут воріт. М'яч, наче зачарований, слухався тепер нападника, і ще дві атаки в другому таймі завершилися голами: на рахунку Василька було три з чотирьох забитих м'ячів.

До закінчення матчу залишалися лічені секунди, й ось Василько помітив, що ворота противника порожні. Сильним метким ударом він послав м'яча прямо по центру воріт. Трибуни вибухнули оваціями, та раптом їхній запал різко згас: м'яч несподівано вдаривсь об штангу і вилетів з поля.

Цього моменту пролунав фінальний свисток, і всі кинулися вітати один одного.

Юрчик радісно стрибав на лаві, розмахуючи руками. Хлопчаки обступили Василька і захоплено тиснули йому руку.

— Усе нормально, — зічно говорив Василько, пробираючись з Юрчиком до виходу. Машинка помалу рухалася перед ними.

Усі вітали Василька, називали його героєм дня. Ще кілька хвилин тому хлопець теж був перейнятий цією радістю перемоги. Але зараз, коли запал боротьби спав, Василько почувавсь якимось дивно. Йому хотілось якнайшвидше вибратися з натовпу і добратися додому. Машинка весело бігла попереду, але крізь її віконця нічого не було видно, а Василькові кортіло заглянути всередину. Крім того, його не покидало відчуття, що той перший гол був якимсь дивним. Та й, зрештою, останній удар теж...

Юрчик усю дорогу щебетав, час від часу смикав Василька за руку, вимагаючи відповіді на своє чергове запитання.

Урешті підійшли до воріт Юрчикового дому.

— Юрчику, ану заглянемо в твою машинку! Чи нема там нашого м'ячика? — запропонував Василько.

— М'ячика? — Юрчик явно забув про нього. Але тут же згадав і запхенькав:

— Він не повернувся! А казав, що повернеться!

Василько відчинив дверцята. З них кулею вилетів Лумпумчик і стрибнув на плече Юрчикові: малий від несподіванки ледь не впав.

— Повернувся! Повернувся! — обхопив він рученятами живого м'ячика. Лумпумчик сявав від радості.

— Добре, Юрчику, ти біжи зараз додому, — мама вже на тебе зачекалася, — сказав Василько.

— А з м'ячиком коли будемо гратися?

— Потім пограємося! — заспокоїв його Василько.

Юрчик неохоче пішов додому.

Дорогою Василько мовчав, Лумпумчик теж. Може, і хотілося почути нашому героєві, де був Лумпумчик і що бачив. Але настрої у нього чомусь був тривожний.

Мама поралася біля грядки. Побачивши двох побратимів, вона всміхнулася і запитала:

— Як матч?

— Ми виграли з рахунком чотири-один, — коротко відповів Василь.

— І ти забив усі чотири м'ячі?

— Ні, тільки три.

Дивно, але Василькові не хотілось говорити про футбол. Мама це помітила, як і мовчанку Лумпумчика.

Чому мовчав Лумпумчик? Василько зробив спробу взятися за уроки, але тут же відклав підручники. Тоді взяв пригодницьку повість, яка ще кілька днів тому захоплювала його. Лумпумчик вискочив на вікно і роздивлявся квіти.

Повість була про трьох веселих мандрівників, які вирішили розшукати безлюдний острів на Дніпрі. Василько саме дочитав до того місця, коли малі «робінзони» висаджувалися на берег, як між ними почалася суперечка, і як через це ледь не провалився їхній задум. «Справді, нічого доброго нема в тому, коли між друзями пробігає якась кішка», — міркував Василько. Він відір-

вався від книжки і спідлоба спостерігав за своїм другом. «І чому він мовчить? І в мене настрій ніякий...».

— Це все тому, що ти надто переймаєшся дрібницями, — раптом обізвався Лумпумчик. — Нічого незвичайного і небезпечного не сталося б, якби ти не робив із мене таємниці. Тобто я хотів сказати, що все буде гаразд, коли ти просто познайомиш мене зі своїми друзями. І нині ти спокійно зіграв би матч, якби увесь час не думав про мене.

Василько відкрив рота, щоб відповісти, але Лумпумчик продовжував:

— Це перше. А тепер друге. Я, помітивши твоє хвилювання, теж відчув себе винним і трішки розгубивсь. Я хотів допомогти тобі — і не знав, як. Тому я в другому таймі перемкнувся на сатурнівський час і допоміг тобі забити м'яча.

— Як?! Я помітив, що м'яч не летів у ворота, але коли він у них усе-таки опинився, то я подумав, що це хтось із хлопців підправив мій удар.

— Саме так — я підправив. А зробив це на такій швидкості, що ніхто цього не зауважив.

— Дякую, Лумпумчику, бо інакше ми б програли!

— Так, програли б, і це було б несправедливо, адже ви грали добре. Якби навпаки — я б нізащо не втрутивсь. І ще я хотів, щоб усі м'ячі були чесно забитими, тому останнього гола я в тебе «відняв».

— То це ти спрямував м'яча на штангу? Він же летів у центр воріт!

— Я, звичайно. А ти що, не радий, що все так вийшло?

— Лумпумчику, я ж справді думав тільки про тебе, і тому все пішло не так, як мало бути.

— А тепер ти все знаєш і вже заспокоївся?

— Найбільше я радий, що ми з тобою поговорили. Мені наче камінь з душі звалився!

— От і добре,— сказав Лумпумчик і стрибнув Василькові на коліна.

— А тепер ходімо до Юрчика — він нас чекає!

Сатурн¹ — планета Сонячної системи.

Форвард² — нападник.

Тайм³ — половина футбольного матчу.

Удливо⁴ — з насмішкою.

- Чому інопланетянина назвали Лумпумчиком? Прочитай.
- До якої події готувався Василько? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.
- Для чого Василько запросив Юрчика на футбольний матч? Відповідь обґрунтуй.
- Що завадило Василькові бути добрим форвардом у першому таймі матчу? Чому? Відповідь аргументуй.
- Які риси характеру, на Твою думку, проявив Василько у другому таймі футбольної гри? Підтвердь відповідь рядками з тексту.
- Про що замислився Василько після вдало завершеного матчу? Прочитай.
- Як порозумілися між собою головні герої фантастичної повісті? Прочитайте у ролях.
- Чого вчить прочитаний уривок з повісті Марії Чумарної «Лумпумчик»? Аргументуй власну позицію.

З ІСТОРИЇ СВЯТА

У 1950 році Генеральна Асамблея ООН запропонувала всім державам святкувати 10 грудня День прав людини, бо саме 10 грудня 1948 року ця ж організація прийняла Загальну декларацію¹ прав людини, яка проголосила рівність усіх жителів планети перед законом. Людина, її життя та гідність, права і свободи визнано найвищою цінністю кожної держави.

НІХТО НЕ МАЄ ПРАВА ОБРАЖАТИ ЛЮДИНУ

Якось увечері прогулювався Маленький Чоловічок у сквері зі своїм собакою. Собака весело крутився по кущах. А Маленький Чоловічок радів теплому вечору. І раптом побачив, як через сквер біжить хлопчик, а за ним здоровенний дядько з палицею.

— Зупиніться! — крикнув Маленький Чоловічок до здорованя. Але той і не глянув у його бік. Тоді Маленький Чоловічок, не роздумуючи, кинувся йому під ноги — і той, великий, перекинувшись, полетів на землю...

— А це ще хто такий? — закричав він страшним голосом. — Та знаєш ти, що я з тобою зроблю?

Але Маленький Чоловічок не злякався.

— А чи знаєш ти, — грізно спитав він, — що написано в Декларації прав людини?

Ніхто не має права ображати іншу людину, принижувати її і жорстоко поводитися з нею.

— У якій ще такій дикорації? — розгнівався дядько. — Цей негідник розбив м'ячем моє вікно, і я маю повне право розправитися з ним!

— Ви можете вимагати через суд, щоб його батьків примусили вставити нове скло, — уперто сказав Маленький Чоловічок. — Але ви не маєте права вдарити людину!

— А ось зараз побачимо, маю чи не маю!

Дядько замахнувся, щоб ударити... Але тут з-за кущів вискочив маленький собачка й гавкнув так, що той кинув палицю і заточився.

— Звідки я знав? — пробурмотів він. — Може, я цієї вашої дукларації чи як там її... і в очі не бачив. Може, я взагалі неграмотний.

— Мій песик, — спокійно сказав Маленький Чоловічок, — теж не читав Декларації. Однак кинувся захищати мене, тому що знає: ніхто не має права кривдити людину...

Декларація¹ — документ, у якому викладено важливі правила, обов'язкові для всіх людей

- Визнач основну тему твору.

Микола Носов

ЯК НЕЗНАЙКО БУВ ХУДОЖНИКОМ

Розділ третій

Тюбик був дуже хороший художник. Одягався він завжди в довгу блузку, яку називав балахоном. Варто було подивитися на Тюбика, коли він, нарядившись у балахон і відкинувши назад довге волосся, стояв перед мольбертом з палітрою в руках! Кожний одразу бачив, що перед ним — справжній художник.

Після того, як ніхто не захотів слухати музику Незнайка, він вирішив стати художником. Прийшов до Тюбика й каже:

— Слухай, Тюбику, я теж вирішив стати художником. Дай мені яких-небудь фарб і пензель.

Тюбик був добрий малюк, він подарував Незнайкові свої старі фарби і пензлик. У цей час до Незнайка прийшов його приятель Гунько. Незнайко каже:

— Сідай, Гунько, я тебе малювати буду.

Гунько зрадів, сів мерщій на стілець, і Незнайко почав його малювати. Йому хотілося зобразити Гунька дуже красивим, от він і намалював йому червоний ніс, зелені вуха, сині губи й оранжеві очі. Гунькові кортіло швидше подивитися на свій портрет. Від нетерплячки він навіть не

міг усидіти спокійно на стільчику і весь час крутився.

— Не вертися, не крутись! — казав йому Незнайко. — А то несхожим вийдеш.

— А тепер схожий? — запитав

Гунько.

— Дуже схожий, — відповів Незнайко й прималював йому фіолетовою фарбою вуса.

— Ану покажи, що вийшло, — попросив Гунько, коли Незнайко закінчив портрет.

Незнайко показав.

— Та хіба я такий? — закричав Гунько з переляку.

— Звичайно, такий. Який же ще?

— А вуса навіщо намалював? У мене ж вусів нема.

— Ну, виростуть колись.

— А чому ніс червоний?

— Це — щоби було красивіше.

— А чуприна чому голуба? Хіба в мене голуба чуприна?

— Голуба, — відповів Незнайко. — А коли тобі не подобається, я можу зробити зелену.

— Ні, це поганий портрет, — сказав Гунько. — Дай я його порву.

— Навіщо знищувати художній твір? — заперечив Незнайко.

Гунько хотів одібрати в нього портрет, і вони почали битися. На шум прибігли Знайко, лікар Пілюлька та інші малюки.

— Ви чого б'єтеся? — питають.

— Ось, — закричав Гунько. — Розсудіть ви нас: скажіть, хто тут намальований. Правда, це не я?

— Звичайно, не ти, — відповіли малюки. — Тут якесь опудало горохове намальоване.

Незнайко каже:

— Ви не здогадалися тому, що тут нема підпису. Я зараз підпишу, і все буде зрозуміло.

Він узяв олівець і написав під портретом друкованими літерами: «Гунько». Потім почепив портрет на стіні й сказав:

— Хай висить. Усі можуть дивитися, нікому не заборонено.

— А я прийду вночі, — сказав Гунько, — і знищу цей портрет.

— А я вночі не ляжу спати й стерегтиму, — відповів Незнайко.

Ображений Гунько пішов додому, а Незнайко й справді не ліг увечері спати.

Коли малюки поснули, він узяв фарби і заходився всіх малювати. Пончика він намалював таким товстим, що той навіть не вмістився на портреті. Поспішайка зобразив на тонесеньких ніжках, а ззаду чомусь домалював собачого

хвоста. Мисливця Кульку намалював верхи на Бульці. Лікареві Пілюльці замість носа намалював термометр. Знайкові, хтозна для чого, намалював осялячі вуха. Словом, усіх понамальовував у смішному й безглуздому вигляді.

До ранку він розвісив ці портрети на стінах і зробив під ними написи, тож вийшла справжня виставка.

Першим прокинувся лікар Пілюлька. Він побачив на стіні портрети й засміявся. Вони йому так сподобалися, що лікар навіть начепив на ніс окуляри й почав розглядати портрети дуже уважно. Він підходив до кожного портрета, дививсь і довго сміявся.

— Молодець, Незнайко! — говорив лікар Пілюлька. —

Ніколи в житті я так не сміявся.

Потім він зупинився біля свого портрета і вимогливо запитав:

— А це хто? Невже це я? Ні, це не я! Це дуже поганий портрет. Ти краще зніми

його.

— Навіщо знімати? Хай повисить, — відповів Незнайко.

Лікар Пілюлька образився і сказав:

— Ти, Незнайку, мабуть, хворий. У тебе щось з очима трапилось. Де це ти бачив, щоб у мене замість носа був термометр. Доведеться тобі на ніч касторки дати.

Незнайко дуже не любив касторку. Він злякався й каже:

— Ні, ні. Тепер я сам бачу, що портрет поганий.

Він зняв із стіни портрет Пілюльки й порвав його.

Слідом за Пілюлькою прокинувся мисливець Кулька. І йому портрети сподобались. Він ледь не луснув зо сміху, дивлячись на них. А потім побачив свій портрет, і настрій у нього одразу зіпсувався.

— Це поганий портрет, — сказав Кулька, — не схожий на мене. Ти зніми його, а то я ніколи не візьму тебе на полювання.

Довелося Незнайкові й мисливця Кульку із стіни зняти. Так було з усіма. Всім подобалися портрети інших, а свої не подобалися.

Останнім прокинувся Тюбик, який любив спати довше за всіх. Коли він побачив на стіні свій портрет, то страшенно розсердився і сказав, що це не портрет, а бездарна, антихудожня мазанина. Потім він зірвав із стіни свій портрет і відібрав у Незнайка фарби й пензлик.

На стіні залишився тільки Гуньків портрет. Незнайко зняв його й пішов до свого приятеля.

— Хочеш, Гуньку, я подарую тобі твій портрет, а ти за це помиришся зі мною, — запропонував Незнайко.

Гунько взяв портрет, порвав його на клаптики й сказав:

— Згода, мир. Але дивися мені: якщо хоч раз іще намалюєш, нізащо не буду миритися.

— А я нікого більше не малюватиму, — відповів Незнайко. — Малюєш, малюєш, а ніхто й спасибі не скаже, всі тільки лаються. Не хочу більше художником бути.

- Визнач, яке право намагався реалізувати Незнайко.
- Чому, на Твою думку, головний герой у кінці твору відмовився від бажання бути художником? Відповідь обґрунтуй.

НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ В ЛІСОВІЙ ШКОЛІ

(Уривок)

Жив на світі їжачок Колько Колючка.

І жив на світі зайчик Кося Вухань.

Гарні були хлопці, але боягузи страшенні. Всього на світі боялися. Боялися темряви і боялися сонця. Боялися блискавки і боялися грому. Боялися вітру і боялися дощу. Навіть тіні власної боялися.

А найдужче боялися хуліганів.

То прибіжить Колько Колючка до мами-їжачихи:

— Ой мамо, мамо! До нас у двір хулігани вдерлися! Вийде мама-їжачиха на ґанок, а у дворі дві маленькі жабки стрибають.

То Кося Вухань прибіжить до мами-зайчихи:

— Ой мамо, мамо! За мною хуліган женеться!

Мама-зайчиха визирне у віконце, — а там метелик літає.

Ну що з тими страхополохами зробиш!..

І вмовляли їх батьки, і соромили, і сварили — нічого не допомагало. Так і жили їжачок Колько Колючка та зайчик Кося Вухань боягузами. За мамині спідниці ховалися та звідти на білий світ з острахом позирали. Всі лісові діти бавляться, пісень веселих співають, а вони сидять за маминими спідницями і тремтять. Навіть один з одним не гралися, хоч і жили по сусідству.

Та от якось ясного сонячного ранку зустрілися біля перелазу мама-зайчиха з мамою-їжачихою.

— Здрастуйте, тітонько Вухань, — сказала мама-їжачиха. — Ви чули новину? На Великій Галявині відкривається спеціалізована лісова музична школа з

ведмежою мовою викладання. Борсучиха вже записала туди свого Борю.

— Ах, що ви кажете, кумасю Колючко! — сплеснула мама-зайчиха лапами. — Спеціалізована музична школа? Та ще й із ведмежою мовою викладання? Побіжу чоловікові скажу.

Тато-заєць сидів на ґанку і читав «Лісову газету».

— Гм, — сказав він, почувши новину. — Спеціалізована музична школа? З ведмежою мовою викладання? Це цікаво. Треба й нашого страхополоха записати. Може, хоч школа допоможе його у звірі вивести. А то ж тіні власної боїться.

Зайченя Кося, що тремтіло тут же біля ґанку і все чуло, здригнулося й заскиглило:

— Ой!.. Я не хочу-у!.. Я боюся...

— Тебе ніхто не питає! — суворо сказав тато-заєць. — Запишемо, й ходитимеш.

— Ну що ти, синку, — лагідно сказала мама-зайчиха. — Всі ж дітки ходитимуть. Не бійся.

Мама-зайчиха тут же причепурила Косю, вдягла йому новенькі штанці, білу сорочку й повела на Велику Галявину.

Вийшли за ворота, гульк — а із сусіднього двору мама-їжачиха вже Колька Колючку веде.

Записував у школу сам директор Бурмило Михайлович Ведмідь.

Він сидів за березовим столом і суворо позирав на майбутніх учнів

— Прізвище?

— Вухань! — чемно сказала мама-зайчиха.

— Прізвище? — не глянувши на неї і наче не чуючи, повторив директор.

— Вухань! — знову сказала мама-зайчиха.

— Прізвище! — підвищивши голос, утретє сказав Бурмило Михайлович.

— Та Вухань же! — розгублено пролепетала зайчиха.

— Я вас, мамо, не питаю! — сердито обернувся до неї директор. — Хай сам каже. Він що у вас — глухий? А ще хоче в музичну школу?

— Та що ви! Що ви! У нього абсолютний слух! Подивіться, які в нього вушка?

— То чому ж він мовчить?

— Він... він у мене... дуже скромний, — мама-зайчиха підштовхнула сина. — Ну, кажи, Кося, кажи!..

Та Кося Вухань тільки прищулив вуха і сховався за мамину спідницю.

— Гм... — насупився Бурмило Михайлович. — Гм... Скромний!.. Ну, добре, перевіримо його здібності до ведмежої мови. А скажи-но, Вухань, «р-р-р» по-ведмежому.

Кося безпорадно подивився на маму, швидко-швидко закліпав очима й скривився.

— Ну! — нетерпляче сказав директор.

Кося розтулив рота, але з рота не вилетіло ні звуку.

— Що? — схилився й приставив лапу до вуха Ведмідь. — Повтори. Не чую!

— А-а-а!.. — не витримав і заридав на всю галявину зайчик, притискаючись до мами.

— Ой, вибачте, — забідкалася мама-зайчиха. — Він у мене такий вразливий, такий вразливий...

— Розумію, — лагідно сказав директор Ведмідь. — Але й ви зрозумійте: у нас школа не звичайна, а спеціалізована. З ведмежою мовою викладання. Вчителі — зі столичного зоопарку. У нас вимоги.

— Він буде вчитись. Я вас запевняю. Це він від незвички. Він буде гарно вчитись. От побачите...

Не кращі справи були й у Кольки Колючки. І він не міг сказати «р-р-р» по-ведмежому. Замість «р-р-р» у нього виходило чогось «хрю». І зі слухом у Колька було погано, вушка мав маленькі, за голками ледь помітні. Але й Кося, і Колька все ж прийняли. Незважаючи на суворість. Бурмило Михайлович мав добре серце.

— Ой, і нащо мені ота спеціалізована музична школа! — ридав Кося Вухань, ідучи з мамою додому. — Та ще й із ведмежою мовою викладання! Ой, я нещасний! Горе мені з тобою і з твоєю школою!..

— Мовчи, синку! Мовчи, дурненький! — казала мама-зайчиха.

— Нічого ти не розумієш. Усі зараз оддають своїх дітей у спеціалізовані школи.

Колько Колючка теж ридав, ідучи додому. І його мама-їжачиха казала, що він дурненький і нічого не розуміє і що без знання іноземних мов нікуди зараз не поткнешся.

Заперечувати щось було пізно.

Наступного дня вранці Кося Вухань та Колько Колючка взяли у лапи портфелики, букети лісових квітів і почеберяли на Велику Галявину.

- Про які права дітей розповідає Всеволод Нестайко у прочитаному уривку? Відповідь обґрунтуй.
- Як сприйняли головні герої звістку про те, що будуть навчатися у школі? Чому?
- Склади звернення до Косі та Кольки про важливість реалізації права на освіту.

З КАЗКИ ПРО НОВОРІЧНИХ ЧАРІВНИКІВ

Усі ми знаємо, що Новий Рік — це свято, яке зустрічають майже у всіх країнах світу. Дата зустрічі Нового року в різних народів є різною, проте люди чекають від цього свята чудес, нових успіхів, щастя, яке їм дарує новорічний персонаж — чарівник.

Кожен новорічний чарівник має свою історію, свій традиційний костюм, за яким

його впізнають, свій транспорт та вірних помічників, що допомагають готувати подарунки для маленьких дітей з усіх куточків планети.

Прадідом усіх новорічних чарівників з різних країн світу вважають Святого Миколая. Цього добродія Ти дуже добре знаєш. Це він щороку приносить Тобі чудові подарунки.

Американський колега Святого Миколая — Санта Клаус. Його всюди супроводжує олень Рудольф-Червоний Ніс, який уміє розмовляти. Спустившись у дім кобином, Санта Клаус кладе подарунки в спеціально підготовлені шакарпетки.

Російський Дід Мороз живе на Північному полюсі, їздить він на трійці коней, на лижах або ходить пішки з мішком подарунків. Він має внучку — Снігуроньку, зліплена зі снігу.

Новорічної ночі Дід Мороз та Снігуронька роздають маленьким дітям подарунки.

Шведський друг Юль Томтен (у перекладі — «Різдвяний гном») мешкає у чарівному лісі. Його помічника звать сніговик Дасті, а біля його будинку снують малесенькі ельфи.

Італійський Баббе Натале заходить до будинку, як і Санта Клаус, через пічну трубу. За традицією, в кожному італійському домі йому залишають чашечку молока. У Баббе Натале є подруга — відьма Бефана. Вона дає подарунки тільки слухняним діткам, а бешкетники отримують лише купку попелу чи вуглинку.

Вважається, що найголовніший новорічний чарівник мешкає в Лапландії за Полярним колом. Рішенням ООН з 1984 року Лапландія офіційно проголошена «Землею Діда Мороза». Там розташована і резиденція Санта Клауса, де він живе весь рік разом з помічниками-гномами. Туди пишуть листи діти з багатьох країн світу за адресою: Фінляндія, 96930, Полярне коло або через Інтернет: www.santamail.com

- Про яких ще новорічних чарівників Ти можеш розповісти?

ЧУДОВЕ ЧУДОВИСЬКО

(Уривок)

Новорічний костюм

Чудовисько та Соня потоваришували. Майже щодня Чудовисько заходив у гості до Соні. Тобто залазив. У вікно. Вони гралися в різні ігри або ж ліпили баранців.

Через любов свого незвичайного друга до баранців з пластиліну Соня прозвала його Пластиліновим Чудовиськом. Проте для зручності називала скорочено — Чу. Чудовисько не заперечував.

Того вечора Соня була дуже заклопотана. Післязавтра в їхній школі відбудеться Новорічне свято. Будуть яскрава ялинка, дарунки і, звичайно ж, маскарад. Тому Соня вже кілька днів старанно готувалася до свята, а ввечері, вкотре одягнувши свій новий новорічний костюм Червоної Шапочки, крутилася перед дзеркалом.

Раптом почулося вже звичне шкряботіння по склу. Вона підбігла до вікна й відхилила фіранку. По той бік шибки стояв Чудовисько, з голови до ніг припорошений снігом.

— Заходь мерщій! — відчинила вікно Соня.

— Привіт! — Чудовисько видерся на підвіконня і, зіжмакавши в лапі край штори, почав струшувати із себе сніг. Потім зліз на підлогу, й Соня зачинила вікно.

— О! Що це ти прибралась якомсь дивно? Це в тебе нова піжама? — запитав Чудовисько, обмацуючи святковий фартушок.

— Це костюм Червоної Шапочки на маскарад, — пояснила дівчинка. — Правда, чудовий?!

— А хто така Червона Шапочка? Ти в неї це поцупила?
— остовпів Чудовисько. — Вона ж замерзне без одягу.

— Та ні, Чу! Червона Шапочка — це я.

— Ти? — Чудовисько збився з пантелику. — Ішов до Соні, а втрапив до якоїсь Шапочки. Ну й дива! Отже, ти не Соня.

— Та ні!.. Тобто так, я Соня. Але ж кажу: післязавтра в школі буде маскарад. І я там буду — начебто, не насправді — Червоною Шапочкою. Розумієш?

— Е, що тут незрозумілого. Ти хочеш усіх пошити в дурні, як оце зараз мене. Але навіщо?

— Нічого ти не зрозумів, — розсердилася Соня. — Я нікого не збираюся дурити. Пояснюю: це буде ма-ска-рад!

— Машкарад... Угу. Так би й сказала. А що воно таке?

— Ото дивак! То ти ніколи не був на маскарадї?

— У...у, — заперечливо закрутив головою Чу.

— І ніколи не святкував Нового року? — здивувалася дівчинка.

— Е, ніколи.

— Неймовірно! Хіба таке може бути?

— Не знаю, — знітився Чудовисько. — Зі мною все може бути.

— Ти обов'язково мусиш піти зі мною на маскарад, — вирішила дівчинка. — Тільки треба якийсь незвичайний костюм.

— Я й звичайного не маю. Навіщо мені костюм — чудовиська костюмів не носять.

— Чекай, — сказала Соня.

Вона відчинила шафу й залізла досередини.

— Так... так, — почулося з шафи, — це не те... це... надто старомодне... ось!

Чудовисько несміливо зазирнув до Соні, яка саме виборсувалася з-під розкиданих речей з довгим шматком тюлю в руках.

— Дивися! — сяяла вона. — Зараз обмотаємо тебе — і будеш Сніжинкою!

— Не хочу бути Сніжинкою, — заприндився Чудовисько. — Вона холодна.

— Ну добре, — знизала плечима Соня і вдруге полізла до шафи.

Чудовисько знову з цікавістю встромив пелехату голову між відчинені дверцята.

— Це те, що нам потрібно, — за хвилию вдоволено мовила Соня, витягуючи з шафи великий татів бриль. — Будеш Мушкетером.

— А що роблять мушкотери — туть мушок?

— Не мушкотери, а мушкетери! Вони б'ються на шпагах, стріляють з мушкетів, їздять на конях, потім з них падають!.. Круті хлопці, одне слово, — захоплено пояснила дівчинка. — Одягай!

— Я не хочу падати з коней, — знову скривився Чудовисько. — А чи не можна навпаки — щоб коні з мене падали?

— Не можна, — зітхнула Соня й знову полізла в шафу.

Цього разу вона видобула з-поміж одягу старий бабусин чепчик.

— Будеш бабусею Червоної Шапочки, — сказала дівчинка й одягла чепчик на кудлату голову друга, зав'язавши довгі шnurки під підборіддя.

— А що роблять бабусі Червоних Шкапочок? — запитав Чудовисько.

— Бабусі... Вони співають дітям колискові, плетуть теплі речі на зиму, печуть смачні пиріжки...

— Досить! — зупинив Соню Чу. — Це мені підходить. Тільки можна уточнити одну дрібничку?

— Що саме?

— Бабусі лише печуть пиріжки, чи їм дозволено їх їсти?

— Звісно, що дозволено.

— Домовилися, буду бабусею. А мені пасує цей костюм?

— Чудовисько підійшов до дзеркала.

— Ще й як!

— А не замалий він для мене?

— Що ти, Чу, це твій розмір, — заспокоїла Чудовисько дівчинка.

— Ну, бувай! Я ще завтра зайду, — кинув Чудовисько, обхопив лапами чепчик і, не опускаючи їх, зник за вікном.

«Це ж треба, — чалапаючи по снігу,

вголос роздумував Чу, — тепер у мене є такий прекрасний костюм. От якби побачили інші чудовиська — попадали б від заздрощів...»

- Відшукай у тексті оповідання і прочитай виразно, як Соня вибирала костюм для Чу.
- Склади власне продовження оповідання про те, як Соня і Чу прийшли на шкільний маскарад.

Василь Скуратівський

ПОГОСТИНИ

(Уривок)

Християнський люд сьоме січня празнує як народження Ісуса Христа. Щоправда, дідусева оповідка уявлялася мені за легенду. Але то таке. У нашій родині, як і в сусідніх, побожно готувалися до Різдва: товкли в ступах ячмінь для куті, кололи годоваників¹, щоб після Великого посту розговітися свіжиною, дівчата виготовляли різдвяні прикраси — зі стебел жита чи пшениці робили вигадливих «павучків» та «їжачків».

Такого павучка змайструвала для мене й бабуся. Вона витягла кілька цупких стеблин з куля, рівномірно нарізала

відповідних розмірів цурбанки² і, протягнувши всередині нитку, зробила кілька кубиків.

— Оце і є павучок, якими ми в дитинстві прикрашали на Різдво оселі.

— А чому їх називають павучками? — дивлячись, як підвішений до стелі на тонкій ниточці він постійно покручується навсібіч, питаюсь у бабусі.

— Павучки, щоб ти знав, заснували світ, а тому вбивати їх — гріх. Якщо він завісся в хаті, то його годиться винести в сіни чи на подвір'я. Але робити це треба лише по обіді. Так велить звичай...

Сиджу оце біля застільного віконця і згадую дідусеві та бабусині оповідки. Але наразі поглядаю в шибу, адже бабуся наказали мені: як тільки-но з'явиться підвечірня зірка, оповістити всіх. На столі дванадцять пісних страв. І як, дивуюсь я, зуміла бабуся наготувати стільки їства — печена і смажена картопля, гриби, борщ, риба, мед, квашена капуста, засолені огірки, перепічки, узвар, накришена в олії цибуля й обов'язково коливо³ та кута.

Вечір цей, як я вже знаю, називають Святвечором, Багатим вечором, Багатою кутею чи Вілією. З ним пов'язано й чимало прикмет...

— Бабусю, — скрикую зусюсила, — вже заясніла підвечірня зірка!

— Слава Богові, — й вона тричі перехрестилася.

— Швиденько зодягай нові рукавиці й віднось кутю на покуть⁴!

Виконавши свою роль, ми всілися за празниковий стіл. Тато, прочитавши «Отче наш», узяв дерев'яну ложку, що сам же й вистругав, тричі жбурнув куті під стелю. Це для того, щоб знати, якщо прилипли зернята, скільки роїв сплодять бджоли, скільки курчат вилупиться в квочки і яким багатством на копи защедрить біляхатня нива.

Вечерю розпочали з куті й нею закінчили. Ложки та їства не прибирали зі столу. За повір'ям, цієї ночі, начебто, обов'язково мають перевідати нашу оселю душечки найближчих родичів, котрі відійшли в потойбіч. Нехай і вони, думаю собі, посмакують дванадцятьма пісними стравами... Я нашвидкуруч лягаю в ліжечко, але довго не можу заснути. Уявно відтворюю ясельце⁵, в якому пискливим голосом оповіщає про своє народження манюцюпусенький Ісус, до столу зберуться, коли ми полягаємо спати, на Святвечір найближчі родичі, про яких я знаю тільки з розповідей, а завтра бабуся нарешті підігріє кров'яних та м'ясних ковбас, насмажить з цибулею свіжого сала, за яким я так зіскучивсь, адже сім тижнів мені не велено було навіть лизнути жодну шкварочку. Слава Богові, що нарешті скінчився цей найдовший піст.

— Христос рождається! — чується крізь пелену сновидіння бабусин голос.

— Славимо Його! — відказує ненька. З цими словами я засинаю...

Годованик¹ — тварина, яку відгодовують на забій

Цурбанок² — відрубаний, відбитий або відламаний шматок деревини, лозини і т. ін.;

Коливо³ — поминальна кутя чи каша з пшениці, рису і т. ін. із солодкою підливою.

Покуть⁴ — те, що й покуття — в українській селянській хаті — куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього.

Ясельце⁵ — відгороджене в хліві місце, куди закладають корм для худоби

- Про які народні традиції святкування Різдвяних свят Ти довідався (-лася) з прочитаного тексту? Прочитай.

Богдан Лепкий

РІЗДВО

І знов Різдво...

Ах, скільки раз

Воно неначе казка літ

З давно-давно минулих літ

Являється посеред нас!

З подвір'я сніг входив до хати,

Ставав в кутку і колосками

Щось шелестів.

Хотів сказати, що знов

Христос родивсь між нами,

Родилась правда, мир, любов
І всепрощення.
Нині знов
Будем це свято святкувати,
Знов сіно й сніп внесуть до хати,
Засяє під вікном зізда,
І залунає коляда....

- Які традиції святкування Різдва згадував Богдан Лепкий у своєму вірші? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.

УКРАЇНСЬКІ ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Колядки — це народні пісні, приурочені до найголовнішого християнського свята — Різдва Христового

Щедрівки — це величальні українські народні обрядові пісні, які виконують під Новий рік і під Йордан у Щедрий Вечір.

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА, ЯКА НЕ БУВАЛА

Нова радість стала, яка не бувала.
Над вертепом зізда ясна світу засіяла. (Двічі)
Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік пеленами убого оповився. (Двічі)
Пастушки з ягнятком перед тим Дитятком
На колінця припадають, Царя-Бога вихваляють: (Двічі)
«Просимо Тя Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щасливії сего дому господарю. (Двічі)
Даруй господарю, його господині,
Даруй літа щасливії нашій неньці Україні. (Двічі)
В мирі проводити, Тобі угодити
І з Тобою в Царстві Твоїм навек віки жити». (Двічі)

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ

Добрий вечір тобі, пане господарю!

Приспів:

Радуйся!

Ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

(Приспів повторюється після кожного рядка)

Застеляйте столи та все килимами,

Та кладіть калачі з ярої пшениці.

Бо придуть до тебе три празники в гості:

Ой що перший празник — Святеє Рождество,

А другий вже празник — Святого Василя,

А третій вже празник — Святі Водохрещі.

А що перший празник зішле тобі втіху,

А що другий празник зішле тобі щастя,

А що третій празник зішле всім нам долю,

Зішле всім нам долю, Україні волю.

ОЙ СИВАЯ ТА І ЗОЗУЛЕНЬКА

Ой сивая та і зозуленька,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Усі сади та і облітала
Щедрий вечір...
А в одному та і не бувала,
Щедрий вечір...
А в тім саду три тереми:
Щедрий вечір...
У першому красне сонце,
Щедрий вечір...
У другому ясен місяць,
Щедрий вечір...
А в третьому дрібні зірки,
Щедрий вечір...
Ясен місяць — пан господар,
Щедрий вечір...
Красне сонце — жона його,
Щедрий вечір...
Дрібні зірки — його діти,
Щедрий вечір...

- Які ще українські народні колядки та щедрівки Ти знаєш? Проспівай (або розкажи) своїм однокласникам

З ІСТОРИЇ СВЯТА

Україна не завжди була єдиною і незалежною. Впродовж багатьох століть наш народ та землі України були розділені, належали до інших держав. Тож споконвічною мрією українців було об'єднання всіх розрізнених частин України в межах однієї держави

День Соборності України — свято, що відзначається щороку в день проголошення Акта возз'єднання Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки, що відбулося

22 січня 1919 року на Софійській площі у Києві.

Офіційно в Україні День Соборності відзначається з 1999 року.

Соборність — це об'єднання всіх етнічних земель одного народу в одній державі.

НАША ЗЕМЛЯ

Легенда

Колись давно Бог створив народи і кожному наділив землю. Наші ж предки кинулися пізніше, але землі їм уже не дісталось. От вони й прийшли до Бога, а він у цей час моливсь, і вони не сміли йому щось сказати. Стали чекати. По якійсь хвилі Бог обернувся, сказавши, що вони чемні діти, хороші. Дізнавшись, чого прийшли до нього, запропонував їм чорну землю. «Ні, — відповіли наші предки, — там уже живуть німці, французи, іспанці, італійці». «Ну, тоді я вам дам землю ту, що залишив для раю, там є все:

річки, озера, ліси, пустелі. Але пам'ятайте, якщо будете її берегти, то вона буде ваша, а ні — то ворога».

Пішли наші предки на ту землю, оселились і живуть донині. А країну свою назвали Україною.

- Чому наші предки відмовилися від «чорної землі», що дарував їм Бог?
- Яку землю натомість запропонував їм Бог? Прочитай.
- Як назвали свою країну наші предки?
- Визнач основну думку легенди «Наша земля».

І ВСЕ ЦЕ — УКРАЇНА!

З енциклопедії

Зелені Карпати і чорне золото Донбасу. Збурені хвилі Чорного моря і задумливі ліси Полісся. Розлогі та нескінченні, мов людська пам'ять, степи й вічний плин Дніпра, що витікає з далекої історії і впадає в далеке майбутнє...

Усе це — і не тільки це — Україна.

Твоя Україна! Твоя земля.

На ній жили тисячі поколінь. Вони оборонили цю землю від усіх нападників. Оборонили для тебе.

Вони берегли її як найдорожче, що може бути в народі і людини.

Україна — твоя держава. Велика авторитетна європейська держава. Світ придивляється до неї. Її слава росте і ще більше виросте в майбутньому.

Україна — твоя надія й мрія про твою особисту будучність, яка найкраще може збутися саме тут, на землі твоїх пращурів і твоїх нащадків, бо завжди найкраще виростати серед рідних людей. На своїй землі. У своїй державі.

Коли любиш Україну, коли знаєш її, тоді й віра твоя в неї повносилиться, росте і стає великою, як світ.

Ганна Черінь

РОЗКАЖИ ПРО УКРАЇНУ!

Нині мав мій любий тато
Вільного часу багато
(Мама десь пішла в гостину).
— Йди до мене у кімнату
Й розкажи про Україну
Все, що знаєш, любий тату,
Бо ні з мамою, ні з татом
Я ніколи не була там.

— Говорить про Україну
Можна місяць безупину,

Можна й більше... Все, Людмило,
В Україні серцю миле.
Там в степах шовкові трави,
Там тополі величаві.
Ріки там такі співучі!
Горді гори, гострі кручі.

— Як там тепло? Як в Техасі?
Як в Флориді? Арканзасі?

— Ні, там є також і зими,
Ще й з морозами міцними,
Та зате, як літо прийде –

Щедре сонце прийде з ним.
Є і в нас своя Флорида –
Чорноморський теплий Крим,
Де ростуть розкішні пальми...
— Там були мамуся й тато?
— Не були ще там, на жаль, ми –
Грошей так не мав багато...

— А будинки України
З чого роблять? З цегли? З глини?

— Різні є. В модернім місті,
В електричному намисті,
Є високі кам'яниці
Із бетону або з криці.
А по селах, вздовж долини,
Там хатки будують з глини.
Сад густий — ледь видно хату...
— В тих садках травичка, тату?

— Є й зелені моріжки,
І з пісочку доріжки...

— По траві ходити вільно?

— Можна, як вважати пильно,
Щоб не стати де на квітку,
Що така пахуча влітку.

— Чи велика Україна?
Чи гориста, чи рівнинна?

— Ось іди,
Поглянь сюди:
Тут із півдня — Чорне море,
Трохи вбік — Карпатські гори.
Ген на захід, аж по Татри
Розкладають лемки ватри.

В горах бойки та гуцули,
На рівнинах — подоляни.
Між озерами — Полісся,
Там, де ліс густий розрісся.

А на сході харків'яни,
І полтавці, і кияни,
А в степах на ярім сонці
Хліб вирощують херсонці,
Ще й солодкі кавуни
От-такої товщини!

І була в достатку здавна
Україна пишна й славна.
Скрізь краса, багатство, світло,
Все росло, міцніло, квітло!
Ми з землі своєї мали
І вугілля, і руду,
І корисні мінерали,
Фруктів рясно у саду.
Хоч у складі України
Є відмінні племена,
Всі вони — народ єдиний,
Всі вони — сім'я одна.

Кожне має гарну ношу,
Звичаї й пісні хороші.

Та на край такий багатий
Заздрі вороги, мов круки,
Налітали, щоб забрати
Те добро у власні руки.

Ми на півночі з Москвою
Без природної межі.
Наші предки все до бою
Йшли на армії чужі,
Що вривались в землю нашу
Від Полісся до Сивашу.

— А татари. знаю теж,
Воювали з нами, тату!

— О, було від них пожеж!
Все палили — хліб і хату!

Козаки зібрались в Січі,
Що сміялись смерті в вічі.
В Чорне море крізь лимани
Запорізькі отамани
На татар вели до бою
Козаків-героїв!

— А бувало, що татари
Йшли на нас з Москвою в парі?
— Йшли вони із різних боків
Впродовж довгих-довгих років.
З заходу ще й поляки
Нам давалися взнаки!
Важко битись на три боки!
Крові пролились потоки...

Ми в нерівному бою
Землю втратили свою,
А тепер кати червоні
Нас тримають у полоні.

— Як же буде, любий тату:
Хтось в твою вселився хату,
І тепер ти вже ніколи
Не побачиш свого поля?

— Ні, дитино дорога:
Всі стають народи вільні.
Прийде ще й на нас черга,
Тільки будьмо духом сильні!

Знай і ти, що землю власну,
Хоч покривджену й нещасну,
Треба над усе любити,
В серці глибоко носити!
Слава йде по світі цілим
Про змагання до свободи.
За свободу словом, ділом
Скрізь змагаються народи.

Правда кривду ще поборе,
Пропаде лихе свавілля –
Й буде нашим Чорне море,
Крим, Карпати і Поділля.

- Поезія Ганни Черинь «Розкажи про Україну!» написана у формі діалогу. Назви, хто з ким розмовляє.
- Про що розмовляють герої вірша?
- Відшукай у тексті поезії і прочитай, як тато розповідає доньці про:
  - а) красу України;
  - б) багатства нашої держави.
- Чому, за оповіддю тата, на Україну напали вороги? Підтвердь цитатами з тексту.
- Чи вірить герой поезії в те, що Україна залишиться незалежною державою? Прочитай, як про це пише Ганна Черинь.
- Визнач основну тему поезії Ганни Черинь «Розкажи про Україну!».

ДАВНО ЦЕ БУЛО ...

Княгиня Ольга — це перша християнка на великокняжому престолі Києва, перша просвітителька й учителька християнської віри в Русі-Україні. Її хрещення створило широкий шлях до християнізації нашої держави.

Антін Лотоцький

МУДРА ВОЛОДАРКА

З того часу, як Ольга почала заходити в церкву св. Іллі, вона змінилася зовсім. Не думала вже про помсту¹, ні про підбої. Одиною її мрією було вибратися до Царгорода² й там охреститися. Тож, коли тільки Святослав³ доріс, передала йому правління й вибралася в дорогу з великим почетом бояринь, бояр і з дружиною⁴.

І Дніпро, і Чорне море переїхала без пригод. Попутній вітер віяв усю дорогу. Аж у Суді стрінула її пригода. Царська сторожа не хотіла пустити Ольгу з її людьми в город.

— Без дозволу царя не вільно нам, — сказали.

— То повідомте швидко царя, що прибула до нього в гості велика княгиня київська, Ольга.

— Це зробимо, — сказали.

І поїхав гонець у царські тереми.

— Е, що там! Хай зачекає трохи в Суді! — сказав грецький цар, коли гінець сповістив його. — Почекає трохи, то більше поважатиме нас.

А царював тоді Константин, син Леонтіїв.

— Тимчасом приготуйте все, як слід, у вітальній залі, щоб дивом дивувалась оця княгиня з-над Борисфена⁵.

— Яку залу приготувати, чи ту, де приймаємо володарів? — спитав дворецький.

— Достатньо, коли приготуєш меншу залу послів, тільки вважай, щоб зачудувати Ольгу.

— Усе буде приготоване як слід, — відповів дворецький і поклонився низько цареві.

Трохи не тиждень чекала Ольга на своєму судні в Суді. Гордість її як великої княгині була дуже вражена. Уже думала над тим, щоб повертатися в Київ, коли прибіг царський гонець і від імені царя попрохав княгиню в царські терени.

І вийшла Ольга з дружиною на берег. А там чекали її царські поїзди, запряжені в білі, як сніг, коні в золотистій збруї.

Пишно й велично вітали Ольгу царські міністри привітними промовама. А там пустили її до царя. Як побачив цар горду та пишно, а при тому ще й гарну княгиню, замість її здивувати, сам дивом дивувався.

І зійшов з престолу до неї й посадив її біля себе.

У цій хвилині різьблені леви обабіч престолу почали рухатися, видавати голос, а потім залунав спів невидимого хору. Думали, Ольга з дива язика забуде. Та вона зовсім не здивувалася. Вона ще в Києві довідалася про все й знала, що це все штучне й робиться для того, щоб здивувати чужинців.

І почав цар розмовляти з Ольгою. Спершу тривала розмова про державні справи, а там перейшла і на інші теми.

І припала до вподоби цареві княгиня Ольга і красою лица, і розумом незвичайним. І цар сказав їй:

— Тобі б, княгине, царювати тут із нами.

Ольга зараз здогадалася, до чого це цар говорить, і відповіла:

— Я поганка^б; коли хочеш, щоб я охрестилася, то хрести мене сам. Коли не захочеш бути моїм хресним батьком, то й не охрещуся.

І цар згодився.

І дав цар дари великі княгині Ользі та її почетові й дружині, всім відповідно до їх становища.

А Ольга стала готуватися до хрещення. Сам патріарх навчав її правдивої віри. Та скоро пересвідчився, що вона вже все знає, і що розум її великий. Тоді сказав:

— Благословенна ти між руськими жонами, бо

полюбила світло, а покинула пітьму. Благословитимуть тебе діти Руси аж до останнього роду нащадків своїх.

І закінчив:

— Щаслива держава, що має таку мудру княгиню.

І охрестили Ольгу. А цар Константин був її хресним батьком. При хрещенні дали їй імення Олена, як звалася й давня цариця, мати Константина Великого.

По хрещенні запросив її цар знову до себе й сказав:

— Хочу взяти тебе за жінку.

Знала Ольга, про що йдеться. Через одруження з нею хотів грецький цар підкорити собі українські землі, щоб їх

опісля використати для греків і позбутися небезпечного противника, який не раз сміливими походами на Гостинне море⁷, що тоді від цих походів уже й почало зватися Руським морем, — заливали добре грекам сала за шкуру.

І відповіла Ольга:

— Як можеш узяти мене за жінку, коли ти тримав мене до Хреста й назвав мене своєю дочкою? А в християн нема такого закону, ти це сам знаєш.

І сказав цар:

— Перехитрила ти мене, Ольго!

І дав їй дари багаті: золото, срібло, паволоки⁸ й усякий посуд та відпустив її.

А Ольга сказала цареві:

— Коли повернуся в Київ, багато дарів пришлю тобі: челядь⁹, віск, шкури й військо на підмогу.

І повернулася княгиня Ольга в Київ. І рада та щаслива, що стала християнкою. А грецький цар раду радив з дорадниками своїми:

— Тепер нам через Ольгу можна під свій вплив узяти всю Русь, — казали дорадники.

— Ба, — сказали інші, — а як? Хоч усі приймуть християнство, а нам таки не захочуть підкоритися. Захочуть у себе своїми панами бути й нам рівними.

Довго радили раду, а вкінці учений грек Филип сказав:

— Ольга обіцяла тобі, царю, дари й людей. Ти пішли по обіцяні дари. А грамоту в справі дарів так складемо, що ті дари будуть не дарами, а даниною. І вже Ольжині наслідники будуть нашими данниками.

— Мудра рада, — похвалив цар, — так і зроблю.

І прийшли послы, і стали домагатись обіцяних дарів.

Ольга сказала:

лізла в сільце¹⁰.

І відповіла послам:

— Скажіть так цареві: «Коли ти так постоїш у мене в Почайні, як я в Суді, то дам тобі дари».

Із цими словами відпустила послів.

Жила тепер Ольга щаслива та вдоволена, як той, що вийшов з темряви ночі на світло денне. Намовляла й сина Святослава, щоб охрестився, та він не хотів. Правда, що як хто бажав охреститися, то не боронив.

Не думала про помсту¹ — після того, як підступно вбили князя Ігоря, чоловіка княгині Ольги, вона поклялася помститися вбивцям.

Царгород² — староукраїнська назва міста Константинополя, нині Стамбул.

Святослав³ — син князя Ігоря та княгині Ольги.

Дружина⁴ — збройний загін, який становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством.

Борисфен⁵ — давньогрецька назва річки Дніпро.

Поганка⁶ — та, яка не сповідує християнської віри.

Гостинне море⁷ — давньогрецька назва Чорного моря.

Паволока⁸ — коштовна тканина.

Челядь⁹ — населення, котре перебувало в різній формі залежності від феодала (князя, пана).

Сильце¹⁰ — пристрій у вигляді петлі, що затягується, для ловлення птахів та дрібних тварин.

- Про яку історичну постать ідеться у творі «Мудра володарка»?
- У чому полягала мудрість княгині Ольги? Відповідь обґрунтуй.
- Охарактеризуй представлений у творі «Мудра володарка» персонаж княгині Ольги, використовуючи цитати з тексту.
- Перекажи твір Антона Лотоцького «Мудра володарка» від імені головної героїні — княгині Ольги.

Роксолана (Настя Лісовська) — відома українка, яку татари захопили в полон і продали в султанський гарем¹, згодом — дружина османського султана Сулеймана Пишного.

Роксолана, за переказами, була дочкою священика Гаврила Лісовського з Рогатина — невеликого містечка в Західній Україні (тепер — Івано-Франківської області).

Гарем¹ — окрема частина будинку, в якому жили жінки багатих мусульман.

Сергій Плачинда

РОКСОЛАНА

У саду кувала зозуля. Віщувала комусь довгі літа.
Пахло м'ятою, любистком.
Цвіли ружі. Гули бджоли.

Із-за хати, з-за гострої стріхи виблискували золоті хрести церкви.

У глибині обійстя, на клуні, поважно куняв, стоячи на одній нозі, чорногуз.

Буяло зелене свято — Тройця.

Настуся помітила, що на неї всі дивляться, розгублено зупинилася, зашарілась і ще погарнішала.

А вони — батьки та гості — не зводили з неї очей.

Батько дивився зачудовано, немов бачив свою доньку вперше. Та воно, по правді, так і було, бо він — рогатинський священник Іван Лісовський —

лише нещодавно, по Великодню, повернувся з далеких довгих походів проти татарів і турків, де він благословляв козаків на бій з бусурменами, ретельно служив панахиди по загиблих і частенько сам брався за шаблю. Тож незчувся Іван, як виросла донька.

Із сумним усміхом поглядав на сестричку Трохим — старший брат, чорнобривий ставний парубок. Він згадав сеї миті, що скоро розлучатиметься з Настусею, з матір'ю, з рідною хатою, бо після жнив дядько Максим забере його, Трохима, на Січ. Хтозна-коли повернеться звідти і чи повернеться взагалі.

Мати дивилася на доньку закохано й замріяно, думала щось світле і водночас бентежне, бо зволожились очі в матушки й на засмаглі руки впала щаслива сльоза.

Лагідно позирали на дівчину хрещений батько Тарас Гузь і хрещена мати — вони прийшли прямо з церкви сюди в гостину.

А батьків побратим, наче з кореневища дуба витесаний дебелий козак з Канева, дядько Максим, докинув до своїх попередніх слів:

— Може, панотче, ще й посватаємось. У мене ж двійко синів. Один на Січі, другий — зброярем у Києві, на Подолі...

— А чого ж! — вигукнув батько і підморгнув у бік ще одного гостя...

А Настя справді намальована. Великі карі очі, а над ними, мов чорні блискавки, — тонкі брови. «Одна брова варта вола», — ввернув дядько Максим. Ніжний рум'янець, біле личко, важка руса коса через плече. А ще — вишита сорочка, добре намисто, барвіста плахта і чисті білі босі ноги.

— Неси, доню, — лагідно наказала мати.

Настя ступила крок і завмерла: десь з кінця вулиці почувся відчайдушний крик, несподіваний і тривожний у свято.

За столом занепокоєно переглянулися...

А з вулиці долинало кінське тупотіння, і вже близько, прямо за тином, озвався наляканий голос:

Татари! Татари!

Вулицею на коні, мов навіжений, промчав хлопчина-пастишок, він і викрикував ці страшні слова. За ним, наче вихор, летів табун, який хлопці водили на ніч. Настрахані, враз здичавілі коні нагадували про лихо більше, ніж крик хлопчини.

Настя закам'яніла з мискою яблук у руках.

— Мати Божа! — вигукнула котрась із жінок.

А батько, попри важку статуру, вже був біля хати і за мить вискочив з шаблею та мушкетом, якого відразу ж перехопив собі гість із Канева.

— Панотче... — зупинив змиленого коня сусідський хлопець Іванко, що пас коней. — Орда суне... З Веселого Гаю... Череду зайняли, а ми кіньми втекли...

У двір забігали коні. Їх переймали Трохим, батько.

На церкві вдарив дзвін — тривожно, гучно, часто.

— Трохиме, сідлай!

Заголосили жінки. Валували собаки. Іржали коні. Побляк святковий день.

Дядько з Канева вже на коні, на вулиці.

Біжать люди. Матері з дітьми. Забігають у двір до священика, благально дивляться на свого духовного отця.

— До храму, старі! — владно мовить отець Іван. — Дівчата і хлопці — в байрак! Нишком там сидіть! З дітьми — до храму... Жінко, Насте, — в байрак... Чоловіки — до зброї... За мною...

В руці Лісовського — шабля. Він уже на коні. Гарцює по обійстю. Очі його палають звитягою.

— Хутко, люди! Та не тягніть своїх ряден... душі рятуйте! Швидше, дівчата! Затримаємо, доки сховається... Старі, не біжіть за молодими, бо відставатимете і приведете за собою

татар у байрак!... Дітей не беріть туди: плакатимуть — бусурмени почують!... Насте!

А вона і досі стояла мов закам'яніла. Мати схопила її за руку, миска полетіла в траву, великі мочені яблука розсипалися на споришу.

— Біжи до лісу, доню!

— А ви, мамо?

— А я... не вбіжу... Буду в храмі.

— І я з вами... Ні, тільки з вами!

Вулицею протупотів кінь: шляхтич Єрнст Тинський хутко помчав на захід.

Утік, трясогуз! — люто блимнув очима Лісовський. — А я хотів ним передати... Трохиме! — гукнув сина. — Хутко городами до дядька Свирида. І — в Теревовлю з ним. Там козацька залога. Та хай вони на підмогу запросять польський загін з Тернополя. Зрозумів? Лети, сину, хай тобі щастить, і... прощай...

Люди збігалися до церкви. Перед входом стояв у чорній рясі дяк з іконою в руках — стояв непорушно, немов чекав кінця світу.

Титар на дзвіниці щосили калатав у дзвони.

— Бережи, отче Феодосію, храм іконою, а ми шаблею, — гукнув Лісовський дякові й повів нечисленний загін озброєних рогатинців туди, де вже здіймався до неба чорний стовп диму.

— Тату! — скрикнула Настя, але натовп заштовхав її усередину церкви, де палали свічки і з темних стін заспокійливо споглядали на людей святі угодники.

Настя дивилася на все невидючими очима; вона, приголомшена й вражена, ще не отямилася.

Мати, вся в сльозах, потягнула дочку за руку:

— Сюди, доню... Ой горе... Ставай на коліна... Помолимося Господові, Він захистить й одведе біду.

У кутках церкви жінки тулили до грудей немовлят, пристрасно молилися бабусі: церква аж гула від людського гомону. Так минула якась година. Відтак, — наче вітер прошумів церквою: прибігли хлопчики з чат.

— Горить церква отця Петра...

— Отець Петро не виходить з неї...

— Татари на сусідній вулиці...

— Наші їх косять, січуть, а ті лізуть...

Голосніше, розпачливіше вимовлялися слова молитов. І раптом — несамовитий крик молодиці біля входу.

Важкий тупіт ніг знадвору. Пах — стріла вп'ялася в темне-воскове чоло Миколи Угодника... Гортанні чужинські вигуки, наче собачий лемент...

— Татарил

— А-а-а!

Вони вдерлися в церкву, мов голодні вовки. Вдерлися хижі, люті. З кривими шаблями, закривавленими ножами. Брудні, запилюжені обличчя. Заяложені кудлаті гостроверхі шапки. Дикі погляди налитих кров'ю очиць. Людолови.

Сунуть. Схопили одну жінку, другу... Швиргонули немовля об кам'яний стовп... і всіх сколихнув божевільний крик матері. Полилася кров холодною підлогою, бризнула на стіни, ікони.

Церква перетворилася на пекло. Здається, навіть святі угодники плакали, споглядаючи дику різанину.

Крутнули татари руки й Насті. Вона зблизька побачила щілинки червоних нелюдських очей. Кинулася мати на захист дочки, вкусила смердючу руку татарина, що завив од болю. Над паніматкою зблиснув ніж.

— Мамол Матусю!

Лежить мати, підпливає кров'ю. Щось шепоче. Чує Настя:

— Доню... хоч руками задуши...бусурмена...

А Настю несуть. Через кров... по дитячих тільцях... Повітря тремить од несамовитого, божевільного крику матерів.

Надворі, перед входом до церкви, Настя уздріла дяка... Лежить з притиснутою до грудей іконою — лежить без голови.

Настю кидають на траву. І тієї ж миті

лунає чийсь владний окрик. Дівчину відпускають. Перед нею, на білому коні, якийсь татарин у чистій жовтій одежині, білій кудлатій шапці. Клинцювата руда борідка, широкі вилиці. Прицмокнув язиком. І махнув рукою. Насті скрутили руки, кинули на підводу. На якісь клунки, награвовані українські килими. Повезли...

— Тату! — запручалась у вірьовках Настя. — Ріднесенький мій... Встаньте, подивіться... на кого ж покинули мене... Добрий мій татуню...

Мовчить отець Іван. Лежить, порубаний, посічений. Приклав вухо до землі. Наче прислухається до стогону землі.

Степи. Безмежні, зелені, духмяні від трав і квітів. Орли в чистому блакитному небі. Свист ховраків.

Та не радує степова краса Настю Лісовську, її односельців. Їх женуть у величезному гурті, женуть разом з худобиною.

— Оце так погостював! — лютує дядько Максим. — Оце висватав мавочку для своїх синів.

— Що з нами буде? — шепоче Настя. — Куди нас ведуть?

— У Крим, дочко. Продаватимуть нас, мов бидло. А потім прикують ланцюгами біля весел на галерах. Станемо рабами довіку. А тебе, доню, купить у жони якийсь старий хан...

— Ой, ніколи! Я накладу на себе руки, але цього не буде!

— Не бери гріха на душу, Насте. Нічого не вдієш. Не вберегли ми околиці нашої. Так сталося. Головне: не забувай України. І коли станеш жоною, чи служницею, чи рабинею в хана або у ще якогось ірода, будь вони прокляті, не забувай, донько, хто ми і звідки. Пам'ятай, що в татарських темницях багато наших козаків гибіють, з ночі до ночі конають на важкій роботі. І якщо ти, ясочко, озвешся до них рідною мовою, то рабиня, чи жона, ключі викрадеш та випустиш козаків на волю, то вже тобі буде шана довіку. Та коли й задушиш власними руками якогось бусурмена, то й тоді тебе Бог не забуде. Тільки сама не побусурменься, донько. Осиротіла ти, та не зовсім: не забувай віри своєї, мови рідної: вдома її не помічаєш, тую мову, а на чужині вона мов батько, і мати, і вся Україна.

Бредуть люди. Вродливі дівчата — їх красу споганено. Матері несуть виснажених діток — з них потім виростуть яничари. Козаки — вони посивіють на галерах й одного дня щезнуть у морських хвилях... Бредуть і все озираються. Не видно? Не чути?

Ні, не видно. Не чути.

Якось надвечір бранці уздріли хвилі Дніпра, стіни невеликі фортеці на березі й велетенський пором, на якому їх мали перевезти у клятву татарщину, наче на той світ. І тоді вже облишили всі надії. Падали на коліна, цілували рідну землю, рвали полин, засовували під сорочку на пам'ять, плакали, ридали:

- Прощай, мати-Україно!
- Прощай, мир хрещений!
- Прощай, білий світе!

А на світанні з'явилися козаки. Почали штурмувати фортецю, нищити татарську залогу, й тут, на стіні, у короткому лютому бою, загинув Трохим, так і не побачивши рідної сестри. До вечора палала бусурменська фортеця. Кожен закапелочок обдивились, але бранців ніде не було...

- За яких обставин автор знайомить Читача з головною героїнею оповідання «Роксолана»? Підтвердь цитатами з тексту.
- Відшукай у тексті й прочитай рядки з описом Насті.
- Як змінюється поведінка героїв твору після страшних слів — пастушка «Татари! Татари!». Прочитай.
- Як поводитися татари з людьми, які заховались у церкві? Прочитай.
- Що сталося з Настею та іншими героями оповідання? Підтвердь цитатами з тексту.
- Яку пораду дав Насті дядько Максим? Прочитай. Чому саме таку? Обгрунтуй власну думку.
- Прочитай опис сцени прощання бранців з рідним краєм, Україною.
- Визнач основну тему твору Сергія Плачинди «Роксолани».

Устим Кармелюк — український національний герой, керівник повстанського руху на Поділлі у 1813—1835 роках проти національного і соціального гніту.

Марко Вовчок

КАРМЕЛЮК

(Скорочено)

I

Хто бував на Україні? Хто зна Україну?

Хто бував і знає, той нехай згадає, а хто не бував і не знає, той нехай собі уявить, що там скрізь білі хати у вишневих садках, і весною... весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть....

У одній хатці, що вкрай села стояла, к полю, жила удова, а у вдовиці був син, дитина єдина, і звали того сина Іван, а на прозвання Кармель. Смільчака такого, такого красеня, такого розумниці, як цей хлопчик удався, пошукати по цілім широкім і великім світі та ще удень, при ясному сонцеві, та ще із свічею племенистою. Найглибші річкові пороги й нурти перепливати, у самісінькі пуці лісові забиратись, на височенні дерева узлізати, у самі пропасні яри спускатись, то йому було все одно, що вам або нам водиці іспити. Теж куди його послати, то найде дорогу, за що візьметься, усьому кінець доведе. А вже як товариш попросить об чім, то він, здається, з-під землі дістане, а не одмовиться. А коли бідолаха який убогий йому вклониться, то він, здається, голівонькою своєю наляже, а вже

вдоложити. Голод, холод, усяку біду і напасть він готовий прийняти для іншого. Що більш виростав той хлопчик, то він кращав та луччав, і оце він ріс-ріс і виріс, і як уступив він у вісімнадцятий рік, таким він зробився красенем невимовленим, невиписаним, що хто його уперше стрічав, то й стане перед ним й оніміє, і потім ніколи вже не зміг забути його обличчя красного. А мати — та зроду не примогла споглянути на його без усміху й без поцілунку. Жили вони сливе так само, як і всі люди на селі, — трохи заможніше від одних, трохи вбогше від других.

Тільки разом скоїлось лихо, біда прийшла на молодого Кармеля: що день в Бога, що година у дні, Кармель усе смутніш та смутніш, а що за смуток такий, за ким і за чим — ніхто того не знає: ані мати, ні товариші, ні чужі люди...

— То чому ж ти такий у мене зробивсь? За чим сумуєш? Що бракує тобі?

Тоді й каже Кармель мамі:

— Скрізь, — каже, — скрізь, де я не піду, де не поїду, скрізь бачу вбогих людей, бідаків роботящих. От що мою душу розриває! От що моє серце розшарпує!.. Я не зношу людського лиха й вбожества! Я мушу тому запобігти!

III

Коли хутко разом зник Кармель з дому, з села. Нема його день, нема другий, третій, нема його цілий тиждень. Зник, як вода умила, нікому не кажучи нічого...

Оце одного разу — було свято тоді й погода — сиділа стара Кармелиха коло своєї хати на призьбі¹, дивилася у поле на шлях, а невістка сиділа поруч з дочкою на руках... Підійшов до них сусіда, привітався та й каже:

— А чи чули ви, що коло Чорного гаю розбої? Ані перейти теперки тудою, чутно, ані переїхати.... От, —

розказує, — крамарів розбили, панів розбили. Тільки що є тут диво...

— Яке диво? — спитала молода Кармелиха.

— А таке диво, — говорить сусіда і сідає на призьбі коло неї, — таке диво, що нікого там не ріжуть, ані забивають, тільки обберуть та й пустять на волю, коли ти багач: а забачать — ти вбогий, бідний чоловік, так іди собі цілий, як був, — і пучкою до тебе не доторкнуться. От, — кажуть, — їхав один бідолаха, стрівсь із ними, молодцями, та й засміявсь: «Не боюсь я вас, — каже, — пани мої молодці! Голому розбій не страшний, і життя не дуже його дорогоцінне. Коли забить, то бийте, а ні, то пускайте — мені нема часу стоять, треба їхать — хазяїн дожидає, буде лаяти!» Тоді, — кажуть, — виявивсь старший, їх отаман, і кинув йому капшук² грошей, і промовив: «Їдь собі, друже», і сам, й усі його молодці зникли у пущі. А той бідолаха зовсім сторопів від такого доброго дива, і додому приїхав сам не при собі, і привіз капшук грошей — саме щонайчистіше срібло!

IV

Знов ідуть дні за днями і часи за часами, і що день, що година, то більше усе вісток, більш та більш чуток про розбійників у Чорному лісі.

Справді, чудні та небувалі се розбійники уявилися, і чудний і небувалий вони теж розбій правили: що попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли; нікого не забивали, не різали. Теж чудний та дивний в них отаман був: ішла чутка, що така була краса його невиписана, що не можна словом розказати, ані пером описати, та славили, що не можна й очима було надивитися, бо сліпила вона, як те сонечко племенисте...

Коли оце в Кармелевім селі пройшла чутка, що се їх Кармель отаманує в Чорному лісі, — пройшла чутка і зрушила старого й малого, доброго й лихого. Котрий козак стрічавсь, то усе козак заклопотаний; котра козачка проходила, то все козачка розтурбована, у тривозі!

Дійшла чутка до Кармелевої матері старої і до його молодой дружини. Стара мати говорить, слізьми слова свої приливаючи, до невістки:

— От люди лихі! От недобрі, Марусечко! От поговор який на мого Кармеля. Не йму я віри сьому! Не йму віри! А як віри пійму, то вмру! А ти ж, Марусе? Що ж ти?

— Я житиму й кохатиму, — говорить Маруся; а малесенька дочка стояла тут та слухала і собі теж бубонить:

— І я з мамою! І я з мамою!..

І знов пішли дні за днями й часи за часами. І щодня, щогодини розбійнича згряя в Чорному лісі прибільшалась, і щодня, щогодини багаті та вельможні люди гірш та гірш лякалися й тривожилися. І порішили вони чи так, чи інак, не жалючи нічого, зловити отамана, і вирядили шукачів та слідців, і обіцяли велику їм плату й нагороду: «Аби ви нам того отамана узяли». Оце ж тії шукачі й слідці розроїлися скрізь купами, шукаючи та висліджуючи...

Одної темної ночі, як усі спали, Кармелева дружина стояла в своєму садочку під вишнею, немов ізмурована, поки не виявилася висока постать від долинки, — тоді вона кинулася назустріч — як душа до раю — до свого Кармеля.

Він, задиханий, зморений, потомлений, помучений, пригорнувши її, не зміг довгенько придержати у своїх зомлілих руках, ледве зміг слова промовляти:

— Гонять мене, як хижого звіра, Марусе, — мовив Кармель. — Вже три дні й чотири ночі тікаю, не зупиняючись... товаришів розпустив...

— О коханий, — каже Маруся, — і в нас тут були, питались усіх — усі одказали: нічого не знаємо. Учора... Що се таке? — спитала вона завмираючи, бо тоді саме щось стукнуло й грюкнуло десь, і хата висвітилась ясно світлом, у хаті говірка голосна почулася, склики й скарги, і близьенько коло них у садку голоси й люди з усіх боків.

— Держи! Лови! Маємо! Держимо! — розносилося по тихій погоді уночі.

Схопили Кармеля...

І привезли Кармеля у велике місто в кайданах, і зачинили у кам'яну темну темницю. Багаті кричали: «Дождавсь, Кармелюк! Отже й заплата Кармелюкові!» Вбогі люди потиху розмовляли. Молодиці й дівчата плакали, старі люди хрестилися, благаючи: «Помилуй, Боже милий!»...

Судили Кармеля... Прийшов день той ясний, холодний, сніжок потроху порошив, — коли відчинилася темниця і, глухо брязкаючи кайданами, почали виходити... От і Кармель, попрощавшись з ньенькою, став прощатися й із жінкою, й із дочкою і щось тихенько промовляти....

— Сподіваймося на ліпші часи! — промовив Кармель.

— Рушать! Рушать! — і рушили...

Усе далі та й далі. Вже не чути глухого брязкання від кайданів. Ледве постаті мріють. От і зовсім зникли — тільки дерева при шляху вирізувалися на ясному небові з того краю, кудю зникли...

Того ж дня виїхав возик з міста у Кармелеве село і повіз туди додому його сім'ю. Знов засвітилося в його хаті ввечері, й усі там, сумуючи, не розлучалися з ним у думці, проводили його душею незнайомим шляхом у незнану зсилку.

VII

Минув час... Дружина з дочкою дожидали Кармеля щодня, кожної ночі. кожної години. Дожидали вдосвіта, і ранком, і вдень, і ввечері, й опівночі — од зоряниці до зоряниці, від ночі до ночі все дожидали...

Одного вечора сиділи вони у хаті, засвітивши світло, як завжди, й думали усе ті ж думки, й сподівалися усе тими ж сподіванками. Котрого вже то вечора, у котрий-то вже раз дочка мала промовляла: «Може, сьогодні» до неньки; обойко вони сиділи тутеньки.

Коли ж хатні двері відчинилися, і він, дожданий, уявивсь поперед ними!.. Хутенько потім Кармелиха спродала хату свою, попрощалася з усіма й покинула село з дочкою...

Цієї ж таки весни прочулося скрізь, що знов появились розбійники, Кармелюкове товариство, що знов Кармелюк отаманує, визволився, повернувся. Вбогі люди ніби здоровіші зробилися на виду... А багаті знов заметушилися, знов перелякалися, свої ради збирають та свої громади; суди усі сполошили, сиплючи грішми, закупляючи судську дію, — хочуть вони Кармелюка знов схопити, та міцніш зачинити, та дальш заслати. І почали знов гасати за Кармелем шукачі, почали знов слідці Кармеля висліджувати.

Та багато ж і роботи було їм, бо товариства зібралось у Кармелюка незрівнянно більше, майже по всіх гаях великих і ярах глибоких, по різних повітах...

IX

... Багато-багато перебулося тих днів, поки аж прийшов той день, що по місті новина. як стріла, пролетіла: Кармелюк ранений. Кармелюка везуть!

І привезли його. І знов йому темниця темна, суд угніваний, важчі та кріпші кайдани і зсилка дальша та скрутніша; знов його стріла й провела людська згряя купами, гомонячи, жалкуючи. Тоді знайшлася його жінка й дочка. Як першого разу — вони тепер його проводжали, як першого разу — вірна дружина знов промовила до його: «Буде, як кажеш», а дитина плакала й цілувала його, а він, як перш, сподівався на ліпші часи; знов казано зсильним рушати, й рушили, й зник він знов з очей, і, як перш, тільки дерева при шляху вирізувалися на ясному небові з того краю...

Його гнали усе далі й далі, а вони, zostавши ся — тяжче та тяжче заробляли та... та дожидали. І зникли вони усі...

Де вони поділися? Як загинули? Не зна ніхто й досі.

Зникли вони і згинули, як багато дечого зникає та страчується доброго й лихого, благого й злого, кохання й ненависть, сила й слава — тільки де-не-де застається пам'ять живлюща.

Призьба¹ — невисокий земляний насип вздовж стін хати знадвору.

Капшук² — гаманець у формі торбинки, що затягується шнурочком.

- Визнач основну тему твору «Кармелюк».
- Як автор описує головного героя твору — Кармеля? Підтвердь цитатами з тексту.
- Відшукай у тексті рядки, в яких йдеться про причину смутку Кармеля. Прочитай.
- Як сусід розповідає рідним Кармеля про дивну поведінку розбійників коло Чорного гаю? Перекажи.
- Як рідні сприйняли чутку про те, що Кармель став отаманом розбійників? Прочитай.
- Що вирішили зробити багатії з отаманом розбійників? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.
- Як змінилася поведінка людей (багатіїв та вбогих) після того, як Кармеля привезли у місто в кайданах і посадили у темницю? Прочитай.
- Відшукай у тексті рядки, що пояснюють, від яких вістей «вбогі люди ніби здоровіші зробилися на виду... А багаті знов заметушилися, знов перелякалися»?
- Як, на Твою думку, могли б далі розгортатися події?
- Визнач тип персонажа Кармеля (позитивний чи негативний). Відповідь обґрунтуй.

Перевір себе:

1. Прочитаний твір Василя Скуратівського «Погостини» є:

- А Прозовим
- Б Поетичним
- В Драматичним

2. Встанови відповідність між іменами головних героїв творів та їх назвами

- А Настя 1. «Мудра володарка»
- Б Кармель 2. «Роксолана»
- В Ольга 3. «Кармелюк»

А	
Б	
В	

3. Склади план оповідання «Мудра володарка» А.Лотоцького

**ПРОДОВЖУЄМО ЧИТАТИ ХУДОЖНІ ТВОРИ
СВІТОВОЇ ДИТЯЧОЇ КЛАСИКИ**

ЛЬЮЇС КЕРРОЛ (1832–1898)

Спеціаліст у галузі математики, Чарльз Латвідж Доджсон ввійшов в історію англійської дитячої літератури під псевдонімом Льюїс Керрол.

Чарльз ріс старшою дитиною в сім'ї, у нього було три брати та сім сестер.

Коли Чарльз закінчив школу, батько отримав листа, в якому директор школи написав, що знання його сина — вражаючі для його років.

Вищу освіту здобув Ч. Л. Доджсон в Оксфордському університеті, згодом у ньому майже сорок років

викладав математику.

Доджсон захоплювався театром, був чудовим фотографом та дуже любив писати літературні твори.

У колеги Ч. Л. Доджсона по роботі була 10-річна дочка Аліса, яка попросила його написати для неї казку, в якій буде безліч несенітниць. Так світ побачив чудову Л. Керрола казку «Аліса в країні Див», а згодом і «Аліса в Задзеркаллі», якою захоплюються дітлахи цілого світу.

АЛІСА В ЗАДЗЕРКАЛЛІ

Розділ другий

Сад квітів, які вмiли розмовляти

— Із вершини он того пагорба, — сказала собі Аліса, — я зможу побачити увесь сад. А ось і стежка просто нагору... хоча ні, не зовсім просто (це після того, як стежка зробила не один крутий поворот)... а все ж, сподіваюся, вона мене туди виведе. Ого, як химерно крутить! Не стежка, а штопор! Отут, мабуть, вона повертає нагору... ба ні! Цей поворот веде прямісінько до будинку!.. Ану, спробую інакше!

Вона спробувала, але отак блукаючи — вгору-вниз, вгору-вниз, — щоразу виходила на будинок. Аж ось вона звернула крутіше, ніж звичайно, і мало не вдарила чолом об стіну.

— Нічого мене вмовляти, — озвалася Аліса до будинку, ніби той з нею сперечався. — Мені ще не час повертатися. Поки що. Це ж довелося б знову проходити крізь Дзеркало назад... до старої вітальні, й... прощайте всі мої пригоди!

Отож вона рішуче повернулася до будинку спиною та й пустилася стежкою знову, заповзявшись нікуди не звертати аж до пагорба.

Спочатку все йшло гаразд, і вона вже подумала: «Ну, цим разом я свого таки доскочу...» Коли це раптом стежка різко крутонула, заходила ходором (саме так Аліса описувала це згодом), і... вона опинилася на порозі дому.

— Оце лихо! — скрикнула вона. — Де ж таке бачено, щоб будинки плуталися під ногами!

Проте пагорб звідси було видно як на долоні, тож Алісі нічого не залишалось, як рушати знову. Цього разу вона

натрапила на великий квітник: по його краях рясніли стокротки, а посередині пишався дуб.

— О Лілеє, — звернулась Аліса до рудої квітки, що граційно колихалася на вітрі. — Як жаль, що ви не вмiєте говорити!

— Умiємо, —
відказала Тигрова Лілея.
— Було б лише з ким!

Із превеликого дива Аліса втратила дар мови: здавалося, вона й дихати перестала.

А Лілея й далі знай погойдувалася на вітрі. Нарешті Аліса тихенько, майже пошепки, озвала-ся знову:

— Невже тут у вас усі квіти говорять?

— Незгiрше за тебе, — відповіла Лілея. — Тільки значно голосніше.

— У нас не заведено озиватися першими, — докинула Троянда. — І коли ти заговорила, я була вражена твоєю здогадливiстю. «У цьому личку щось є, — сказала я собі, — хоча розумним його не назвеш». Зате колiр у тебе годящий...

— Дай спокiй її кольоровi! — зауважила Тигрова Лілея. — От якби її пелюстки трошки бiльше підкрутити, була б квітка нiвроку.

Аліса не любила критики, тож удалася до розпитування.

— Вам не буває лячно, що вас посаджено просто неба, а доглядати нiкому?

— Он дуб посередині, — відказала Троянда. — Чи ж цього не досить?

— А чим дуб зарадить у разі небезпеки? — допитувалась Аліса.

— У нього міцне гілля, — сказала Троянда.

— І що не гілляка, то й дубець! — пропищала Стокротка. — Дуб тому й зветься дубом, що мастак віддубасити!

— А ти хіба не знала?! — підхопила інша Стокротка, а за нею й усі решта, тож учинилися чималий писк і лемент.

— Замовкніть! — крикнула Тигрова Лілея, розхвильована й розгойдана до краю. — Знають, що мені їх не дістати, — задихано мовила вона, тягнучись тріпотливою голівкою до Аліси, — от і розходилися!

— Не хвилюйтеся, — заспокійливо мовила Аліса і, нахилившись, шепнула стокроткам, які знову починали зчиняти галас: — А прикусіть-но язички, бо зараз усіх позриваю!

Умить запанувала тиша, а кілька рожевих стокроток зблідли, як полотно.

— Молодець! — похвалила Лілея. — Стокротки — найприкріші з усіх. Досить одній подати голос, як решта всі зчиняють такий ґвалт, що й зів'янути можна.

— Звідки ви вмієте так гарно говорити? — запитала Аліса, сподіваючись розважити Лілею компліментом. — У скількох садках я бувала — ніде не чула, щоб квіти розмовляли.

— Ось помацай землю, і будеш знати звідки, — сказала Руда Лілея.

Аліса так і зробила.

— Тверда, мов камінь, — відзначила вона. — Але я не розумію, до чого тут це.

— У більшості квітників. — розтлумачила Лілея, — земля пухка, мов перина, і квіти там завше сплять!

Таке пояснення Алісу цілком задовольнило.

— Мені б таке і в голову не спало! — зізналася вона.

— А як на мене, то ти взагалі безголова, — дошкульно зауважила Троянда.

— Та й із вигляду дурна. Дурнішої не бачила, — докинула раптом Фіалка.

Аліса з несподіванки ледь не підскочила: досі Фіалка і пари з уст не пускала!

— Краще помовчі — гримнула на неї Лілея. — Наче ти взагалі щось бачила! Сховаєш голову під листям та й похропуєш, а що діється у світі, знаєш не більше, ніж зеленоголовий пуп'янок!

— А з людей у саду, крім мене, ще хтось є? — поцікавилась Аліса, пускаючи повз вуха останні слова Троянди.

— Є тут ще одна квітка: вона вміє пересуватись, як і ти, — сказала Троянда. — Не розумію, як це в тебе виходить... («А хіба ти щось колись розуміла?» — хмикнула Лілея.) — Тільки вона кущуватиша.

— Вона така, як я? — пожвавішала Аліса, осяяна раптовим здогадом: «Десь тут, у саду, є ще одна дівчинка!»

— На вигляд вона така ж неоковирна, — відповіла Троянда. — Тільки темніша, і пелюстки в неї, мабуть, чи не коротші.

— Її пелюстки доладні, як у Жоржини, — вставила слово Лілея, — а не розкошлані, як у тебе.

— Але це не твоя провина, — додала Троянда співчутливо. — Просто, коли починаєш в'янути, пелюстки трохи розхристуються. Тут нічим не зарадиш.

Така думка Алісі аж ніяк не сподобалась, і, щоб змінити тему, вона запитала:

— А до вас вона приходить?

— Думаю, незабаром ти її побачиш, — сказала Троянда.

— Вона з родини колючих.

— А де в неї колючки? — запитала Аліса не без цікавості.

— На голові, звичайно, — відповіла Троянда. — Я, до речі, була здивована, чому в тебе таких немає. Гадала, у вас усі з колючками.

— А ось і вона! — гукнула Мальва. — Я чую її ходу: тупу, тупу!

Аліса хутко озирнулася і побачила... Чорну Королеву!

«Як же вона виросла!» — мимоволі відзначила Аліса.

Королева й справді піросла: тоді, в попелі, вона була якихось три дюйми, а тепер — на півголови вища за Алісу!

— Це від свіжого повітря, — озвалася Троянда. — Повітря у нас розкішне!

— Я, мабуть, піду їй назустріч, — сказала Аліса.

Хоча з квітами було й цікаво, але погомоніти зі справжньою Королевою — річ, звичайно, далеко поважніша.

— Нічого в тебе не вийде, — сказала Троянда. — Раджу йти у протилежний бік.

Ця порада, поза всяким сумнівом, була такою безглуздою, що Аліса мовчки попрямувала до Королеви. І, на превеликий свій подив, тут-таки й загубила її з очей, — зате знову опинилася на порозі будинку.

Аліса розсердилася й відступила назад. Пошукавши Королеву очима (і таки нагледівши її вдалині), вона вирішила, що тепер спробує піти у протилежному напрямку.

Усе вдалося на славу! Не минуло й хвилини, як вона опинилася віч-на-віч з Королевою, і якраз під тим пагорбом, до якого так довго намагалася дістатися.

— Ти звідки? — запитала Королева. — І куди прямуєш? Дивися прямо, говори чемно і не смикай пальцями!

Аліса виконала всі її настанови і якнайчемніше пояснила, що йшла собі своєю дорогою і ось — заблукала.

— Не знаю, що ти називаєш своєю дорогою, — зауважила Королева. — Тут усі дороги — мої. Але скажи, що тебе взагалі сюди привело? — додала вона вже лагідніше. — Поки збираєш думки — роби реверанс, це затягує час.

Алісі було трохи дивно це чути, проте не вірити такій високій особі вона не могла.

У цих словах явний натяк на те, що «вперед» і «назад» у дзеркалі міняються місцями. Спробуйте піти до дзеркала — зображення зарухається вам назустріч, тобто в протилежному напрямку.

Повернуся додому і спробую робити реверанси, коли припізнатимуся на обід», — подумала вона.

— Уже час відповідати, — сказала Королева і глянула на годинник. — Коли щось кажеш, розтуляй рота трішечки ширше і не забувай додавати «Ваша Величносте».

— Я просто хотіла глянути на сад, Ваша Величносте...

— Молодець! — сказала Королева і поплескала її по голові, що Алісі аж ніяк не сподобалось. — А щодо саду, як ти його величаєш... то бачила я сади, супроти яких оцей був би дикою пущою.

Аліса на сміла з нею сперечатись і повела далі:

— ...а ще я хотіла вийти на цей пагорб...

— Щодо «пагорба», — перебила Королева, — то я можу показати пагорби, супроти яких оцей був би долиною.

— Ба ні! — заперечила, нарешті, Аліса, дивуючись власній сміливості. — Пагорб ніяк не може бути долиною. Це — казна-що!

Королева похитала головою.

— Можеш називати це «казна-чим», про мене! — сказала вона. — Але я чувала таке «казна-що», супроти якого це могло б позмагатися в мудрості з тлумачним словником!

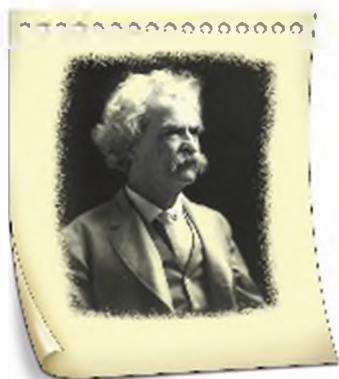
Тут Аліса знову зробила реверанс, бо їй здалося, з голосу Королеви що та трішечки ображена.

Вони мовчки йшли далі, аж поки дісталися верху пагорба. На пагорбі Аліса теж кілька хвилин стояла мовчки, оглядаючи краєвид, що відкривався звідти. Але й дивовижний то був краєвид!

- З якими квітами познайомилася Аліса в саду?
- Яка розмова відбулася між Алісою та квітами? Прочитайте в особах.
- Як зустрілися Чорна Королева й Аліса? Прочитай.
- Перекажи, про що розмовляли між собою дівчинка і Чорна Королева.
- Який краєвид відкрився Алісі на пагорбі? Прочитай.
- Визнач за прочитаним уривком твору його жанр. Відповідь обґрунтуй.

МАРК ТВЕН (1835–1910)

Марк Твен (справжнє ім'я — Семюел Клеменс) народився в США (штат Міссурі).

Коли хлопчикові було 12 років, його батько помер, тому сім'я жила у злиднях. Будучи ще дитиною, Марк пішов працювати в друкарню. У цей же час почав писати вірші.

У 18 років він вирішив тимчасово присвятити себе подорожам, самоосвіті, вивченню кращих літературних творів усіх часів.

Письменник черпав сюжети із життя, і це дуже притягувало читачів.

Досі залишаються улюбленими для мільйонів дітей та дорослих «Пригоди Тома Соєра», «Пригоди Гекльберрі Фінна», «Принц та жебрак» та інші твори автора.

Марк Твен

ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА

Розділ XXV

У житті кожного нормального розвиненого хлопця настає пора, коли його пориває невтримне бажання знайти закопаний у землю скарб. Таке бажання раптом охопило й Тома. Він подався шукати Джо Гарпера, але не знайшов. Поткнувся до Вена Роджерса — той пішов ловити рибу. Та ось назустріч йому трапився Гек Фінн — Кривава Рука. Для такого діла Гек підходив чудово. Том відвів товариша в тихий закуток і там звирив йому свій задум. Гек охоче погодився на те. Він завжди виявляв охоту пристати до діла,

що обіцяло розвагу й не потребувало коштів, бо хоч часу він мав і задосить, але не того, про який кажуть: час — це гроші.

— А де будемо копати? — запитав Гек.

— О, та де завгодно!

— Хіба скарби закопують де попало?

— Ну певно, що ні, Геку. Їх треба шукати в особливих місцях: часом десь на острові, часом у трухлявій скрині під сухим деревом, там, де опівночі падає тінь гілляки, але здебільшого — під підлогою старих будинків, у яких тиняються привиди.

— Хто ж їх там закопує?

— Як хто? Розбійники, хто ж іще. А ти думав — директори недільних шкіл?

— Звідки мені знати. Якби я мав скарб, то не закопав би його, а тратив би гроші та й жив собі на втіху.

— І я б так само. А от розбійники роблять інакше. Вони завжди закопують скарби.

— І що — не вертаються за ними?

— Ні, вони думають, що вернуться, а потім чи то забувають прикмети, чи то помирають. А скарб лежить там хтозна-скільки й береться іржею, і тоді вже хтось знаходить старий пожовклий папір, де записано прикмети, і той папір треба ще тиждень розшифрувати, бо там самі знаки та ще ієрогліфи. Єро... Як воно?

— Ієрогліфи... Це, розумієш, такі ніби малюнки, чи що, які на вигляд нічого й не означають.

— То в тебе є такий папір, Томе?

— Ні.

— Ну, а як же ти знайдеш ті прикмети?

— А мені вони ні до чого. Скарб завжди закопують під старим будинком з привидами, чи на острові, чи під сухим деревом з довгою гіллякою. Ми ж уже пробували шукати на Джексоновому острові, й ще колись спробуємо, а старий

будинок є отам за потічком, та й сухих дерев там сила-силенна.

— І під кожним скарб?

— Таке скажеш! Звісно, що ні.

— А як же ти знатимеш, під котрим копати?

— Треба пробувати під усіма.

— Томе, так нам доведеться копати ціле літо.

— То й що? Ану ж як ти знайдеш мідний казан із сотнею доларів — чудових, трохи потьмянілих від іржі доларів... або стару трухляву скриню, повну діамантів?..

У Гека спалахнули очі.

— Оце була б штука! Чого ще треба!.. Тільки цур, ти віддаси мені сотню доларів, а тих... діамантів я не хочу.

— Гарзд. Та я б на твоєму місці діамантами не розкидався. Бо деякі коштують і по двадцять доларів, а таких щоб менш як

долар, то й нема.

— Не може бути! Справді?

— Авжеж. Це тобі хто хочеш скаже. Ти хіба ніколи не бачив діамантів, Геку?

— Та начебто не пригадую.

— Ой, у королів же їх купи!

— Я ж і короля жодного не бачив.

— Та де тобі. А якби ти поїхав до Європи, то їх там тьма-тьменна — так скрізь і шастають.

— А чого вони шастають?

— Шастають? Та ти що! Ні.

— Ти ж сам сказав, що шастають.

— Дурниці. Я тільки хотів сказати, що їх там багато, а шастати... з якого б дива їм шастати? Просто їх там на кожному кроці побачиш, куди не поткнешся. Хоч би й отого горбатого Річарда¹

— Річарда? А прізвище його як?

— Він не має прізвища. У королів прізвищ не буває.

— Як?

— А отак.

— Ну коли їм самим таке до вподоби, то нехай собі. Та я не хотів би бути королем і мати лиш ім'я без прізвища, наче якийсь негр... Але слухай, де ж ми почнемо?..

— Та не знаю. Може, спробуємо під отим сухим деревом, що на пагорбі за потічком?

— Згода.

Вони роздобули стару мотику та лопату й рушили за три милі до того дерева. Дісталися туди спітнілі та захекані й простяглися неподалік, у затінку великого береста, щоб передихнути й покурити.

— Здорово,— мовив Том.

— Еге ж.

— А скажи, Геку: якщо ми знайдемо скарб, що ти зробиш зі своєю половиною?

— Ну, я щодня купуватиму собі солодкий пиріжок і склянку шипучки, а ще ходитиму в кожен цирк, який приїде. Будь певен, житиму ого як!

— А відкласти нічого не збираєшся?

— Відкласти? Навіщо?

— Ну, щоб і потім було на що жити.

— Е ні, це мені ні до чого. Якщо я невдовзі все не проживу, то, гляди, повернеться батечко та й прибере до рук

мої грошики, а він, скажу я тобі, процвиндрить їх ураз. А ти що робитимеш зі своїми, Томе?

— Куплю новий барабан і меч, щоб був як справжній, червону краватку, цуценя-бульдога, а тоді одружуся.

— Одружишся?

— Еге.

— Томе, та ти... чи ти здурів?

— Зачекай, побачиш.

— Та це ж найдурніше, що тільки можна придумати! Ти б подивився на моїх батечка й матінку. Як вони билися! Тільки те й робили, що бились. Я ж добре пам'ятаю.

— Це не страшно. Я одружуся з такою, яка не буде битись.

— Томе, вони всі однакові. Всі охочі рукам волю давати. Схаменися, поки не пізно. Я ж тобі добра зичу. А як те дівчисько звати?

— Вона не дівчисько, а дівчинка.

— Як на мене, то це один біс. Хто каже дівчисько, хто дівчинка. Що так, що так — яка різниця? То як же її звати, Томе?

— Я тобі скажу іншим разом, не тепер.

— Не хочеш — як хочеш. Тільки якщо ти одружишся, я ж залишуся сам-один.

— Не залишишся. Ти прийдеш і житимеш у мене. Ну, а тепер уставай і ходімо копати.

Півгодини вони працювали так, що аж упріли. Але ні до чого не докопалися. Вони не розгиналися ще півгодини. Так само — нічогісінько.

— Їх завжди так глибоко закопують? — запитав Гек.

— Часом так... але не завжди. Здебільшого ні. Мабуть, ми не там копаємо.

Вони перейшли на інше місце й знову взялися до роботи. Копали вже не так завзято, але діло посувалося.

Деякий час працювали мовчки. Нарешті Гек сперся на лопату, витер рукавом піт, що капав з чола, й запитав:

— А де ти думаєш копати, коли знайдемо цей скарб?

— Як на мене, то можна спробувати отам на Кардіфській горі, під старим деревом за будинком удови Дуглас.

— Еге ж, там місце годяще... Томе, а вдова не відбере в нас скарб? То ж її земля.

— Ха, відбере! Нехай тільки спробує! Хто знайшов скарб, тому він і належить. А чия там земля — то байдуже.

Це заспокоїло Гека. Вони взялися копати далі. Та трохи згодом Гек обіззався знову:

— Хай йому чорт, мабуть, ми знову не там копаємо. Як ти думаєш?

— Просто дивина якась, Геку. Нічого не розумію. Правда, буває, що відьми заважають. От чи не в тому вся причина.

— Таке скажеш! Хіба відьми мають силу вдень?

— Та й то правда. Я про це не подумав... Ой, знаю, знаю, в чому річ! Які ж ми з тобою бісові дурні! Треба ж спершу побачити, куди падає тінь від гілляки опівночі, а вже на тому місці копати!

— Ет, хай йому чорт! Виходить, уся наша праця — собаці під хвіст. А тепер гори воно все вогнем, знову теліпатися сюди вночі. Це ж он який світ. А ти зможеш ушитися з дому?

— Аяке. Нам доконче треба викопати скарб сьогодні, бо як хтось побачить ці ями, то враз догадається, в чому річ, і перехопить наші грошки.

— Гарзд, я прийду до тебе під вікно й понявчу.

— Еге ж. А інструмент сховаємо в отих кущах...

Близько півночі хлопці знову прийшли туди й сіли в затінку чекати. Місце було безлюдне, година пізня і, за давніми віруваннями, недобра. Серед тремтливого листя

шепотілися духи, в темних закутках ховалися привиди, десь далеко гавкав собака, а у відповідь йому лунало замогильне пугукання сови. Від усього того лиховісного середовища хлопці принишкли і майже не розмовляли. Зрештою вони вирішили, що північ уже настала, знайшли місце, куди падала тінь від гілляки, й почали копати. В них дедалі дужче розгоралися надія, зацікавленість, а з ними й завзяття. Яма все глибшала та глибшала, одначе щоразу, як серця їхні тьохкали за кожним ударом лопати об щось тверде, їх чекало нове розчарування: то був лише камінь або ж корінь дерева. Нарешті Том сказав:

— Дурне діло, Геку, ми знову помилилися.

— Та не могли ми помилитися. Тінь падала якраз сюди.

— Я знаю, але тут інша причина.

— Яка?

— Ми ж то не знали напевне, котра година, тільки наздогад почали. А було, мабуть, ще зарано чи, навпаки, вже запізно.

Гек випустив з рук лопату.

— Отож-бо воно й є,— мовив він.— У цьому вся біда. Видно, доведеться нам відступитися. Ми ж ніяк не вгадаємо часу тут серед ночі, з усіма цими відьмами та всякою іншою нечистю довкола. Я щоразу чую щось таке в себе за спиною, а обернутися боюся, бо, може, й попереду щось тільки того й чекає. Ото як прийшли сюди, в мене весь час жижки тремтять.

— Та й я тремчу не менше, Геку. Бо коли закопують під деревом скарб, то майже завжди в яму кладуть мерця, щоб сторожив його.

— О Боже, страх який!

— Еге ж, так і роблять. Я не раз про це чув.

— Слухай, Томе, не до душі мені порпатися в такому місці, де є мерці. Від них добра не чекай.

— Я й сам не хотів би з ними заводитись. Ану ж як оцей, що тут, раптом вистромить череп та щось скаже!

— Ой Томе, не треба! Просто жаж!

— Ще й який жаж, Геку! Мене аж дрож проймає.

— Слухай, Томе, давай покинемо це місце й спробуємо в якомусь іншому.

— Гаразд, мабуть, так буде краще.

— А де?

— В отому старому будинку з привидами!

— Та ну його к бісу, не люблю я тих старих будинків, Томе. Це ще гірше, ніж мерці. Мрець, той, може, щось тобі скаже, зате не буде тягтися за

тобою в савані, зазирати тобі через плече та ще й скреготати зубами, як оті бісові привиди. Ні, Томе, я такого не витримаю, і ніхто не витримає.

— Твоя правда, Геку, але ж привиди ходять лише вночі. А вдень вони не заважатимуть нам копати.

— Воно-то так. Тільки ти ж добре знаєш, що люди обминають той будинок і вдень.

— Люди взагалі не люблять ходити там, де когось убито, а коло того будинку ніхто нічого лихого не помічав. Ось хіба що вночі — та й то не привиди, а якісь блакитні вогники часом миготять у вікнах.

— Е, Томе, де миготять блакитні вогники, там і привиди недалеко, будь певен. Це ясно, як божий день. Хто ж їх світить, як не привиди!

— Твоя правда. Але ж привиди вдень не з'являються, то чого ж їх бояться?

— Ну добре, хай так. Коли хочеш, спробуймо копати в старому будинку. І все ж, як на мене, ми самі ліземо чортові в зуби.

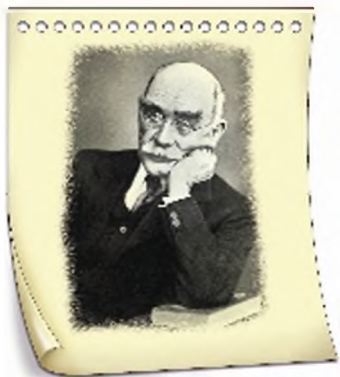
На той час вони вже спустилися з пагорба. Внизу, посеред залитої місячним світлом долини, самотно стояв той самий «будинок з привидами», давно вже без огорожі, аж до ґанку зарослий бур'янами, з напівзруйнованим комином, повибиваними шибками та проваленим з одного боку дахом. Хлопці постояли, подивилися, чи не блимне в темному вікні блакитний вогник, а тоді, перемовляючись майже пошепки, як і годилося о такій порі й у такому місці, повернули далеко праворуч, щоб обминути той будинок стороною, і подалися додому через ліс з другого боку Кардіфської гори.

¹Йдеться про Річарда III (1452–1485), останнього англійського короля з династії Йорків.

- Яке бажання охопило Тома? Кого він запросив собі на допомогу?
- Як сприйняв Гек Фінн пропозицію Тома? Прочитай.
- Які історії розповів Том Гекові для того, щоб захопити його шукати скарб? Підтвердь цитатами з тексту.
- Чому хлопці мусили переходити від одного місця до другого у пошуках скарбу? Власну думку обґрунтуй.
- З чим Том і Гек пов'язували невдачі у пошуках скарбу? Підтвердь цитатами з тексту.
- Склади власну кінцівку пригод Тома і Гека у пошуках скарбу.

РЕДЬЯРД КІПЛІНГ (1865–1936)

Редьярд Кіплінг, якого батьки називали Редді, народився в індійському місті Бомбеї.

Батьки для того, щоб вберегти сина від небезпечних хвороб, від яких часто помирали в Індії англійські діти, і для того, щоб син здобув належну освіту, шестирічним відправили його разом із сестрою до Англії під нагляд няні.

Коли Редьярд закінчив училище, він вирішив стати письменником. Батьки з розумінням поставилися до зацікавлення хлопчика і навіть видали

першу збірку його віршів власним коштом.

Кіплінг багато подорожував світом. Під час мандрівок писав казки, якими згодом почали зачитуватися діти у різних куточках світу.

Редьярд Кіплінг

СЛОНЕНЯ

У далекі часи слон зовсім не мав хобота. У нього був лише пухкенький носик. Слоненя запитувало тітку Страусиху, чому в неї пера ростуть на хвості. Запитувало дядька Жирафа, чому в нього шкіра в плямах.

Одного чудового ранку Слоненя вигадало дуже цікаве питання:

— А що Крокодил їсть на обід?

Тоді всі в один голос грізно крикнули:

— Цить!

Слоненя пішло до пташки Колоколо, яка сиділа на колючому куці, та й поскаржилося:

— Усі проганяють мене, але я хочу знати: що їсть Крокодил на обід?

— Іди до величезної брудно-зеленої річки Лімпопо, — порадила пташка, — там і дізнаєшся.

Наступного ранку Слоненя взяло трохи бананів, попрощалося з родичами та й вирушило до річки.

Першим йому зустрівся Пітон.

— Вибачте мені, — якнай-чемніше звернулося до нього Слоненя, — чи не траплялося вам бачити Крокодила?

— Крокодила? — перепитав Пітон. — А про що ти ще запитась?

— Вибачте, — продовжило Слоненя, — може, ви скажете, що він їсть на обід?

Пітон тільки посміхнувся, і Слоненя почалапало собі далі. Воно йшло, поки не спіткнулось об якусь колоду. Але то була не колода, а справжній Крокодил.

Слоненя мовило:

— Пробачте мені, ви не бачили Крокодила?

— Це я.

— То скажіть, будь ласка, що Ви їсте на обід? — зраділо Слоненя.

— Нахились, і я скажу це тобі на вушко.

Слоненя наблизило голову до зубастої пащі, а Крокодил — хап! — та й ухопив його за ніс.

— Гадаю, — крізь зуби сказав Крокодил, — що сьогодні почну із Слоненяти!

— Бу-у-стїть бе-не, — закричало Слоненя собі в ніс, — бе-е-ні бо-о-ля-че!

Тоді підповз Пітон, обкрутився вузлом довкола задніх ніг Слоненяти й гукнув:

— Тепер, маленький, нам треба напружити всі сили!

І він узявся тягти. Слоненя йому допомагало, і Крокодил нарешті випустив ніс бідолашного. Слоненя з розмаху сіло на землю і насамперед подякувало рятівникові. А потім глянуло на свій нещасний розтягнений ніс, та й почало загортати його у прохолодне бананове листя.

Справа в тому, що Крокодил розтягнув Слоненяті носа у справжнісінький хобот, точно такий, який є зараз у кожного слона.

Раптом прилетіла муха й болісно вкусила Слоненя. Та перш ніж це усвідомити, воно махнуло хоботом і відігнало муху.

— Ось тобі й перша перевага нового носа! — гукнув Пітон. — А тепер спробуй щось з'їсти.

Слоненя простягло хобот, вирвало трохи трави, обтрусило її і запхнуло собі до рота.

— Ось тобі друга перевага! — зауважив Пітон. — А чи не здається тобі, що сьогодні дуже спекотно?

І Слоненя втягло в хобот прохолодної води з річки та й облило себе.

— Ось тобі третя перевага! — знову сказав Пітон.

— Дякую Вам, — радісно мовило Слоненя. — Та мені час рушати додому.

Воно пішло через усю Африку, махаючи хоботом. Коли йому хотілося поласувати фруктами, воно зривало їх прямо з дерева. Коли ж нестерпно пекло сонце, обливало себе водою. Дорогою Слоненя наспівувало собі в хобот пісеньки і, між іншим, позбирало всі ті лушпайки, які розгубило, йдучи на Лімпопо, бо було дуже охайним.

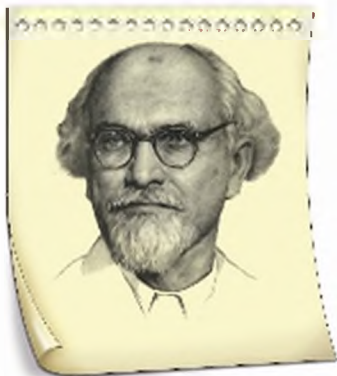
І от нарешті мандрівник повернувся до своїх родичів. Слоненя показало їм усе те, що вмів робити його ніс.

Братики і сестрички наввипередки побігли до річки Лімпопо, аби й собі отримати нові носи. І відтоді всі слони мають точнісінько такі самі хоботи, як і в отого цікавого Слоненяти.

- Яким за жанром є твір Редьярда Кіплінга «Слоненя»? Власну думку обґрунтуй.
- Як Ти вважаєш, чому тварини не відповіли на запитання Слоненяти, а Пітон навіть посміхнувся?
- Відшуйкай у тексті казки і прочитай виразно про те, як зустрілися Слоненя і Крокодил.
- Хто визволив Слоненя із зубастої пащі Крокодила?
- Чи залишилося Слоненя задоволене зустріччю з Крокодилом? Чому? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.
- Які ще твори Редьярда Кіплінга Ти читав (-ла)? Розкажи про них однокласникам.

МИХАЙЛО ПРИШВІН (1873–1954)

Михайло Пришвін — російський письменник. Він прожив довге, цікаве і своєрідне життя.

Був агрономом і сільським учителем, ученим-природознавцем і військовим журналістом на фронтах Першої світової війни, був мандрівником, мисливцем, фотографом... Проте головною справою його життя стала література, якій письменник віддав майже півстоліття.

Перші письменницькі спроби були пов'язані з природою. Любов до природи спонукала М. Пришвіна мандрувати по всій країні, й кожну мандрівку, кожне яскраве враження згодом відобразив у книжках.

ГАЇЧКИ

Мені в око попала смітинка. Поки я її виймав, у друге око теж попала смітинка.

Тоді я помітив, що вітер несе на мене тирсу і вона тут таки лягає доріжкою в напрямку, куди віє вітер. Отже там, звідки вітер дув, хтось копирсався в сухому дереві.

Я пішов проти вітру по тій білій стежечці тирси і незабаром побачив, що то дві маленькі синички, гаїчки — сизі, з чорними смужками на білих пухкених щічках, — працювали дзьобиками по сухому дереву, добуваючи собі комах у гнилій деревині. Пташки працювали так жваво, що на моїх очах чимраз глибше вдовбувалися в дерево. Я терпляче дивився на них у бінокль, поки нарешті від однієї гаїчки стало видно тільки хвостик. Тоді я тихенько зайшов з іншого боку, підкравсь і те місце, де стирчав хвостик, накрив долонею. Пташка в дуплі й не ворухнулася, ніби відразу вмерла. Я прийняв долоню, поторкав пальцем хвостика — лежить, не ворухиться; погладив пальцем уздовж спинки — лежить, мов убита. А друга гаїчка сиділа на гілці за два-три кроки й попискувала. Можна було згадатися, що вона вмовляла

подругу лежати якнайсмирніше. «Ти, — казала вона, — лежи й мовчи, а я буду біля нього пищати; він поженеться за мною, я полечу, і ти тоді не лови ґав».

Я не хотів довше мучити пташку, відійшов убік і спостерігав, що буде далі. Мені довелося стояти довгенько, бо вільна гаїчка бачила мене й попереджала полонянку:

— Краще полеж трохи, а то він тут, недалеко, стоїть і дивиться....

Так я дуже довго стояв, поки нарешті вільна гаїчка пропищала зовсім ослабленим голосом (так гадаю):

— Вилазь, нічого не вдієш: стоїть.

Хвіст зник. Виткнулася голівка з чорною смужкою на щоці. Пискнула:

— Де ж він?

— Оно стоїть, — пискнула друга. — Бачиш?

— А, бачу! — пискнула полонянка.

І випурхнула. Вони відлетіли лише на кілька кроків і, мабуть, устигли шепнути одна одній:

— Давай подивимося, може, він і пішов.

Сіли на горішню гілку. Придивилися.

— Стоїть, — сказала одна.

— Стоїть, — сказала друга.

І полетіли.

Михайло Пришвін

ДЯТЕЛ

Бачив дятла: куценький — адже хвостик у нього маленький, летів, настромивши собі на дзьоб велику ялинову шишку. Він сів на березу, на якій у нього була майстерня луцення шишок. Пробіг по стовбурові вгору із шишкою в дзьобі до знайомого місця. Раптом бачить, що у розщіліні, в яку він затискав шишки, стирчить оброблена шишка і нову шишку немає куди подіти. І — лихо ж яке! — нема чим скинути стару, бо дзьоб зайнятий.

Тоді дятел, зовсім так, як би людина вчинила, нову шишку затиснув між своїми грудьми й деревом, вивільнив дзьоб і дзьобом швидко викинув стару шишку. Потім нову помістив у свою майстерню й заходився працювати.

Такий він розумний, завжди бадьорий, жвавий та діловий.

- Про які цікаві факти з життя птахів Ти довідався (-лася) з оповідань Михайла Пришвіна?
- Яким, на Твою думку, є ставлення письменника до природи? Відповідь підтвердь цитатами з прочитаних текстів.

ДЖЕК ЛОНДОН (1876–1916)

Джек Лондон (справжнє ім'я та прізвище Джон Гріффіт Чейні) народився у Сан-Франциско (США). Мати майбутнього письменника була вчителем музики. Перші роки хлопчика виховувала колишня рабиня матері, яка стала для нього важливою людиною протягом усього життя.

Джон рано почав працювати. Ще школярем він продавав газети, у 14 років працював на фабриці робітником, нелегально ловив устриць, а сімнадцятирічним найнявся матросом на шхуну, екіпаж якої ловив морських котиків біля берегів Японії та у Беринговому морі.

Усі враження, які отримував від життя, Джек Лондон відобразив у понад 200 творах.

БІЛЕ ІКЛО

Розділ III.

Сіре вовчєня

Воно було інакше, ніж його брати та сестри. У них шерсть мала вже лєдь рудуватий відтінок, успадкований від матері, а воно цілком вдалося в батька і з усього виводка було єдиним сірим вовчєням. Воно народилося справжнім вовком і було схоже на Одноокого, тільки мало двоє очей, а не одне, як батько.

Очі у сірого вовчєняти лише недавно прорізуались, але бачило воно вже цілком добре. І навіть коли ще очі в нього були невидючі, чуття дотику, смаку й нюху вже слугували йому. Воно дуже добре знало своїх двох братів і двох сестер, незграбно гралося з ними, гризлось, а коли розпалювалося, то з його маленького горла вибивалися дивні хрипкі звуки — перші ознаки гарчання. Ще задовго до того, як очі його прорізулися, навчилося воно на дотик, смак і нюх пізнавати свою матір — джерело тепла, рідкої їжі й ніжності. У неї був м'який язик, і коли вона пестила вовчєня й лизала його маленьке тендітне тільце, сіреньке пригорталося до неї і засинало.

Ще вовчєня було несвідоме, а вже лізло до виходу з печери. Його брати і сестри також силкувалися туди добутись. О цій порі жодне з них ніколи не лізло в темні кутки задньої стіни. Вони, як те зілля, тягнулися до світла; хімічний процес, що називається життям, потребує світла; воно було необхідне їм, щоб існувати, і їхні малесенькі тільця, керовані сліпим інстинктом, повзли до нього, як повзуть вусики виноградної лози. Згодом, коли в них почала

проявляться індивідуальність, коли вже прокидалися свідомі бажання, — потяг до світла ще збільшився. Мати гнала їх від проходу, але вони вперто лізли до нього.

Тоді ж такі сіре вовчєня дїзналося, що в матерї, крім м'якого язика, є й дещо інше і що вона може бути й не така ласкава. Вперто лізучи до світла, воно познайомилося з її носом, а згодом і з лапою, що приминала його до землі й швидким точним рухом відкочувала від отвору.

Воно пізнало, що таке біль, і до того всього навчилось уникати його, по-перше, намагаючись на кару не наражатись, а по-друге, як уже наразилося, — втікати від неї. Це були вже свідомі його вчинки, наслідки його перших узагальнень. Досі воно ухилялося від болю несвідомо — так само несвідомо, як повзло до світла. А тепер воно ухилялося від нього, бо вже знало, що таке біль.

Дуже хижє було це вовчєня. Такі ж самі були його брати й сестри. Та інакше й не могло бути. Адже воно було м'ясоїдною твариною і походило з роду хижих м'ясоїдів. Його батько й мати жилися тільки м'ясом. Молоко, що його воно ссало від тої миті, як уперше замерехтіло життя, вироблялося з того самого м'яса; і тепер, коли минув місяць й очі вже тиждень були розплющені, воно теж почало їсти м'ясо — м'ясо, наполовину перетравлене в материному шлунку й виригнуте для п'ятьох підрослих вовчєнят, яким тепер не вистачало молока.

Але воно було найтихіше усього виводу, найголосніше гарчало й сердилося дужче, ніж інші. Це воно вперше навчилося спритним ударом лапи збивати з ніг своїх братів і сестер. І саме воно перше схопило інше вовченя за вухо й заходилося тягати та сіпати його і при тому сердито гарчало крізь зціплені зуби. І вже запевне воно найбільше непокоїло свою матір, яка намагалася відігнати свій вивід від виходу з печери.

Як і більшість мешканців Пустелі, воно рано спізнало голод. Настав час, коли не тільки батько перестав приносити м'ясо, а й у матері молоко закінчилося. Спершу вовченята пищали й скавуліли та переважно спали, а тоді прийшла справжня голодна дрімота. Закінчилися сварки, гризня, сердите гарчання і спроби дістатися до світлої стіни. Вони спали, й життя в них поволі поблимувало й згасало.

Одноокий упав у розпач. Він скрізь нишпорив, і шастав, і мало спав тепер у печері, де стало так сумно й нудно. Вовчиця теж покинула своїх дітей і вийшла шукати поживу. В перші дні після народження вовчат Одноокий частенько навідувався до індіанського табору й грабував кролячі сильця, та коли сніг розтанув, річки скресли, індіанці пішли собі далі, й це джерело їжі зникло для нього.

Коли сіре вовченя повернулось до життя й почало знову цікавитися далекою білою стіною, воно виявило, що населення його світу дуже зменшилося. Залишилася тільки одна сестра. Решта вовчат зникла. Коли він оклигав, то мусив гратися сам, бо сестра не могла вже ані підвести голови, ані поворухнутися. Його маленьке тіло круглішало від м'яса, що він тепер їв, але для неї їжа прийшла надто пізно. Вона спала, не прокидаючись, і в маленькому кістякові, обтягнутому шкурою, життя блимало дедалі слабше, аж поки, нарешті, згасло зовсім.

Потім настав час, коли сіре вовченя перестало бачити батька: він більше не з'являвся через стіну, не зникав за нею і не спав у проході. Це трапилося наприкінці другого періоду голодування, що був не таким жорстоким. Вовчиця знала, чому Одноокий більше не повертався, але вона не могла розказати вовченяті того, що бачила. Полюючи за здобиччю на лівому рукаві струмка в тій місцевості, де жила рись, вовчиця бігла вчорашнім слідом Одноокого. І тут вона знайшла його самого, або, точніше те, що залишилося від нього. Знати було, що недавно тут стався запеклий бій, і рись, здобувши перемогу, побігла до себе в нору. Вовчиця знайшла цю нору, але, пересвідчившись, що рись усередині, не зважилась увійти туди.

Після цього вовчиця перестала полювати на лівому рукаві струмка. Вона добре знала, який страшний і лютий звір ця рись, а до того ж, у рисі в норі був молодий вивід. Півдесятка вовків можуть дуже легко загнати рись на дерево, хоч би як вона пирхала та їжилась; але зовсім інша річ спіткати її одному вовкові, та ще й коли в неї за спиною голодний вивід.

Проте Пустеля — завжди Пустеля, й мати є мати, відчайдушно дбайлива і в Пустелі, й поза нею, і неминуче повинен був настати такий день, коли вовчиця заради свого сірого вовченяти наважиться піти вздовж лівого рукава, до нори серед скель, назустріч розлученій рисі.

- Які спостереження із життя вовків описав Джек Лондон у творі «Біле ікло»? Підтвердь цитатами з тексту.
- Як автор описав піклування Вовчиці та Одноокого про своїх вовченят? Прочитай.
- Що змусило б Вовчицю повернутися до полювання на «лівому рукаві струмка»? Обґрунтуй свої міркування.

АЛАН АЛЕКСАНДЕР МІЛН (1882–1956)

Алан Александер Мілн народився в Лондоні у родині педагога і математика Джона Мілна. Всього в сім'ї було троє синів.

Початкову освіту отримав у невеликій приватній школі, власником якої був його батько. А вищу освіту здобув у Кембріджському університеті, вивчаючи математику. Ще студентом готував замітки до газет.

Алан Мілн написав багато творів для дітей: вірші, казки, повісті, п'єси. Але найбільшу славу письменникові принесла повість-казка про ведмедика Вінні-Пуха. Цей твір перекладено майже всіма мовами світу.

Алан Мілн

ВІННІ-ПУХ І ВСІ-ВСІ-ВСІ

ПРИГОДА ЧЕТВЕРТА,

в якій la-la губить хвіст, а Пух його знаходить

Підстаркуватий сірий ослик la-la стояв сам-самісінький у зарослому будяччям закуткові Лісу, широко розставивши передні ноги та похиливши голову набік. Він думав про Серйозні Речі. Іноді він думав: «Чому?», іноді: «Для чого?», а іноді думав навіть так: «Що з цього буде?» Отож не дивно, що час від часу la навіть сам не розумів, про що ж він, власне, думає.

І тому, зачувши важкеньку ходу Вінні-Пуха, ослик дуже зрадів, адже тепер можна було хоч якусь хвилю не думати, а просто привітатися.

— Як ся маєш? — спитав він понурим голосом. Голос у нього завжди був понурий.

— А як твоє здоров'ячко? — запитав Пух.

la-la похитав головою:

— Не дуже як! — сказав він. — Ба, навіть, зовсім ніяк. Мені здається, що я вже дуже-дуже давно не почувся як.

— Бідний-біднесенький! — сказав Вінні-Пух. — Мені так тебе жаль! Дай-но я на тебе погляну.

la-la понуро втупив очі в землю, а Вінні-Пух обійшов довкола нього.

— Еге, що це скоїлося з твоїм хвостом? — здивувався він.

— А що з ним скоїлося? — запитав la-la.

— Його нема!

— Ти певен?

— Хвіст або є, або його нема. Щодо такого завжди можна бути певним. А твого хвоста тут нема!

— А що ж там є?

— Нічого.

— Зараз подивимося,— сказав la-la і повагом обернувся до того місця, де ще зовсім недавно був його хвіст. Однак, помітивши, що ніяк не щастить його наздогнати, ослик узявся крутитися назад, аж поки повернувся туди, звідки почав, а далі просунув голову між передні ноги, уважно подивився знизу й нарешті сказав, глибоко та сумно зітхнувши:

— Здається, і справді нема.

— Авжеж, нема! — сказав Вінні-Пух.

— Цього і слід було чекати,— сумно мовив la-la. — Тепер усе ясно. Дивуватися нічого.

— Либонь, ти його десь забув,— сказав Пух.

— Напевне, його хтось поцупив,— зітхнув la-la. — Знаю, чий це витівки! — додав він після тривалого мовчання.

Пух відчув, що він мусить сказати щось підбадьорливе, корисне, але не міг придумати, що саме. І він надумав замість цього зробити щось підбадьорливе, корисне.

— la-la, — урочисто мовив він. — Я, Вінні-Пух, обіцяю знайти тобі твого хвоста!

— Дякую, Пуше,— сказав la-la. — Ти справжній друг,— додав він. — Не те що інші, — закінчив він.

І Вінні-Пух подався шукати хвоста.

На розшуки він вирушив чудового весняного ранку.

Маленькі пухнасті хмаринки весело гралися на ясно-блакитному небі. Вони то наскакували на сонечко, ніби хотіли його заховати, а то хутенько втікали геть, щоб іншим також дати побавитися.

Вінні-Пух бадьоро йшов поміж дубів та ялинок, збігав схилами, зарослими ялівцем і вересом, долав кам'яністі русла струмків, видирався на круті береги річок і знову пірнав у хащі, аж поки, нарешті, голодний та втомлений, ступив у Дрімучий Праліс.

Адже саме тут, у Дрімучому Пралісі, жила Сова.

«Якщо хто-небудь знає що-небудь, — подумки сказав ведмедик,— то це, безперечно, Сова. Інакше я не Вінні-Пух, — додав він. — А я — це я, Вінні-Пух. Отже, все гаразд!»

— Собо, гей, Собо! Ану, відчиняй! Ведмідь прийшов! Двері розчахнулись, і Сова визирнула на білий світ.

— Здоров, Пуше! — сказала вона.— Які новини?

— Жахливі й сумні,— сказав Пух, — бо la-la, мій давній друг, загубив хвоста і дуже за ним побивається. Скажи, будь ласка, як же мені знайти хвоста?

— А діяти треба так: через газету знайти охочих... Дати в газету оголошення й пообіцяти винагороду. Тобто написати в оголошенні, що ми дамо багато-багато чогось тому, хто знайде хвоста la.

— Ясно, ясно, — сказав Пух, киваючи головою...

— Отже, так, — торочила своє Сова, — ми напишемо оголошення і розклеїмо його в усьому Лісі... Написати це оголошення має Крістофер Робін.

— Це ж він порозписував таблички в мене при вході. Ти їх бачив, Пуше?

— Як? Ти їх не бачив? — здивувалася Сова.— То ходімо подивимся!

І вони вийшли надвір.

Пух подивився на дзвоник із кнопкою й на табличку під ним, далі глянув на дзвіночок зі шнурком та на табличку під ним, і що довше придивлявся до шнурка на дзвіночку, тим глибше відчував, що десь уже бачив щось дуже і дуже схоже... Десь зовсім в іншому місці, колись раніше...

— Гарний шнурочок, га? — запитала Сова.

Пух кивнув головою.

— Він мені щось нагадує, — сказав він, — але я не можу пригадати, що саме. Де ти його взяла?

— Одного разу я летіла Лісом, а він висів на кущику. Я навіть подумала, що там хтось живе, і смикнула за нього, як за дзвінок. Проте нічого не сталося, і тоді я подзвонила голосно-голосно, так що шнурочок залишився в мене. А потім мені здалося, що він нікому не потрібен, і я взяла його собі, принесла додому, й оце...

— Собо, — сказав Пух урочисто, — ти помилилася. Він комусь дуже потрібний!

— Кому?

— Іа. Моєму другові Іа-Іа. Він... він дуже любив його.

— Любив його?

— Він був міцно із ним пов'язаний, — сумно мовив Вінні-Пух.

Із цими словами він зняв шнурок з гачка і відніс його справжньому господареві, тобто осликові Іа-Іа.

І коли Крістофер Робін прикріпив хвоста на місце, Іа-Іа з вибриком подався до Лісу та з таким захватом вимахував хвостом, що Вінні-Пухові залоскотало геть усюди. Отож він і мусив чимдуж гайнути додому, щоб підкріпитися.

А за півгодини, витираючи губи, він уже гордо виспівував:

Хто знайшов хвіст

Найкращого друга?

Я, Вінні-Пух!

Була майже друга —

Саме обідня пора.

Ура!

(Хоч справді була пів десята).

Я знайшов хвіст. Хлоп'ята!

- Про яку подію розповідає автор у творі?
- Вінні-Пух вирішив відшукати хвіст ослика Іа. Про які риси характеру ведмедика свідчить такий вчинок?
- Якими ще рисами характеру наділив свого героя Вінні-Пуха англійський письменник? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.
- Як ставиться до свого героя — ведмедика Алан Мілн? Думку обґрунтуй.
- Які ще пригоди про Вінні-Пуха та його друзів Ти знаєш? Розкажи про них однокласникам.

ЕДУАРД УСПЕНСЬКИЙ (народився 1937)

Едуард Успенський народився в Росії, у Московській області, в родині інженерів. Крім Едуарда, в родині Успенських було ще два сини.

У школі Едуард навчався спочатку погано, але в сьомому класі зламав ногу і потрапив до лікарні, де і почав просто читати підручники. На лікарняному ліжку він прочитав весь підручник математики й, повернувшись до школи після одужання, став першим учнем у класі з цього предмета.

Крім того, Едуард почав завойовувати призові місця на олімпіадах з математики. Після закінчення школи вступив до Московського авіаційного інституту.

У дитячій літературі Е. Успенський відомий, передусім, веселими історіями про Гену і Чебурашку, Кота Матроскіна і дядю Федора.

УЛЮБЛЕНА ДІВЧИНКА ДЯДІ ФЕДОРА

Розділ третій

Підступи kota Матроскіна

Цього ж вечора кіт Матроскін і Шарик зібралися на сіннику — для Каті список недоліків складати.

Матроскін диктував, а Шарик записував вугликом на шматку жовтої кори.

«СПИСОК НЕДОЛІКІВ ДЯДІ ФЕДОРА»

— Надто молодий, — почав Матроскін.

— Правильно, — погодився Шарик. — Надто молодий. Це недолік?

— Авжеж, — каже Матроскін, — Молодий — значить недосвідчений. Недосвідчений — значить нетямущий.

— Гаразд, — погодився Шарик. — Отже, записуємо.

— І дряпає собі на корі, як курка лапою.

— Так. Що ми ще маємо?

— Дуже сильно любить своїх батьків, — сказав кіт.

— І нехай. Я теж любив би своїх батьків, якби вони в мене були.

— Тобі — це нехай, а іншим — не нехай. Якщо сильно любить своїх батьків, на всіх інших сили не залишиться.

— Записано, — погодився Шарик. — Що там ще?

— Природу любить, — згадав Матроскін.

— То й що? — здивувався пес.

— А те. Якщо природу любить, значить, ми будемо без дров. Йому берези шкода. А в нас у печі палити нема чим.

— Зрозуміло, — сказав Шарик і запитав: — Що в нас є іще.

— Ніколи не б'ється.

— А це погано? — уточнив пес.

— Звісно. Виходить, не зможе себе відстояти. Треба буде йому провчити якогось боксера, а він не вміє.

— Так, що ще?

— Тягне до хати будь-яке звірятко. Навіть хворе...

— А що в цьому неправильного? — запитав Шарик.

— А те! Своїх нема куди дівати, — пояснив кіт. — Та ще ж якусь епідемію може занести. Пиши далі: не любить гроші накопичувати і молоко продавати на ринку.

— І я не люблю, — мовив Шарик.

— Ти можеш не любити. Ти в нас пролетар усіх країн. Усе життя пролітав. Ти в нас не Шарик, ти в нас — Шариков. А дяді Федору жити і жити. Той, хто з дитинства не навчився молоко продавати і гроші збирати, на старість почне військовими секретами приторговувати.

— Навіщо?

— Щоб жити було на що. І ще один недолік додай: дядя Федір забагато читає.

— І хай собі! — крикнув Шарик.

— Це тобі хай, — заперечив кіт, — а коли він очі до старості зіпсує?

Довго Шарик із Матроскіним працювали.

Нарешті повний список недоліків був готовий і його можна було до дівчинки нести.

Обидва друзяки, задоволені собою, неспішно вийшли на вулицю і повільно пішли до дівчинки Каті. Вечірнє літнє сонце їх пестило, вулиця стелилася перед ними, наче килим. Здавалося, що попереду на них чекають суцільні перемоги...

Коли вони подзвонили в двері дачі професора Сьоміна, дівчинка Катя їм власноручно двері відчинила.

— Ось, — сказав Матроскін, — принесли.

— Що принесли? — здивувалася Катя.

— Недоліки дяді Федора.

— Дякую, — мовила Катя. — Ви — справжні друзі.

Дівчинка взяла їхній список і зі здивуванням почала читати:

НЕДОЛІКИ ДЯДІ ФЕДОРА

1. Надто молодий.

2. Дуже любить своїх батьків.

3. Занадто обожнює природу.

4. Ніколи не б'ється.

5. Тягне додому будь-яке звірятко. Навіть хворе.

6. Не любить накопичувати гроші та продавати молоко на ринку.

7. Дуже багато читає.

8. Чистить зуби щодня і витрачає гарячу воду.

9. І це ще не все.

Катя прочитала список і сказала:

— Ну, ви мене засмутили! Це не хлопчик, це якийсь янгол. Я стільки років на світі живу, майже дев'ять! А того, що є такі чудові хлопчики, навіть не знала. Треба буде з ним ближче познайомитися.

Шарик і Матроскін навіть зажурилися через такий результат. Старалися вони, старались, а чого домоглися? Тепер хоч зв'язуй дядю Федора й вези у глибоку тайгу подалі від сторонніх очей.

Наступного ранку Матроскін сидів у своєму кіоску похмурий-похмурий. Просто як Єрмак, заповнений думою. І що цікаво, торгівля в нього зовсім не йшла. Ні молока в нього не брав народ, ні листівок, на яких Простоквашино зображене з різних боків.

Поруч із ним сидів пригнічений Шарик.

А тут іще раптом знову ця приїжджа Катя з'явилася. Всюди їй носа треба встромити. Вона підійшла до кіоску й запитала:

— Як торгівля?

— Та ніяк, — відповів Шарик. — Можна сказати, що на місці стоїть.

— А якщо торгівля на місці стоїть, — сказала дівчинка, — значить, вона йде в протилежний бік. Будемо з'ясовувати причини.

— Та що тут з'ясовувати! — закричав Матроскін. — Просто народ зажерсь! От головна причина. Їм не молоко, а якусь там пепсі-колу подавай.

— Боюся, ви не праві, любий Матроскіне. По-перше, ви погляньте на свій кіоск. Це ж не торгова точка, а хатинка дяді Тома за його найгірших часів! Такий особняк навіть у мексиканських нетрях не потерпіли б.

— Ми по закордонах не їздимо! — пробурчав Матроскін. — Ми люди прості, сільські.

— Коли люди кажуть, що ми — прості сільські, це найхитріші люди, — відповіла дівчинка.

Шарик подумки з нею погодивсь. І запитав:

— А що по-друге?

— По-друге, треба завжди всміхатися.

— Рот до вух роззявляй, хоч зав'язки пришивай! — знову пробурчав Матроскін.

— Саме так, — мовила дівчинка. — Так торгує весь цивілізований світ.

Матроскіна аж пересмикнуло:

— Який такий цивілізований світ? У нашому селі ми такого не бачили.

— Якщо не старатиметеся, ніколи й не побачите. Треба ж колись починати, — наполягала на своєму дівчинка.

Шарик сказав:

— А що, вусаню? Її правда.

— І що це за листівки у вас? — запитала дівчинка. — «Матроскін лежить на печі», «Пес Шарик наздоганяє зайця», «Місцевий житель дядя Федір копає картоплю». Потрібен розмах. Треба такі листівки випускати: «Кіт Матроскін лежить на пляжі з президентом Танзанії», «Кіт Матроскін грає в теніс із прем'єр-міністром Лумумбії», «Кіт Матроскін п'є молоко з наслідним шахом Брунею», «Кіт Матроскін і аравійський шейх Ахментхан грають на бала- лайках».

Матроскін уперся:

— Хто ж це сюди до нас таку силу-силенну президентів та наслідних шахів привезе грати на бала- лайках? Що, президентам робити нічого?

— Не треба починати з найголовніших президентів, — переконувала дівчинка Катя. — Можна починати з не дуже великих. Президенти нині різні бувають. Удома в нас саме гостює президент артілі «Велика риба» з Конакова дядя Вася Вудочкін.

Вона подумала і додала:

— Он скільки у вас іноземців відпочиває! Це теж дає простір для фантазії: «Пес Шарик гониться за кабаном разом з іноземним любителем природи, щоб сфотографувати його». Або: «Місцевий кабан женеться за іноземним любителем природи і Шариком, щоб загризти їхній фотоапарат».

Та й ще додала:

— А про дядю Федора слід писати якнайсоковитіше: «Місцевий житель дядя Федір викопує черговий скарб». Треба, щоб у листівках розмах був, щоби жити хотілось і за кабаном бігати.

Матроскін вислухав це похмуро. Але все-таки щось зрозумів. І кисла посмішечка в нього на фізіономії все ж з'явилася.

А Шарик почав по-справжньому усміхатися до всіх перехожих. Йому й справді захотілося жити весело та з розмахом. І торгівля молоком та листівками у них веселіше налагодилася...

- Для кого кїт Матроскін і Шарик склали список недолїків дядї Федора?
- Які недолїки дядї Федора були внесені у список? Прочитай.
- Як відреагувала Катя на перелїк недолїків дядї Федора? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.
- Яка розмова відбулася між Катєю, котом Матроскіном і Шариком біля кіоска? Прочитайте в особах.
- Як вплинули поради Катї на кота Матроскіна й Шарика? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Дата народження: 25 лютого 1871 р.

Місце народження: м. Новоград-Волинський.

Місце смерті: м. Сурамї, Грузія.

Мова творів: українська, російська, французька.

Рід діяльності: прозаїк, поет, драматург, публіцист.

Жанр: драматична поема, вірш.

Понад 140 років тому, на Волині, у Новоград-Волинському, у сім'ї Косачів народилася донька Лариса,

яку згодом почали називати Леся. Це була друга дитина в сім'ї Ольги Петрівни і Петра Антоновича Косачів. Мати, відома письменниця Олена Пчілка, займалася вихованням дітей (їх у сім'ї було шестеро) і проводила активну культурно-громадську діяльність. Батько, юрист за освітою, був людиною лагідною і правдивою. У сім'ї панувала атмосфера поваги до народних звичаїв і традицій, до української культури.

Сердечна дружба єднала Ларису з її старшим братом Михайлом. За нерозлучність у сім'ї їх називали спільним ім'ям «Мишолосіє». Вони вигадували оригінальні забави, фантастичні пригоди, умовно мандрували до далеких країн, до диких людей. Зростали діти серед чудової волинської природи із синіми плесами озер і предковічними сосновими борами. Незважаючи на те, що мати була полтавкою, а батько чернігівцем, діти вважали себе волинянами. Тасмнича природа і багаті фольклорні традиції волинського краю щедро напували багатощу уяву Лесі. Почувши від матері про лісову мавку, дівчинка так повірила в неї, що раз посеред ночі втекла у ліс і, перемагаючи страх, усюди шукала цю предивну істоту.

Батьки Лесі переїхали до Луцька на Кафедральну вулицю, де й досі стоїть цей будинок, а навпроти збереглося дерево, під розкішними кронами якого любила відпочивати Леся. Саме в Луцьку, коли їй виповнилося дев'ять років, дівчинка почала писати вірші. Їх дівчинка підписувала так: «Леся з України».

Тоня Горохович

ПЕРШИЙ ВІРШ

Прийшов лист з Петербурґа. Коли Лесина мати — Ольга Косач — його прочитала, вона раптом зблідла і заплакала. До обіду не відгукувалася до дітей. При столі за обідом батько Петро Косач сумно, немов не своїм голосом, сказав: — Тіточку Олену... арештували. Вона тепер у тюрмі. І Шимановський теж арештований. Антін і Павлик приїдуть до нас зі своєю мамою.

Леся ледь дочекалася кінця обіду. Вона замкнулась у своїй кімнаті. Довго дивилась у садок крізь вікно. Їй пригадалися усі розмови з тіткою, всі пісні, які вона з нею співала. У Лесиній голівці роїлися думки, серце билось прискороено. Тоді вперше слова уклалися у рядки вірша.

Щоб розважити Лесю, мати вирішила взяти дітей до Києва. Обіцяла, що зустрінуться вони зі славними українськими родинами композитора Миколи Лисенка і драматурга Михайла Старицького.

При зустрічі з ними і Михайлик, і Леся декламували вірші, читали «Кобзаря». У тендітному голосі дівчинки було стільки глибокого почуття і натхнення, що Микола Лисенко зі зворушенням поцілував Лесю в чоло. Вона засоромилася.

— Леся і грати вмів! — похвалився Михайлик.

— Справді? На фортепіано? — щиро дивувався композитор. — Ану ж, заграй нам, голубко! — він переніс Лесю на стілець перед фортепіано.

Леся хвильку подумала, а згодом почала. Її рученята перебігали по клавішах, і вона тоді викликала з пам'яті багато почутих мелодій, але натхненніше грала ті пісні, яких її навчила тітка Олена. Знаючи, що батько Павлика й Антона Шимановських помер на засланні, а тітку Олену царські жандарми вивезли в Сибір, дівчинка грала з таким глибоким почуттям, стільки болю чулося в її грі, що наступного дня Леся занедужала.

Вона не могла спати. Косачі мусили швидше повернутися до Луцька. Але й тут дівчинка не могла врівноважитися. Помітно схудла, стала вразливішою. В оченятах її з'явилася задума. Не могла навіть читати тих нових книжок, що їй накупила мати у Києві. З-поміж рядків у книжці, здавалось їй, визирали сумні тітчині очі. Вони їй казали, як люди з Сибіру прагнуть повернутися в Україну.

Після безсонної ночі день був ясний, свіжий. Ясними, хоч і безрадісними, були і думки Лесині, вони лилися з її душі, хотілося подати їх на папері.

Леся зірвалася з ліжка, сіла при столику і поспішно почала записувати.

Дівчинка не чула, як увійшла мати і як вона тихо і з любов'ю стежила за Лесиною працею.

— Мені сумно без тіточки. Її не закатують жандарми? — тремтячи від зворушення, горнулася до матері дівчинка.

— Тіточка приїде жива-здорова. Заспокойся, люба моя! Он і Михайлик прокинувся. — потішила мати.

— Що тут у вас? — беручи списаний папірець і довго його розглядаючи, запитав батько, який заглянув у кімнату, щоб привітати свою улюбленицю.

— Усю ніч дитина не спала. Її вивела з рівноваги історія з Оленою — стурбовано відповіла мати.

Батько у задумі сів до столу, прочитав вірш вдруге і пильно глянув на доню та дружину.

— Як рано тривожиться долею інших серце дев'ятилітньої дитини... Якою ж буде твоя доленька, доню? Яка путь тобі уготована? — мовив згодом, тяжко зітхаючи...

Батько простягнув доні руку:

— Лесенько моя хороша!

Вона обвила батькову шию тоненькими рученятами. Биття її схвильованого серця відбивалося глибоким, радісним болем у душі батька.

Леся Українка

НАДІЯ

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянути ще раз на рідну країну,

Поглянути ще раз на синій Дніпро, —
Там жити чи вмерти, мені все одно;

Поглянути ще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкі гадки...

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

- Що стало Лесі Українці приводом для написання першого вірша «Надія»? Відповідь обґрунтуй.

Коли Леся Українка була маленькою, вона разом з батьками і сестрами посадила садок: яблуньки, грушки, вишеньки. Мабуть, згадкою про той садочок, про дитячі роки і став вірш «Вишеньки», а композитор Яків Степовий написав до нього музику.

Дуже любила Леся українську природу.

ДАВНЯ ВЕСНА

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки!
Все ожило, усе загомонило —
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло,
А я лежала хвора й самотна.
Я думала: «Весна для всіх настала,
Дарунки всім несе вона, ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
Мене забула радісна весна».
Ні, не забула! У вікно до мене
Заглянули від яблуні гілки,
Замиготіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.
Прилинув вітер, і в тісній хатині
Він про весняну волю заспівав,
А з ним прилинули пісні пташині,
І любий гай свій відгук з ним прислав.
Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА

(Коханій мамі)

Уже скотилось із неба сонце,
Заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
Усе заснуло, заснуло й горе.
Вийду в садочок та погуляю,
При місяченьку та й заспіваю.
Як же тут гарно, як же тут тихо,
В таку годину забудеш лихо!
Кругом садочки, біленькі хати,
І соловейка в гаю чувати.
Ой, чи так красно в якій країні,
Як тут, на нашій рідній Волині!
Ніч обгорнула біленькі хати,
Немов маленьких діточок мати,
Вітрець весняний тихенько дише,
Немов діток тих до сну колише.

- Які почуття проявляє Леся Українка змістом поезій що Ти прочитав (-ла)? Простеж за зміною почуттів героїні віршів. Чим вона викликана? Зістав ці зміни у почуттях героїні з біографічними даними Лесі Українки. Зроби висновок.
- Відшукай у текстах віршів вислови, в яких ознаки одного предмета чи дії перенесені на інший за подібністю. Прочитай.

Улюблена всіма Леся зростала здоровою та веселою. Вона не отримала систематичної освіти, оскільки не відвідувала гімназії. Єдиним і досить суворим домашнім учителем була мати, Ольга Петрівна (Олена Пчілка). Леся ще з дитинства була старанною і здібною. Вона вивчала понад десять іноземних мов, любила музику і грала на фортепіано, проявляла інтерес до малювання (батько навіть запросив художника з Ковеля, який навчав Лесю малювати з натури). Дівчинка з п'яти років почала складати маленькі музичні п'єси!

Під час свята Водохреща в Луцьку дівчинка, а їй тоді було одинадцять років, так захопилася, що не відчула, як промочила ноги в крижаній воді. Спочатку боліла нога, потім рука. Діагноз — туберкульоз кісток, а потім і легень, нирок. Та ще в дитинстві поетеса засвоїла правило: щоб не плакати, треба сміятися. Вона написала так:

Як дитиною, бувало,
Упаду собі на лихо,
То хоч в серце жаль доходив,
Я собі вставала тихо.
«Що болить?» — мене питали,
Але я не признавалась,
Я була малою горда,
Щоб не плакати, я сміялась.

- Яке правило засвоїла поетеса ще в дитинстві? Підтвердь рядками вірша.

Отак і змагалася з важкою недугою все життя. Іноді місяць доводилося лежати в гіпсі, у «липухих кайданах», як казала Леся. Вона не вчилася у жодній школі, а здобувала освіту самотужки. Їй часто їй доводилось їздити на лікування в Крим, на Кавказ. Перша подорож до Одеси відбулася, коли Лесі було сімнадцять років. З вікна поїзда вона милувалася рідними краєвидами, а поетична уява рядок до рядка творила вірш «Красо України, Подолля», що увійшов до циклу «Подорож до моря».

Лесі було дев'ятнадцять років, коли їй довелося розлучитися зі своїм улюбленим музичним інструментом. Біль заповнив душу дівчини, бо фортепіано — її «живий друг», з яким вона відверто говорила і ділилася своїми думками.

ДО МОГО ФОРТЕПІАНО

Елегія

Мій давній друже! мушу я з тобою
Розстатися надовго... Жаль мені!
З тобою звикла я ділитися журбою,
Вповідувать думки веселі і сумні.

То ж при тобі, мій друже давній, вірний,
Пройшло життя дитячеє моє.
Як сяду при тобі я в час вечірній,
Багато спогадів тоді встає!

Картина повстає: зібравсь гурточок,
Провадить речі, і співа, й гука,
На клавішах твоїх швидкий, гучний таночок
Чиясь весела виграва рука.

Та хто се плаче там, в другій хатині?
Чиє ридання стримане, тяжке?..

Несила тугу криль такій малій дитині,
Здавило серце почуття гірке.

Чого я плакала тоді, чого ридала?
Тоді ж кругом так весело було...
Ох, певне, лихо серцем почувала,
Що на мене, мов хмара грізна, йшло!

Коли я смуток свій на струни клала,
З'являлась ціла згряя красних мрій,
Веселкою моя надія грала,
Далеко линув думок легкий рій.

Розстаємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в самоті німій,
А я не матиму де дітися з журбою...
Прощай же, давній, любий друже мій!

- Як Леся Українка передала неминучу розлуку з улюбленим музичним інструментом? Підтвердь цитатами з тексту вірша.

Дітей Леся любила по-особливому. Для молодших вона інколи робила іграшки. Її ляльки з маківки, кольорових папірців і клаптиків тканини втішали менших сестричок. А коли згодом поетеса писала листи, адресовані дорослим, вона ніколи не забувала про дітей, називала їх ласкавими іменами, передавала вітання. Діти віддячували їй також великою любов'ю. У Колодяжному, де не було школи, вона вчила дітей читати й писати.

Ще маленькою Леся любила народні ігри, забави. Вона разом з братами і сестрами брала участь у народних святах. Усі вони вдягалися в українські костюми, разом з іншими дітьми співали пісні, грали в народні ігри.

Мама співала донечці пісні, а маленьким братикам та сестричкам — колискові. Леся Українка теж складала колискові. Одна з таких пісень — «Місяць яснасенський», музику до якої написав композитор Яків Степовий.

МІСЯЦЬ ЯСНАСЕНЬКИЙ

Місяць яснасенський
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.
Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.
Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
Лихо не спить...
Леле, дитинонько!
Жить — сльози лить.
Сором хилитися,
Долі коритися!
Час твій прийде
З долею битися, —
Сон пропаде...
Місяць яснасенський
Промінь тихесенький
Кинув до нас...
Спи ж ти, малесенький,
Поки є час!

Усі казки, які Леся слухала в дитинстві, вона пам'ятала. І коли виросла, написала чудові твори, серед яких є «Лісова пісня», «Казка про Оха-чародія», «Біда навчить», «Казка про котика та півника», «Казка про дивну сопілку» та інші.

Леся Українка

ТРИ МЕТЕЛИКИ

(Казка)

Були собі три метелики: один білий, другий червоний, а третій жовтий. Вони весело літали цілий день у великому саду, в сонячному світлі, перелітали з квітки на квітку, куштували медок і летіли далі.

Час їм дуже швидко минав. Вони так загралися, що й не зогляділися, що сонечко сховалося за хмари і пустився дощ.

Змокли метелики. Полетіли вони до своєї хатки, аж там біда: двері замкнені, а ключа ніде не можна знайти.

Що тут робити? За той час, що стояли перед дверима та не знали, що робити, змокли страшенно. Насилу вже крильцями ворушили. Ледве долетіли до туліпана, червоного з жовтими крапочками. Попросили його захисту:

— Любий туліпанчику, просимо тебе, відчини свій келих та сховай нас від дощу!

Туліпан подивився на них і промовив:

— Жовтого й червоного прийму, а білий нехай застається надворі.

Але обидва метелики, жовтий і червоний, промовили:

— Коли ти не хочеш захистити нашого братика, білого метелика, то й ми краще на дощі будемо мокнути.

Метелики, смутні, полетіли до білої лілеї. Попросили й її, щоб сховала їх від дощу, але вона погоджувалася прийняти тільки білого. Тоді й він промовив:

— Сам-один не хочу ховатися в тебе! Або вже разом зі своїми братами десь знайдемо захист, або вже вкупі бідувати будемо.

Почуло це з-за хмар сонечко, і схотілося йому побачити тих приятелів, що так один за одного обстоювали. Продерлося крізь хмари й кинуло на метеликів своє проміння. Зараз крильця їм висохли, і самі вони зогрілися і знов літали, танцювали й раділи, як давніш, аж до самого вечора. А як сонечко зайшло за гору, то метелики полетіли додому спати.

- Твори яких жанрів стали виявом любові Лесі Українки до дітей?
- Пригадай, які казки Лесі Українки Ти читав (-ла) у 2–3 класах? Перерахуй їх назви. Яка основна тема цих казок?

Перевір себе:

1. Кому присвятила Леся Українка вірш «Надія»?

- А Україні
- Б Мамі
- В Тітці

2. Визнач основну думку вірша Лесі Українки «Давня весна»

- А Пробудження природи від зимового сну
- Б Краса і неповторність весни
- В Самотність у душі поетеси

3. Знайди і випиши порівняння з тексту поезії Лесі Українки «Вечірня година»

4. Склади римовані рядки:

_____ сонце, _____ віконце.

5. Склади і запиши коротке висловлювання на тему: «Який твір Лесі Українки мені сподобався найбільше і чому?»

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Дата народження: 9 березня 1814 року.

Місце народження: с. Моринці, Київської губернії (нині — Черкаської області).

Дата смерті: 10 березня 1861 року (Санкт-Петербург, Росія).

Мова творів: українська, російська.

Народився майбутній поет у сім'ї селянина-кріпака. Через два роки родина переїхала до сусіднього села Кирилівка.

- Ім'я геніального українського поета, художника, драматурга, прозаїка, мислителя, громадського діяча відоме всьому світові. У попередніх класах Ти вже знайомився (-лась) із життям та творчістю Великого Кобзаря. Пригадай та розкажи однокласникам, що знаєш про Тараса Григоровича Шевченка.

Тарас Шевченко

ПРО СЕБЕ

Село! О, скільки любих, чарівних споминів пробуджується в моєму старому серці при цьому милому слові! Село! І от стоїть передо мною наша вбога, стара біла хата з потемнілою солом'яною покрівлею і чорним димарем, і біля хати на причілку яблуня з червонобокими яблуками, а

навколо яблуні квітник — улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терплячої, моєї ніжної няньки. А біля воріт стоїть верба, стара розлога верба з сухим верхів'ям, а за вербою стоїть клуня¹, довкола клуні стоги жита, пшениці й усякого збіжжя; а за клунею по косогору піде вже сад. Та який сад! Бачив я на своїм віку таки чимало добрячих садів, от хоч би уманський і петергофський, але що то за сад! Шага² мідного не варті, як порівняєш з нашим прегарним садом: густий, темний, тихий, словом, другого такого саду немає в цілому світі! А за садом левада³, а за левадою долина, а в долині тихий потічок ледве-ледве дзюрчить, оточений вербами та калиною і окутаний широколистими, темно-зеленими лопухами; а в цьому потічку під навислими лопухами купається кубічний білявий хлопчик, а викупавшись, перебігає він через долину та через леваду, вбігає в тісний сад і падає під першою грушею або яблунею і засипає справжнім непорушним сном.

Прокинувшись, він дивиться на гору супроти нього, дивиться, думає і сам себе питає: «А що ж там за горою? Там мають бути залізні стовпи, що підпирають небо. А що якби піти та подивитись, як там вони його підпирають? Піду та подивлюся, воно ж недалеко».

Встав і, не міркуючи, пішов він через долину і леваду прямо на гору. І от виходить він за село, минув царину, перейшов за півверсти⁴ полем, а на полі стоїть невисока чорна могила. Він виліз на могилу, щоб з неї подивитися, чи далеко ще до тих залізних стовпів. Стоїть хлопець на могилі та дивиться навкруги: і по цей бік село, і по той бік село, і там із темних садів визирає церква з трьома банями, білою бляхою вкрита, і там теж визирає церква із темних садів і теж білою бляхою вкрита. Хлопець задумався. «Ні — думає він, — сьогодні вже пізно, не дійду я до тих залізних стовпів,

нехай уже завтра вкупі з Катрею. Вона до череди корів пожене, а я піду до залізних стовпів, а сьогодні одурю Микиту (брата), скажу, що я бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо». І він, скотившись, немов барильце, з могили, звівся на ноги і пішов, не озираючись, до чужого села. На його щастя, зустрілись йому чумаки⁵ і, зупинившись, спитали:

— А куди ти мандруєш, парубоче?

— Додому.

— А де ж твоя домівка, небораче?

— В Кирилівці.

— Так чого ж ти йдеш в Моринці? А коли в Кирилівку, так сідай до мене на мажу⁶, товаришу, ми тебе доведемо додому.

Посадовили його на скриньку, що буває на передку чумацького воза, і дали йому батіг у руки; поганяє він собі волів, та й байдуже. Підїжджаючи до села, побачив він на протилежній горі свою хату і весело гукнув:

— Онде, онде наша хата!

— А коли ти вже бачиш свою хату, — мовив хазяїн воза,
— так іди собі з Богом!

Він зняв хлопця з воза, поставив його на землю і, обернувшись до товаришів, мовив:

— Нехай іде собі з Богом!

— Нехай іде собі з Богом! — промовили чумаки, і хлопець побіг собі з Богом у село.

Смеркалося вже надворі, коли я (бо оцей кубічний білявий хлопець був не хто інший, як смиренний автор цього журливого оповідання) підійшов до нашого перелазу. Дивлюся через перелаз на двір, а там, під хатою, на темному зеленому оксамитовому спориші, всі наші сидять собі кружком та вечеряють, тільки моя старша сестра і нянька Катерина не вечеряє, а стоїть собі біля дверей, підперши голову рукою, і ніби позирає на перелаз. Коли я висунув голову з-за перелазу, то вона гукнула: «Прийшов, прийшов!» — і, підбігши до мене, схопила мене на руки, понесла через двір і посадила в кружок вечеряти, промовивши: «Сідай вечеряти, прибуду!» Повечерявши, сестра повела мене спати і, поклавши на постіль, перехрестила, поцілувала і, усміхаючись, знов назвала мене прибуду.

Я довго не міг заснути; події минулого дня не давали мені спати. Я все думав про залізні стовпи та про те, чи казати мені про них Катерині й Микиті, чи не казати. Микита був разом з батьком в Одесі і вже там бачив оті стовпи. Як же я йому казатиму про них, коли я їх зовсім не бачив? Катерину можна б обдурити... Та ні, не скажу я їй нічого; і, подумавши ще трохи про залізні стовпи, я заснув.

Клуна¹ — будівля для зберігання снопів, сіна, полови тощо, а також для молотьби, віяння й т. ін.; стодола.

Шаг² — найменша грошова одиниця.

Левада³ — присадибна ділянка землі зі сінокосом, городом та плодовим садом або іншими деревами.

Верста⁴ — давня назва східнослов'янської міри великих віддалей, (1,06 км), яку вживали до запровадження метричної системи.

Чумак⁵ — в Україні у XV–XIX ст. — візник і торговець, який перевозив на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу.

Мажа⁶ — чумацький віз.

- Про який епізод із власної біографії розповів Тарас Шевченко в оповіданні «Про себе».
- Які спогади пробуджуються в автора, коли він згадує про село? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.
- Що надумав шукати малий Тарас? Прочитай.
- Чи побачив Тарас омріяні залізні стовпи? Підтвердь цитатами з тексту.
- Які події минулого дня не давали заснути хлопцеві? Прочитай уголос.

Тарас Шевченко

САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ...

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,

А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечера коло хати,
Вечірня зіронька встає.

Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати

Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

- Які картини постають у Твоїй уяві під час читання вірша «Садок вишневий коло хати...»? Опиши їх.
- Яку пору доби зобразив поет? Відповідь аргументуй.
- Якими словами поет написав у вірші про тісну гармонію людини з природою? Прочитай їх.
- Відшукай у тексті «Садок вишневий коло хати...» пестливі слова. Поясни їх роль у творі.
- Поясни смисловий зв'язок між частинами поезії Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...»
- Тема материнства для Т.Шевченка завжди була однією з важливих. Відшукай у тексті вірша рядки про маму. З якими почуттями потрібно їх читати?
- Прочитай виразно поезію Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...».

Ріс Тарас розумною, допитливою дитиною, хотів усе знати.

Перші скупі знання він отримав з церковнослов'янських релігійних книг у школі під орудою сільського дяка, а разом з ними — і суворі кари та знущання вчителя.

Десятирічним Тарас залишився без матері. Життя в сім'ї стало нестерпним, коли батько одружився з удовою, яка мала трьох своїх дітей. Хлопчина змушений був терпіти знущання лихої мачухи. В

одинадцять років став Тарас круглим сиротою. Після батькової смерті почалося поневіряння хлопця по чужих людях.

Змалку в обдарованій від природи дитині прокинувся талант художника. Це було не звичайне дитяче захоплення... Вугіллям, крейдою чи олівцем він малював скрізь, де тільки міг: на стінах, на дверях, на папері... Прагнення навчитися малювати водило хлопчика від села до села у пошуках вчителя. Був він за «школяра-попихача», тобто наймита, до обов'язків якого належало рубати дрова, носити школярам воду; терпів знущання вічно п'яного дядя. Після кількох років поневірянь Тарас став слугою пана П. Енгельгардта, який узяв його на службу козачком. Однак любов до малювання не залишала хлопця.

Одного разу пан з панею поїхали на бал. Скориставшись їхньою відсутністю, Тарас засвітив свічку і почав перемальовувати портрет козака Платова, при цьому занятті був спійманий і жорстоко побитий. Але згадана подія не минула безслідно: пан захотів мати власного художника і віддав свого козачка на чотири роки до живописця В. Ширяєва. Стверджують, що саме тоді Тарас почав писати і перші поезії. З того часу Шевченко-художник і Шевченко-поет ішли поруч тернистими стежками життя.

Поступово Тарас познайомився в Санкт-Петербурзі з талановитими художниками — І. Сошенком, К. Брюловим, В. Жуковським та іншими. Друзі вирішили визволити його з кріпацтва. Для цього вони розіграли в лотерею портрет В. Жуковського, що написав К. Брюлов, і за 2500 карбованців викупили Тараса в поміщика.

Неабияку роль у становленні молодого художника відіграла Петербурзька Академія мистецтв, де він здобув освіту, ще більше зблизився зі справжніми майстрами пензля, став відомим художником.

Оксана Іваненко

БІЛА НІЧ

Як добре, що в Петербурзі білі ночі!

Хлопці, зморені денною працею, ще сплять. Зовсім тихо і на хазяйській половині. Тільки Тарас ніяк не може заснути в своєму кутку.

У крихітне віконце на горище пробивається світло. Видно, як удень. Це — петербурзька біла ніч. Тарас не може заснути. Та він і не хоче зараз спати. Голова його повна думок і мрій. Це його єдиний вільний час, він може думати, про що хоче. Зараз так видно, він навіть може робити, що хоче!

Тарас усміхається сам до себе, обережно, щоб нікого не розбудити, встає. накидає на плечі халат, засовує в кишеню сірий рисувальний папір і олівці. Зупиняється на мить.

«Одразу візьму цеберку¹ і пензлі, щоб потім додому не заходити, а прямо на роботу», — вирішує він і бере цеберку з-під охри², довгі малярські пензлі. Чоботи в руках, щоби бува, не заріпили коло

хазяйських дверей, і чорним ходом спускається на вулицю.

Вулиці заліті молочним світлом білої ночі. Тиша. Він іде рівними вулицями до Неві³. Проходить мостом над Невною і простує до Літнього саду.

Тарас пройшов садом і повернувся в алею статуй. Яка тиша, який спокій зараз у цьому саду! Ніхто і ніщо не заважають, він зможе віддатися своїй улюбленій справі. Тарас виймає папір і починає перемальовувати статуї. Але всі почуття, думки, мрії збуджені прогулянкою. Ех! Якби можна було заспівати! Заспівати рідну пісню, яку співали сестри, мати, старий дід там, у далекій Україні. Йому дуже захотілося заспівати так, як колись співав він сам, блукаючи

степами, ярами, над синім Дніпром. Цього, звичайно, не можна робити. Але в голові линуть ці пісні з якимись новими, своїми словами, і замість того, щоб малювати, як збирався, на рисувальному папері він записує свої пісні.

Перед очима линуть широкі степи, зелені гаї і діброви, рідний Дніпро, то такий ласкавий, привітний у літні ясні дні, з тихими вербами, що схиляються над ним, то непокірний, ревучий та могутній.

*Реве та стогне Дніпр
широкий,
сердитий вітер завива,
додолю верби гнє високі,
горами хвилі підійма...*

Біжать рядки за рядками.
Легко, без напруження, Тарас
пише рідною мовою, якою

розмовляв на селі з батьком, братами, сестрами, якою розказував дід свої нескінченні оповідання, якою рідна ньенька співала пісні над убогою колискою. Він перечитує, і самому дивно, що виходить так складно, так просто й гарно, і він усміхається щасливою, розгубленою посмішкою.

Як же це добре, що в Петербурзі білі ночі!

Тепер у Тараса починалося подвійне життя. Удень він працював, як завжди, з усією ширяєвською артілью⁴, але вночі, коли всі в домі засинали, нишком одягався, йшов на своє улюблене місце в Літньому саду і знову писав там вірші та перемальовував статуї.

Так і зараз зайшов у мовчазний сад. Прогулявшись алеєю вікових лип, він сів на перекинуту порожню цеберку з-під охри і почав малювати.

Уже починало сходити сонце. Тарас заглибився в малювання і зовсім не помічав, що сьогодні він не один.

Адже в таку ніч не йому одному не спалося. Молодий чоловік у короткому літньому пальті та круглій шляпі вже давно з цікавістю стежив за ним.

Він нечутно підійшов до хлопця і поклав йому руку на плече.

Найпершим рухом Тараса було схопити малюнок і швидко сунути за пазуху.

— А що ти тут, парубче, робиш? — запитав молодий чоловік.

— Я нічого не роблю, — відповів ніяково Тарас, не розуміючи, як поставитися до цього. — Я йду на роботу і дорогою зайшов у сад, — Тарас підвів голову, побачив кругловида, ще молоде обличчя, карі теплі лагідні очі й додав одверто: — Я малював.

— Покажи, що ти малював! — попросив незнайомий.

Тарас несміливо вийняв з-за пазухи папір. Незнайомий подивився на малюнок, потім з усмішкою глянув на Тараса.

— Добре, дуже добре, — мовив він. — І часто ти сюди ходиш малювати?

— Як близько до роботи, то часто, а як ні, — так під неділю.

— Ти вчишся малювати?

— Еге, у майстра Ширяєва.

— А звідки ж ти будеш?

— Із Вільшаної... — мовив Тарас і усміхнувся. Мабуть, цей чоловік і не чув ніколи такої.

Але чоловік раптом радісно обняв за плечі Тараса.

— Так ти ж мій земляк! Я ж з тих країв!

Тарас увесь спалахнув від радості.

— Правда? Ви правда звідти?

— Ти обов'язково приходи до мене! — казав юнак. — Цієї ж неділі приходи. Дай клаптик паперу, я запишу тобі свою адресу — запитаєш художника Івана Сошенка.

— Художника Івана Сошенка, — як щаслива дитина, що не може ще отямитися від втішної несподіванки, повторив Тарас. — Обов'язково прийду.

Час було вже йти на роботу.

Тарас схопив своє цебро й пензлі й так глянув на свого нового знайомого, такою щирою, незвичайною вдячністю сяяли розумні його сірі очі, що Сошенко відчув одразу якийсь зв'язок з цим малярським учнем, якусь відповідальність перед його щирим глибоким поглядом. У хлопця безперечний талант до малювання, а він, з вразливою душею художника, ходить із цеберкою охри, фарбує паркани та дахи...

Цеберка¹ — те саме, що й відро.

Охра² — природна мінеральна фарба червоно-брунатного або жовтого кольору.

Нева³ — річка у Санкт-Петербурзі.

Артіль⁴ — група людей однієї професії або ремесла, які об'єдналися для спільної праці на основі усупільнення засобів виробництва.

- Про яку подію з життя Тараса Шевченка розповіла Оксана Іваненко в оповіданні?
- Які почуття охоплювали Тараса Шевченка у білі ночі? Прочитай.
- Як Ти вважаєш, чому під час нічних прогулянок у Літньому саду Т. Шевченко почав писати вірші рідною мовою? Свою думку обґрунтуй.
- Хто з відомих художників першим оцінив малюнки Тараса Шевченка? Відшукайте уривок у тексті та прочитайте його в особах.

ПРИЧИННА

(Уривок із поеми)

Реве та стогне Дніпр широкий, Неначе човен в синім морі,
Сердитий вітер завива, То виринав, то потопав.
Додолу верби гне високі, Ще треті півні не співали,
Горами хвилю підійма. Ніхто ніде не гомонів,
І блідий місяць на ту пору, Сичі в гаю перекликались,
Із хмари де-де виглядав, Та ясен раз у раз скрипів.

- За допомогою яких слів автор зумів зобразити грізні сили природи як живих істот? Прочитай їх.
- Охарактеризуй Дніпро (Вітер, Місяць) як героя поезії. Який він герой: позитивний чи негативний? Чому? Відповідь обґрунтуй.
- Який мотив вчинку кожного героя?
- Як Т. Шевченко ставився до своїх героїв? Обґрунтуй власну думку.
- А яким є Твоє ставлення до героїв поезії? Аргументуй власну позицію.
- Чи змінюються почуття поета впродовж тексту поезії? Як саме? Чому? Відповідь обґрунтуй.

Рано залишившись сиротою, Тарас Григорович Шевченко на все життя зберіг любов до дітей. За спогадами сучасників, він частував малят гостинцями, віддаючи іноді за це останні гроші, дарував їм іграшки, книжечки. Своє сердечне ставлення до дітей висловив у багатьох поетичних творах: «Зацвіла в долині червона калина...», «Тече вода з-під явора...», «Мені тринадцятий минало...», «Садок вишневий коло хати...» та інших.

Не дивно, що своєю мелодійністю, зрозумілістю змісту, прозорістю ідеї поезії Т. Шевченка привернули увагу багатьох композиторів (К. Стеценка, С. Людкевича, Я. Степового та інших). Лише М. Лисенко присвятив творчості поета понад 80 композицій, а пісні на слова Тараса Григоровича «Садок вишневий коло хати...», «Зоре моя вечірняя...», «Тече вода з-під явора...» та інші стали воїстину народними.

У 1840 році побачила світ книжка поезій Тараса Шевченка «Кобзар», за яку її автора назвали в народі Великим Кобзарем.

Тарас Шевченко

ВІТЕР З ГАЄМ РОЗМОВЛЯЄ

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою;
Пливе човен по Дунаю
Один за водою.
Пливе човен, води повен,
Ніхто не спиняє,
Кому спинить, — рибалоньки
На світі немає.
Погливі човен в синє море,
А воно заграло,
Погралися гори-хвилі —
І скіпок ¹не стало.

Недовгий шлях — як човнові
До синього моря —
Сиротині на чужину,
А там і до горя.
Пограються добрі люди,
Як холодні хвилі;
Потім собі подивляться,
Як сирота плаче,
Потім спитай, де сирота, —
Не чув і не бачив.

Скіпка¹ — невелика тонка пластинка, відколота, відрубана від деревини вздовж за волокнами.

- Із яких рядків вірша видно, що поет зобразив Вітер як живу істоту? Прочитай.
- Як поводяться Море і Хвилі? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.
- Яка строфа вірша Тобі здається найсумнішою і чому? Відповідь обґрунтуй.
- Прочитай виразно поезію Т.Шевченка «Вітер з гаєм розмовляє»

У квітні 1847 року за участь у таємній політичній організації — Кирило-Мефодіївському товаристві — Т. Шевченка було заарештовано й заслано рядовим солдатом у далекі оренбурзькі степи із забороною писати і малювати. Однак поет не скорився долі. Незважаючи на заборону, він продовжував і писати, і малювати, а

девізом свого життя проголосив такі слова: «Караюсь, мучюсь... але не каюсь...» Понад десять років мучився Т. Шевченко в неволі. У неймовірно тяжких умовах, крадькома, він писав поезії, що увійшли до «захалявних книжечок», створив понад 400 малюнків, виконаних олівцем, акварельними фарбами.

На півострові Мангишлак, у колишньому Новопетрівському укріпленні, зберігся сад, що заклав поет. Цей сад згодом оголошено «Заповідником Т. Г. Шевченка». Засланий за наказом царя Миколи I до безводного казахського степу, Тарас Григорович сім років працював над тим, щоб серед пісків виплекати оазу, яка б дарувала людям радість. На знак великої поваги і пошани Кобзаря мешканці півострова дбайливо доглядають вирощений його руками сад.

Одним з найкращих дарунків для дітей серед небагатьох прижиттєвих видань Т. Шевченка стала остання його книжка — «Буквар южнорусській» (1861) — посібник для початкового навчання. «Буквар» було видано накладом 10 000 примірників, ціною 3 копійки кожний. Обсяг підручника — 24 сторінки. Зібрані кошти передавали на користь недільних шкіл.

«Буквар» Т. Г. Шевченка — перший підручник для навчання грамоти в школах України, написаний літературною мовою. Вдало підібраний різножанровий матеріал давав можливість учням вивчати звуки та літери, поєднувати їх у склади, читати слова і зв'язні тексти, вчитися каліграфічно писати, коротко ознайомлював з історичним минулим нашого народу, зразками усної народної творчості (загадками, прислів'ями, приказками тощо).

Сторінка «Лічба» містила необхідний матеріал для навчання математики в початковій школі. Відомо, що до заслання Т. Шевченко мав намір стати вчителем малювання в Київському університеті, але здійснитися мрії не судилося.

Услід за «Букварем» письменник мріяв написати ряд підручників для початкової школи, однак передчасна смерть не дала йому здійснити ці задуми.

Помер поет у Санкт-Петербурзі в своїй кімнаті-майстерні в Академії мистецтв 10 березня 1861 року. Похований був спочатку на Смоленському кладовищі у цьому місті над Невою. У травні того ж року прах Шевченка перевезено в Україну і поховано на Чернечій (нині Тарасовій) горі біля міста Канева.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Іде весна, іде ясна,
Мов квітка розвилася,
І спогад нам несе вона
Про віщого Тараса,

Що більше сотні літ
Умер в чужій країні,
Та славний він на цілий світ,
Його всі знають нині.

Багато зла перетерпів,
Зазнав лихої долі,
Малим зостався без батьків
І вівці пас у полі.

Дідусь розказував не раз
Про козаків завзяття,
І слухав залюбки Тарас —
Блищали оченята.

Та пан Тараса в слуги взяв:
Картав, картав щоднини.
Тарас же нишком малював
Із панських стін картини.

Застав при малюванні раз
В саду його Сошенко,
Поміг, щоб вільним став Тарас,
Щоб вчитись став Шевченко.

Його пізнали малярі,
Хвалили вдале діло.
Але злякалися царі:
— Він вірші пише сміло!

Замовкло серце Кобзаря
У чужині холодній,
Та слово ясне, мов зоря,
Нам світить до сьогодні.

Бо в віршах пригадав Тарас,
Як нарід жив на волі,
Як козаки в воєнний час
Перемагали в полі.

Бо в віршах тих розповідав,
Як добре вільним бути,
Яка невольникам біда,
Як гнобить ворог лютий.

Які степи, який Дніпро
І українські люди,
Як переможе ще добро,
І весело всім буде.

Злякавсь, що пісня голосна,
Московський цар поганий,
Тараса в чужину прогнав,
Закув його в кайдани.

Та ще й писати наказав
Московський цар лукавий.

А все ж таки Тарас писав,
Ховав вірші в халяві.

І так в пустелі, в чужині
У самоті томився,
Писав про рідний край пісні
І Богу все молився.

Як проминуло десять літ,
Вернувся він на волю,
Та невеселий був той світ,
Ридало серце з болю.

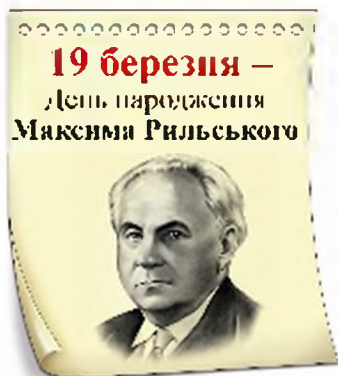
Щоразу у весняний час
Всі українські діти
Згадають: нас любив Тарас!
Йому дарують квіти.

Сповнить Тараса заповіт
Ніхто з нас не забуде,
І хоч минула сотня літ,
Він завжди з нами буде!

- Відтвори у пам'яті життєвий шлях Тараса Григоровича Шевченка.
- Які події послужили основою вірша Лесі Храпливої «Тарас Шевченко»? Підтвердь їх відповідними цитатами з тексту поезії.
- Прочитай дві останні строфи вірша. Поясни, як розумієш їх зміст.
- Наведи приклади вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка у Твоїй школі (селі, місті, родині тощо).

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Дата народження: 19 березня 1895 року.

Місце народження: м. Київ.

Дата смерті: 24 липня 1964 року.

Мова творів: українська.

Рід діяльності: поет, перекладач, публіцист, громадський діяч.

Народився Максим Тадейович Рильський 19 березня 1895 року в Києві, у небагатій, але знаній шляхетній родині. Батько майбутнього поета, Тадей Розеславович — відомий український культурно-освітній діяч, етнограф, фольклорист, педагог.

Мати, Меланія Федорівна, — проста селянка із села Романівка, нині Попільнянського району на Житомирщині. Вона була втіленням народної моралі, мудрості, доброти.

Зростав Максим під благотворним впливом материнської пісні, дружби із селянськими хлопчиками, захоплюючись розкішною красою Романівки, мальовничими берегами невеличкої, але чарівної річки Унави. Тут минули його дитячі та юнацькі роки, тут розвивався і міцнів щедрий поетичний талант, формувався світогляд, зародилася незгасна любов М. Рильського до рідної землі.

Максим Рильський

РІЧКА

Хлюпоче синя річка —
Ой річка, ой ріка!
Юрба нас невеличка,
Зате ж бо гомінка.
І співи тут, і крики,
І радість тут, і сміх.

А вколо, як музики,—
Гурти пташок дзвінких.
І кожна ж то співає,
І кожна поклика:
«Ой небо, ой безкрає,
Ой річка, ой ріка!»

Он рибки затремтіли,
Пливуть із глибини.
Коли б співать уміли,
Співали б і вони.
А так за них співає
Компанія лунка:
«Ой небо, ой безкрає,
Ой річка, ой ріка!»...

- Чи можна вважати вірш Максима Рильського «Річка» автобіографічним? Відповідь обґрунтуй.
- Які картини виникають у Твоїй уяві під час читання поезії «Річка»? Опиши їх.

Максим Рильський

РОЗМОВА З ДРУГОМ

Ліс зустрів мене як друга
Горлиць теплим воркуванням,
Пізнім дзвоном солов'їним,
Ніжним голосом зозулі,
Вогким одудів гуканням,
Круглим циканням дроздів.
Ліс зустрів мене як друга

Тінню від дубів крислатих,
Смутком білої берези,
Що дорожчий нам за радість,
Кленів лапами густими,
Сосни гомоном одвічним,
Срібним шемранням осик.
І до друга я звернувся
Із промовою такою:
«Ти рости на втіху людям,
Отіняй кохання чисте,
Бережи нам світлі ріки,
Що полям несуть вологу,
Що запліднюють сади,

А за кожну деревину,
Що піде нам на будови
Чи на щогли корабельні,
Ми нові гаї посадим,
Щоб земля була весела,
Як веселе птаство в лісі,
Як веселії дерева».

- Визнач основну тему вірша «Розмова з другом» Максима Рильського.
- Відшукай у тексті вірша, слова, якими передано своєрідність і неповторність кожного дерева в лісі. Прочитай їх.

- Прочитай звернення автора до лісу так, ніби говориш зі своїм другом.
- Склади три запитання до змісту поезії Максима Рильського «Розмова з другом». Задай їх однокласникам та оціни відповіді.

Максим Рильський

ДОЩ

Благодатний, довгожданий,
 Дивним сяйвом осіяний,
 Золотий вечірній гість
 Впав бадьоро, свіжо, дзвінко
 На закурені будинки
 Зголоднілих передмість.
 Відкривай гарячі груди,
 Мати земле! Дощ остудить,
 Оживить і запліднить, —
 І пшеницею, й ячменем,
 Буйним повівом зеленим
 Білі села звеселить.

- Які слова використовує Максим Рильський, описуючи дощ? Прочитай.
- У яких рядках автор розказує про значення дощу? Прочитай їх з відповідною емоційною тональністю.

Ази читання й письма давав хлопчикові батько. Він учив його з українських книжок. А ще любив читати дітям уголос твори Т. Шевченка, О. Пушкіна, А. Міцкевича. Батько вчив любити не лише книжки, а й природу, людей, світ. Якщо кудись їхав, то у візок, запряжений конем Попом, садовив і Максимка. Кінь був мудрий, ним

ніхто не управляв, а якщо дорогою зустрічався хтось із селян, гривастий сам зупинявся.

Малий Максим багато читав, і потяг до поетичної творчості прокинувся у нього рано. Перші віршовані рядки він написав семирічним. Уже в 1907 році у газеті «Рада» побачив світ його перший вірш «Сон».

Здібний і добре підготовлений хлопчик вступив відразу до третього класу приватної гімназії в Києві. У гімназійні роки він продовжував писати вірші, а в 1910-му, коли М. Рильському було 15 років, вийшла його перша збірка «На білих островах». 64 сторінки видання вмістили понад півсотні віршів, у яких юний поет шукав відповіді на запитання про життя і смерть, намагався зазирнути в майбутнє й замислювався над сенсом самопожертви за свій народ.

Закінчивши гімназію, М. Рильський вступив на медичний, а потім перейшов на історико-філологічний факультет Київського університету. Але через революцію та громадянську війну змушений був покинути навчання та переїхати в село. Протягом десяти років учителював у Романівці, а потім у Вчорайшому і Бровках. Діти любили його. М. Рильський ніколи не читав їм нудних нотацій, а якщо вже дуже пусували на уроках, то на хвилинку виходив з класу.

Складний і суперечливий був творчий шлях поета. Збірка, що засвідчила появу видатного поета, — книга «Під осінніми зорями», яка вийшла у 1918 році, коли М. Рильському було 23 роки. Кожна наступна книга — це сходинка у творчому зростанні Максима Рильського як поета. Реальне життя поступово, але неухильно відображалось на сторінках його книг: «Крізь бурю і сніг», «Тринадцять весна», «Гомін і відгомін».

У березні 1931-го, 36-річним, Максим Тадейович був заарештований і у неіснуючих злочинах, яких не скоював. Проте він продовжував творити.

На весь голос зазвучала поезія М. Рильського в роки Другої світової війни. Вийшли збірки: «За рідну землю», «Слово про рідну матір», «Неопалима купина» та ін. У 1943 році побачила поема «Жага».

Усе своє творче життя Максим Рильський плідно працював як перекладач. Взірцем майстерності є його переклад «Пана Тадеуша»

Максим Рильський

НЕ КИДАЙСЬ ХЛІБОМ...

— Не кидайсь хлібом, він святий, —
в суворості ласкавій,
бувало, каже дід старий малечі кучерявій.
— Не грайся хлібом, то ж бо гріх! —
іще до немовляти,
щасливий стримуючи сміх, бувало, каже мати.
Бо красен труд, хоч рясен піт,
бо жита дух медовий
життя несе у людський світ
і людські родить мови.
Хто зерно сіє золоте
в землі палку невтому,
той сам пшеницею зросте
на полі вселюдському.

- Визнач тему поезії Максима Рильського «Не кидайсь хлібом...»
- Поясни значення кожного вислову: «в суворості ласкавій»; «бо красен труд, хоч рясен піт»; «той сам пшеницею зросте на полі вселюдському».
- Продовж вислів: У вірші «Не кидайсь хлібом...» йдеться не тільки про хліб, а й про _____.

МОВА

Треба доглядати наш сад.

Вольтер

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.

Прислухайтесь, як океан співає —
Народ говорить. І любов, і гнів
У тому гомоні морським. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;

У нього кожне слово — це перлина,
Це праця, це натхнення, це людина.
Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;

Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч в Грінченка і Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтесь доглядать свій сад.

- Чи можна вважати вірш М.Рильського «Мова» актуальним і сьогодні? Відповідь обґрунтуй.
- Поясни, як Ти розумієш вислови: «Як парость виноградної лози, плекайте мову» та «не лінуйтесь доглядать свій сад»? Обґрунтуй власну думку.

Перевір себе:

1. Які ознаки віршованого твору притаманні поезії Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...»?

- А Графічно виокремлені рядки
- Б Змалювання картин природи
- В Повчальність у змісті твору

2. Обери рядок з назвою поезії Максима Рильського, основною думкою якої є *повага до людської праці*

- А «Розмова з другом»
- Б «Не кидайсь хлібом...»
- В «Мова»

3. Склади невелику розповідь про життєвий шлях Тараса Шевченка.

4. Склади і запиши своє продовження поезії Максима Рильського «Розмова з другом».

ЛІНА КОСТЕНКО

Дата народження: 19 березня 1930 року.

Місце народження: м. Ржищів Київської області.

Мова творів: українська.

Рід діяльності: поетеса, прозаїк.

Народилася Ліна Василівна в учительській сім'ї. Батьки майбутньої поетеси були людьми високоосвіченими, порядними. Батько знав дванадцять мов, добре орієнтувався в усіх навчальних предметах і викладав їх у школі.

Коли дівчинці минуло шість років, сім'я переїхала до Києва. Тут ще зовсім дитиною застала її

війна. «Я писала мало не осколком великі букви, щойно з букваря...» — сказала поетеса про ті тяжкі роки. В Києві Ліна закінчила середню школу, вчилася у педагогічному інституті. У 1950-х роках закінчила з відзнакою Московський літературний інститут ім. О. М. Горького.

Писати вірші Л. Костенко почала з дитинства, друкувати — з шістнадцяти літ. Перша збірка «Проміння землі» вийшла у 1957 році, через рік — «Вітрила», у 1961 році — «Мандрівки серця». Потім побачили світ книги поезій «Над берегами вічної ріки», «Неповторність», «Сад нетанучих скульптур».

На своєму літературному шляху довелося Ліні Костенко пережити майже п'ятнадцятилітнє невизнання її як митця. Це був сумний період у житті письменниці зокрема і в історії української літератури взагалі. Але і тоді вона писала. Писала і складала в шухляду. Не зламалася, не зневірилася, не занепахла духом, а шліфувала своє поетичне слово.

Поверненням Ліни Костенко була книжка поезій «Над берегами вічної ріки», а потім з'явилися і «Маруся Чурай» і «Берестечко». Згадані збірка, й обидві поеми вміть зникли з книгарень, хоч і вийшли великим накладом.!

За історичний роман у віршах «Маруся Чурай» та збірку поезій «Неповторність» письменниця була відзначена Державною премією ім. Т. Г. Шевченка.

Ліна Костенко видала збірку віршів для дітей «Бузиновий цар».

Ліна Костенко

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

(Уривок)

...Буває, часом спігну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори...

***

Спинюся я і довго буду слухать,
як бродить серпень по землі моїй.
Ще над Дніпром клубочиться задуха,
і пахне степом сизий деревій.
Та верби похилилися додолу,
червоні ружі зблідли на виду,
бо вже погналось перекотиполе
за літом — по гарячому сліду...

Ліна Костенко

***

Дзвенять у відрах крижані кружальця.
Село в снігах, і стежка ані руш.
Старенька груша дихає на пальці,
їй, певно, сняться повні жмені груш.

Їй сняться хмари і липневі грози,
чиясь душа, прозора при свічі.
А вікна сплять, засклив мороз їм сльози.
У вирій полетіли рогачі.

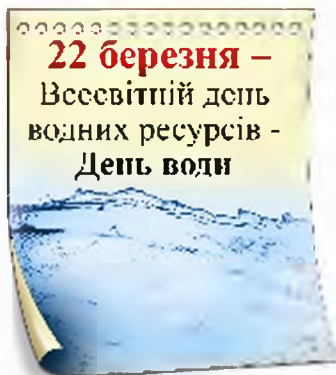
Дощу і снігу наковтався комин,
і тин упав, навіщо городить?
Живе у тій хаті сивий-сивий спомин,
улітку він під грушею сидить.

І хата, й тин, і груша серед двору,
і кияшиння чорне де-не-де,
все згадує себе в свою найкращу пору.
І стежка, по якій вже тільки сніг іде...

- Як поетеса ставиться до рідної землі? Підтвердь цитатами з прочитаних поезій.
- Якими словами Ліна Костенко виразила почуття любов до отчого краю? Прочитай.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

Всесвітній день води був проголосила Генеральна Асамблея ООН, і вперше його святкували 22 березня 1993 року.

Основною причиною відзначення цієї дати є швидке зменшення запасів питної води.

З 1993 року офіційно на всій планеті почали святкувати Всесвітній день води. У цей день організація із захисту навколишнього середовища звертається до всіх держав планети, із закликом приділяти більше уваги захисту

водних ресурсів планети і здійснювати конкретні дії на національному рівні.

ХЛЮСЬ ТА ІНШІ

Коли надворі дощ, коли мені сумно і здається, що в усьому світі я зовсім сама, підходжу до вікна, дивлюсь, як стікають по шибці краплі, й думаю про Хлюся.

Усе почалося дуже просто. Припікала шалена спека. Асфальт м'яко вгинався під кедами. Пити хотілося страшенно. Нарешті мені трапивсь автомат, де була склянка. Я кинула монетку в шпаринку — й припала до води.

Ні! Я тільки хотіла відпити зі склянки, але так і застигла з розтуленим ротом. Зі склянки на мене дивилося два пильних зелених ока. Потім, трохи отямившись, я розгледіла чоловічка. Він був зеленкуватий, опецькуватий, а головне — надзвичайно кумедний. Увесь аж трусився від реготу, і я ледве розчула, як він пробулькав якимось мокрим голосом:

— Мерщій неси мене додому, а то я лусну зі сміху. Дуже лоскочуть газові бульбашки!

Я прожогом кинулася до свого дому. Якась тітонька люто закричала мені услід:

— Хуліганка! Злодюга! Поверни склянку!

Та я вже підбігала до свого під'їзду. Злетіла на п'ятий поверх, відімкнула двері й забігла до кімнати. Чоловічок усе ще реготав, але видно було, що ці газовані веселощі йому обридли. Він показав маленькою, майже прозорою ручкою на акваріум, і я швидко випустила його у воду. Він ураз посерйознішав. Став сумним і тихо сказав:

— Таки добрався. Мене звать Хлюсь.

— А мене Оляна, — розгублено відповіла я і замовкла, бо не знала, що казати далі.

Хлюсь тим часом сперся ліктями на залізне окуття акваріума і заговорив:

— Мене прислали. Хто — поки що сказати не можу. Дізнаєшся вночі. Якщо згодишся... — він, сумніваючись, похитав головою, і я зрозуміла, що Хлюсь не знає, чи можна мені довіряти.

Отак ми й мовчали, дивлячись одне на одного. А рибки в акваріумі ніби очманіли від радості. Вони кружляли довкола Хлюся, тицялися в нього головами, як грайливі кошенята. А він час від часу поплескував то одну, то другу по спинці.

— Хлюсю, якщо не можеш, то не розповідай свої таємниці. Але скажи, що з рибами? Я їх ніколи такими не бачила.

— Просто вони знають, хто я і звідки, — Хлюсь махнув рукою і, ніби зважившись, заговорив швидко й схвильовано: — Мене прислала Стугна. Вона тебе знає і вірить, що допомогти нам можеш тільки ти.

— Стугна? Та це ж річка в бабусиному селі!

— А хіба ти не пам'ятаєш, як зовсім малою познайомилася з нею?

І раптом я згадала. Такий самий спекотний день стояв давно-давно. Я пірнаю дуже глибоко, дістаю саме дно і бачу перед собою велику браму — вхід до Печери. Але потім? Що було потім? Спогади стають розмиті й непевні. Якісь маленькі істоти кружляють довкола мене. Крихітні дівчатка з довгими косами всміхаються мені й манять у глиб Печери. Дивні, облетені водоростями, схожі на сухі корінці чоловічки налягли на браму — вона відхилилась, і з Печери вдарив сніп яскравого сонячного світла...

— Тоді Стугна вибрала саме тебе. Вона дала тобі дивовижну силу. Бо ти й справді любила Річку. Любила просто за те, що вона Річка. Бачиш, більшість людей любить тільки те, що корисно. Або смачно. Рибу люблять — смажену, раків — варених. А Річку — за те, що з неї беруть

воду й виливають у неї отруту, — Хлюсь замовк, і я побачила раптом, який він старий і стомлений.

— Хіба я особлива якась? Чому ти кажеш, що тільки я здатна допомогти?

— Тоді, коли ти побувала в Печері, ми вирішили дати тобі нашу силу. Ти знаєш, про що думають звірі, чого бояться птахи та риби, й відчуваєш, що трава жива. Але досі ти не знала, звідки в тебе це вміння. Ти була малою і могла розповісти про Печеру комусь із дорослих. Скоріш за все з тебе посміялися б. Але хтось міг і перевірити. Тоді б ми пропали. Всі й назавжди.

— А хто це — ви? — запитала я. Мені було трохи лячно й дуже цікаво.

— Побачиш уночі. А тепер я мушу відпочити. Мандрувати трубами і шукати саме той автомат, з якого ти схочеш напитися газованої води, — то страшна морока.

Хлюсь позіхнув, склав маленькі зелені ручки, повільно опустився вниз і ліг на піщане дно акваріума...

Прокинувся Хлюсь коли надворі було вже зовсім темно.

— Ну, то як, ти вирішила? Готова летіти до Печери?

Коли я відповідала, голос у мене трохи захрип:

— Летіти? На чому? — уявила, як біля мого під'їзду приземляється літак чи вертоліт. І бабусі, які, мабуть, ніколи не сплять, а так і ночують на лавочках, щоб, бува, не пропустити щось цікаве, здіймають страшний галас.

— Дуже просто, — Хлюсь потер очі, стріпнувся й остаточно прокинувся. — Ми полетимо у мильній бульбці. Ми завжди так подорожуємо. Треба ж якось використовувати здобутки цивілізації, — Хлюсь сумно всміхнувся.

Я знизала плечима і, все ще не вірячи, що це мені не сниться, пішла у ванну по суничне мило. Булька в мене вийшла зовсім маленька. Вона стрибала по вовняному

килимів і ось-ось мала луснути. Та Хлюсь дуже спритно підтягнувся на металевому окутті акваріума, м'яко стрибнув на килим і ледь-ледь торкнувся бульки зеленою ручкою.

Булька почала рости. Вона мінилася різнокольоровими барвами, сяяла у світлі маленької настільної лампи, немов неонові реклами. Я не могла відвести від бульки очей. Але тут відчула, як волога прохолодна ручка торкнулася моєї руки. Хлюсь видряпався на крісло й, міцно обхопивши мою долоню, раптом перестрибнув усередину бульки. Я не стямилась, як теж опинилася на дні велетенської райдужної кулі. Пахло суніцями й щипало очі.

— Ну, а тепер дмухай, — Хлюсь смішно роздув щоки й почав щосили дмухати на стінку бульки.

Величезна прозора куля гойднулася, легко відірвалася від підлоги, на хвилину зависла на підвіконні й, підхоплена вітром, полинула в синьо-чорне зоряне небо.

- Як зустрілися Олянка і Хлюсь? Прочитай.
- Про що попросив Хлюсь Олянку? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.
- Яка розмова відбулася між героями оповідання? Прочитайте в особах.
- Якої допомоги і чому чекали Стугна і Хлюсь від дівчинки? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.
- Як, на Твою думку, могла б завершитися подорож Хлюся та Олянки до Стугни? Розкажи про це своїм однокласникам.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

Щорічно з 1962 року 27 березня весь світ відзначає Міжнародний день театру. Цей день став справжнім святом не тільки для акторів та інших майстрів сцени, а й для мільйонів глядачів.

Слово «театр» означає місце, призначене для показу драматичних творів мистецтва перед публікою.

П'єса — драматичний твір, звичайно призначений для виставляння на сцені

Неля Шейко-Медведєва

ЛИСИЦЯ, ЩО ВПАЛА З НЕБА

П'єса-казка на 2 дії
за мотивами українських народних казок

(Скорочено)

Дійові особи: Вовк, Віл, Лисиця, Овечка, Ворона, Чумак, Сірко, Пастушок, Засць, Дівчина, Гусочка.

Дія перша

Діялося це в ті далекі часи, коли ще звірі і говорили, і співали, а люди їх за рівних мали й щодень про них нові казки складали...

Ніч. Засніжений ліс. Місяць уповні. Чути тупіт, вигуки, постріли, вовче виття. З'являється, кульгаючи, Вовк у пошматованому дівочому кожусі й барвистій хустці.

Ворона (вигулькує з темряви). Тут він. Сюди! Сюди!

З'являються Чумак з рушницею, Віл з перебинтованою шиєю, Дівчина зі смолоскипом, Пастушок з двома батогоми, Сірко із залізним ланцюгом. На грудях у Сірка — металевий знак його старшинства над собаками. Біля Сірка — Овечка із дзвіночком. Позаду неї Заєць із бубном. На голові у Зайця малинова шапка з соболевою оторочкою...

Вовк. Попався! (Падає навколішки, затуляє голову лапами.)

Чумак (до присутніх). Відступіть назад! Стрілятиму!

Сірко. Я протестую! Треба спершу вислухати свідків і винести присуд!

Віл (хрипко, натужно). Свідчу, що саме цей шкуролуп скалічив мене!

Заєць (піднімає лапу). Свідчу, що він погубив моє зайченя!

Чумак. Свідчу, що цей паливода¹ пограбував мене і моїх побратимів-чумаків!

Дівчина. Свідчу, що цей вовчище гнався за мною, і я, щоб врятуватися, кинула йому хустку й кожушок!

Пастушок. Свідчу, що вчора він заліз у кошару...

Овечка. І, прикинувшись собакою, підмовляв мене піти з ним на вечорниці!

Сірко. Смерть вовцюганові!

Всі. Смерть! Смерть!

Розступаються. Чумак прицілюється.

Вовк (підхоплюється). Постривайте! А останнє слово?

Сірко. Говори!

Вовк (*знімає кожушок, хустку, кидає на сніг*). Каюся! І присягаюсь: якщо помилуєте мене, довіку не їстиму м'яса!

Всі. О-о-о!

Вовк. Буду зайцеві кумом!

Всі. Ого!

Вовк. Пастушкові — помічником! Чумакам — приятелем! Дівчатам — братом! Ще й охоронятиму і ліс, і село від будь-яких напасників.

Німа сцена.

Чумак (*до присутніх*). Ну, що скажете?

Пастушок. Раз до мене у помічники набивається...

Дівчина. А до мене — у брати...

Овечка. Хай живе!

Заєць. І нехай буде лісовим старостою! (*До Чумака.*) Ну, який з мене староста, якщо я сам себе не можу захистити! (*Знімає малинову шапку, подає її вкрай здивованому Вовкові.*) На — старостуй!

Чумак. Якщо справно охоронятимеш, ми будемо тобі данину приносити.

Дівчина. Овочі та фрукти!

Сірко. Я протестую!!! (*Іде геть.*)

Віл. І я протестую. (*Тож іде геть.*)

Вовк (*дуже розгублений*). Дякую... Всім дякую! Будьте певні: вмуру, а слова не зламаю! (*Одягає шапку.*)

Всі. Слава!!!

***

Минуло три роки. Вовк тримає своє слово, хоча Ворона насміхається над ним, а Сірко не довіряє.

Одного осіннього дня на подвір'ї Вовка трапилася незвичайна пригода. Раптом згори пролунало пронизливе: «А-а-а-а!»

Вовк несамохіть підставляє лапи. З неба прямо йому в лапи падає якийсь рудий клубок і збиває з ніг. Вовк котиться ліворуч. А клубок — праворуч. Вовк підхоплюється, шкутильгає до непорушної Лисиці.

Вовк. Лиско! (Нахиляється над нею.) Ти жива чи ні?

Лисиця (розплющує очі). Де я?

Вовк. На землі. У Чорнолісі.

Лисиця. Ой, як далеко! А це твоя хата?

Вовк. Моя. (Показує вгору.) А що ти там робила?

Лисиця. Вчилася літати.

Вовк. Хто ж тебе в небо підняв?

Лисиця. Журавель. Я його всю весну та літо вчила танцювати, а він пообіцяв, що навчить мене літати. Підняв аж у захмар'я й каже: «Ну, а тепер лети сама. Я втомився».

Вовк. От безсоромник!

Лисиця. Не те слово! Як же я до свого дому дістануся?

Вовк. Не журися! Я накажу бобрам, щоб вони тобі візок змайстрували, в людей бичка випрошу, і поїдеш потихеньку.

Лисиця. Дякую тобі, Вовчику! Тільки ж чи вони тебе послухаються?

Вовк. Послухаються!

Лисиця. Чи не знайдеться в тебе, братику, м'ясця? Страх як хочеться їсти...

Вовк. Ні, сестрице. Капуста є, морква, каша. Хочеш каші? Або сиру?

Лисиця. Так, але я, мабуть, не дошкутильгаю до хати.

Вовк. Не біда. Кашу я тобі принесу, а сир — у кошику, що біля тебе. (Біжить у хату.)

Лисиця (бере сир). Який у вас добрий Вовк!

Ворона. Не добрий, а дурний!

Лисиця. Чому, голубко, чому?

Ворона. Даси сиру — скажу!

Лисиця *(відламує шматок)*. На! Їж на здоров'я!

Ворона. Він у нас... прибитий. Три роки тому заліз у кошару... *(Щось нашіптує Лисиці.)*

Лисиця. Який жах!

Ворона. І я так кажу!

Лисиця. І він ні разу?..

Ворона. Ні!

Лисиця. А ти, я бачу, розумна пташка... Все бачиш, усе знаєш...

Ворона. Все, Лисонько! Все чисто і бачу, і знаю!

Лисиця. Мені здається, голубко, що ми з тобою заприятелюємо.

* * *

Далі у п'єсі йде про те, як Лисиця живе у Вовка, прикидаючись дуже немічною, беззахисною. Простодушний Вовк її годувє, береже. Лисиця ж потай одягає його кожух, стару шапку, бігає в село красти все, що трапиться. Ворона їй допомагає, оббріхуючи Вовка. Лисиця замислює повернути голодного Вовка на розбійництво. Але він, хоча й ображений, що йому ніхто не вірить, відмовляється: «Ні. Я слово дав...»

Якось Лисиця притягла на подвір'я велику Гуску. За нею женеться розлючений Сірко, набігли й інші мешканці села. Залякана помстою Лисиці Гуска говорить, що її поцупив Вовк.

Сірко обнюхує Гуску, а вона пахне лисицею. Він вимагає від Вовка, щоб до них вийшла Лисичка-калічка, яка живе

тут. Вовк уперто захищає Лисицю, а перелякана Гуска продовжує вказувати на нього.

Обурені звірі забирають у Вовка шапку старости. Він ніяк не може второпати, чому його обмовила Гуска. Лисиця і Ворона підбурюють скривдженого Вовка проти Сірка.

Дія друга

Те саме подвір'я. Деревя, кущі вкриті памороззю. З комина Вовчої хати валить дим. Із лісу виходить Заєць зі саморобним луком, піднімає грудку й кидає її у вікно. З хати вибігає Лисиця. Побачивши її, Заєць шмигає в кущі. Лисиця його вистежує і погрожує, що з'їсть зайченят.

На стежці з'являється Вовк. Він мовчки кладе мішок на землю. Лисиця, побачивши, що у мішку мёрзла картопля, налітає на Вовка, б'є його і йде з двору.

Лисиця з Вороною викрадають у Дівчини клунок з речами, а винним роблять Вовка. Вовк, побачивши в Лисиці обнови, наполягає, щоб вона їх негайно повернула. Але крутійка знову дуриє Вовка: «Це мені віддали по-доброму!» Вона вимінює у довірливого Пастушка Овечку на «чарівний» пиріжок. Начебто, «хто його з'їсть, той стає мудрим-мудрим і щодня зможе гуляти небесним лісом».

Вовк ніяк не збагне, чому йому нічого не дають, цькують собаками. Лиска наставляє Вовка: «Бо тобі личить не просити, а брати!»

Чути ревіння волів, скрип коліс. Це чумаки повертаються додому. Лисиця посилає Вовка відібрати у Чумака рибу. Та він вихоплює рушницю і стріляє у Вовка. «Ось тобі, зраднику!» Вовк, завивши, втікає. А Лисиця падає на дорогу, наче мертва. Здивований Чумак кидає її

на віз, думаючи, який славний з неї буде комір. Та Лиска не дрімає. Вона скидає з воза рибу, яку Ворона підхоплює і носить у кущі.

На Вовчому подвір'ї Лисиця сортує рибу, але жодної не дає голодному Вовкові. Натомість пропонує навчити його ловити рибу в ставку без вудки. Вона стрибає на спину Вовку, який везе її до ставка.

Задоволена **Лисиця** співає:

Нащо мені той візок,
З журавля упала —
коли в мене є вовчок!
вовка осідпала.
Я лисичка бувала,
Нащо мені ті бички?
Я в небі літала.
Мене возять вовчки!..

На ставку Вовк пробиває ополонку. За порадою Лисиці він опускає хвіст у воду, дрижить від холоду і примовляє: «Лови-и-ися, рибко, вели-и-и-ка й мале-е-е-нька...» Лисиця, щоб позбутися Вовка, адже він їй заважає красти, побігла в село за Сіркою.

* * *

Ворона починає розуміти, що Лисиця — злодійка, яка замислила чорну справу, і хоче допомогти Вовкові.

Ворона. Втікай, Вовче! Лисиця до Сірка побігла.

На березі з'являються Сірко, Чумак з рушницею, Дівчина з рогачем, Пастушок з палицею, Лисиця, Віл, Гуска.

Лисиця. Он він! (Швидко втікає.)

Чумак цілиться у Вовка.

Ворона (*підлітає до Чумака*). Не стріляй! Не стріляй! Це не він крав!

Сірко. А хто ж?

Ворона. Лисиця!

Сірко. Чому ж ти кричала: «Во-о-овк!»?

Ворона. Бо Лисиця казала, що вовки від моркви здихають.

Чумак. Ну й дурна ж ти!

Ворона. А ви дуже мудрі?!

Всі знічуються, вмовкають.

Сірко (*до Вовка*). Чому ж ти мовчав? Прийшов би й сказав: так і так...

Вовк. Я каза-а-а-ав.

Сірко (*подає йому лапу*). Вставай!

Чумак. Ну й Лисиця!

Сірко. За хвіст її — та в суд!

Вовк. Не впіймати вам її. Хата в мене — мов фортеця. А під нею лаз, що тягнеться аж до сусіднього лісу.

До гурту підбігає Засць.

Засць (*до Вовка*). Не дивися на мене, катюго! (*Вклоняється всім іншим.*) Шановні сільчани! Мене прислали до вас звірі по малинову шапку, бо ми хочемо обрати собі лісового старосту.

Вовк. Кого?

Засць. Лисицю. що впала з неба.

Всі сміються.

(Розгублено.) Чому смієтеся? Вона ж така сердечна, така...

Чумак (*до зали*). Ну, що ж! Піднесемо їй шапку! За гарну науку!

Вовкова хата. Овечка в брудному козушку понуро тупцює біля кілка, до якого її прив'язано. З хати виходить Лисиця. В лапах у неї ніж.

Овечка (побачивши ніж, злякано). А мені оте... гостре не подобається.

Лисиця. Дурненька! Я переріжу ним шнурок, і ми з тобою, обнявшись, полетимо на небо...

На подвір'я влітає Ворона.

Ворона. Чепурися, Лиско! І люди до тебе йдуть, і звірі! Шапочку тобі малинову несуть!

Лисиця. Справді? А що з Вовком?

Ворона. Прибили й укинули в ополонку.

Лисиця біжить у хату, тягнучи за собою Овечку. На подвір'ї з'являються Чумак і Заєць. У лапах у Зайця — шапка лісового старости.

Заєць. Гей, Лисичко, де ти?

Лисиця (визирає з вікна). Тут...

Заєць. Вийди до нас.

Чумак. Ми порадилися, Лисонько, і вирішили обрати тебе лісовим старостою!

Лисиця. О! Дякую вам за честь!

Чумак. Отже, згода?

Лисиця. Еге...

Чумак. Тоді прийми від нас цю шапку і носи її собі на радість!

Лисиця. Не можу вийти. Ногу підвернула. Нехай Заєць принесе її в хату. (Зачиняє вікно.)

Чумак. Е, ні. Мені наказано, щоб я тобі її надягнув і присягу з тебе взяв.

Пауза.

(До Зайця.) Обманув ти нас, Зайче! Не хоче Лиска старостувати! (Повертається і йде геть.) Доведеться обрати Ведмедя.

Засць іде за ним. З хати вибігає Лисиця.

Лисиця (підбігає до Чумака). Ні, ні, я хочу! Хочу!

В цей час з лісу вибігають Вовк, Сірко, Дівчина, Пастушок, Гуска. Лисиця кидається до хати, але на порозі з'являється Овечка з кочергою.

Пастушок. Моя Біляночка!..

Дівчина (хапає Лисицю за кожух). Мій кожух! Мої коралі!

Ворона (скидає з шиї дукачі). І дукачі твої.

Чумак. Ведіть у село розбійницю!

Вовк. Ох, Лисичко, Лисичко...

Лисиця. Не охай! Якщо я, впавши з неба, не загинула, то на землі таки не пропаду!

Я — лисичка бувала,

з журавля упала,

я у небі літала.

всіх вас ошукала!

Ворона. Іди, йди, «розумнице»!

Чумак, Пастушок, Дівчина ведуть Лисицю.

Засць (віддає Вовкові шапку). Вибач, куме...

Паливода ¹ — відчайдушна людина, яка нічого і нікого не боїться й ні перед чим не зупиняється.

Дукач ² — жіноча прикраса у вигляді монети.

- Назви головних героїв п'єси «Лисиця, що впала з неба».
- Використовуючи цитати з тексту, охарактеризуй одного з героїв п'єси Н. Шейко-Медведевої Вовка (Лисицю) за таким планом:
- 1. Які риси характеру притаманні героєві?

- Як ставиться письменниця до свого героя?
- Яким є Твоє ставлення до цього персонажа?
- Склади план п'єси.
- Інценізуй з однокласниками уривок з п'єси Н. Шейко-Медведевої «Лисиця, що впала з неба».

Перевір себе:

1. Хто є автором збірки віршів для дітей «Бузиновий цар»?

- А Максим Рильський
- Б Леся Українка
- В Ліна Костенко

2. Обери три риси характеру, притаманні Лисиці з п'єси Нелі Шейко-Медведевої «Лисиця, що впала з неба».

- А Щедра
- Б Довірлива
- В Злодійкувата
- Г Працелюбна
- Ґ Корислива
- Д Весела
- Е Відважна
- Є Турботлива
- Ж Добра
- З Хитра

3. Склади план оповідання Лесі Вороніної «Хлюсь та інші».

ПРОДОВЖУЄМО ЧИТАТИ УКРАЇНСЬКІ БАЙКИ

- У третьому класі Ти вже читав (-ла) байки. Які жанрові особливості має байка. Пригадай відомих байкарів і назви їх творів.

ЄВГЕН ГРЕБІНКА (1812–1848)

Народився Євген Гребінка на Полтавщині в родині відставного офіцера. Початкову освіту здобув у домашніх умовах, згоден навчався в Ніжинській гімназії вищих наук. У гімназії почав писати вірші.

У червні 1835 року Іван Сошенко познайомив Євгена Гребінку з Тарасом Шевченком. Пізніше поет брав участь в організації викупу Т. Шевченка з кріпацтва.

На Полтавщині Є. Гребінка відкрив своїм коштом парафіяльне училище для селянських дітей, збирав твори українською мовою та писав багато сам. За його життя вийшло друком вісім томів його творів.

ЗЛИЙ КІНЬ

Учора мій сусід купив собі Коня
 Із табуна, татарського, презлого, ¶
 Такого жвавого, такого вже баского!
 Дивлюсь: сусід і вся його сім'я
 Уздечки не напнуть на його.
 Сусід сусідів кликають став
 І могорич¹ пообіщав,
 Щоб тільки допомгли йому Коня упорать².
 Народ зійшовсь та гук такий підняв,
 Мов цілину п'ять плугів³ орють.
 А Кінь жахається да рже,
 На дибки спиниться да гривою мотає,
 То піде боком, то б'ється і кусає.
 Котрий сміліший був, то вже од Коника тікає.
 Прийшлось сусідові, мовляв, хоч сядь да й плач.
 Аж дивляться, іде Петро Деркач
 — Розумний чоловік і в конях силу знає —
 Іде і здалеку чуприною киває. Прийшов —
 І весь базар нікчемний розігнав,
 І сміло до Коня побрався потихеньку,
 Все свистячи, повагом, помаленьку,
 Все гладив, подивлюсь — уже і загнуждав⁴.
 Пани! чи чули, як Деркач Коня поймав?

Могорич¹ — частування з приводу успішного завершення якої-небудь справи.

Упорати² — довести до ладу що-небудь, зробити порядок десь, у чомусь.

Плуг³ — сільськогосподарське знаряддя для обробітки землі.

Загнуздати⁴ — вправляти вудила уздечки в рот коневі або іншій тварині.

- Яку подію описує Євген Гребінка у байці «Злий кінь»? Прочитай.
- Що схвалює, а що засуджує автор твору? Підтвердь цитатами з тексту.

Євген Гребінка

ЛЕБІДЬ І ГУСИ

На ставі пишно Лебедь плив,
А Гуси сірїї край його поринали.
«Хіба оцей біляк вас з глузду звів? —
Один Гусак загомонів. —
Чого ви, братця, так баньки повитріщали?
Ми попелясті всі, а він один між нас
Своє пиндючить пір'я біле
Коли б ви тільки захотіли,
Щоб разом, стало бить, вся бесіда взялась,
Ми б панича сього якраз перемастили».
І завелась на ставі ґеркотня,
Гусине діло закипіло:
Таскають грязь і глей зо дна
Да мажуть Лебеда, щоб пір'я посіріло.
Обмазали кругом — і трохи галас стих;
А Лебедь плись на дно — і випурнув як сніг.

- Який вчинок стосовно Лебеда надумали здійснити Гуси? Прочитай.
- Які риси характеру висвітлює цей вчинок? Відповідь обґрунтуй.
- Чому Гусям не вдалося «перемастити» Лебеда? Доведи свою думку.

ЛЕОНІД ГЛІБОВ 1827 - 1893

Народився Леонід Глібов на Полтавщині в родині управителя кінськими табунами пана. Початкову освіту здобув удома за допомогою матері. Згодом навчався у Полтавській гімназії та Ніжинському лицейському вищих наук. Під час навчання в гімназії почав писати вірші російською мовою, а вже в Ніжині звернувся до жанру байки.

Працював учителем історії та географії, видавав власну газету.

Широке визнання в українській літературі Леонід Глібов здобув як

байкар. Усього він написав понад сотню творів цього жанру.

Леонід Глібов

ЛАСТІВКА Й ШУЛІКА¹

Трудяща Ластівка край берега літала,
Земельку мокрую збирала,
Щоб хатоньку собі зліпить,
Щоб де було і їй, і діткам жить,
Тихеньку долю веселити,
І Бога, і людей хвалити.
Сидів Шуліка на вербі
І так до неї обізвався:
— Дивуюсь я тобі, —
Не раз я придивлявся,
Усе ти між людьми і не боїшся їх,
Пройдисвітів таких,
Не тільки що під стріхою співаєш,

Ще й у вікно літаєш...
От хоч і я — не в тебе вдавсь,
Шулікою на світі звуся,
А лиха від людей набравсь,
І зло бере, а все-таки боюся;
Досадно стане хоч кому:
Тобі привіт, мені — біда велика.
А та йому:
— Я — Ластівка, а ти Шуліка;
Я людям не чинила зла,
Де не була,
А ти подумай, пане-брате,
Яке життя твоє завзяте:
Ввесь вік курчат і пташечок хапав,
Ні ласки, ні жалю не знав.

Давно-давно мовляють люде:
Що добренько роби, то добре й буде.

Шуліка¹ — великий хижий птах родини яструбиних з довгими крилами і загнутим дзьобом; коршак.

Леонід Глібов

ЛЕВ ТА МИША

Старенька Миша горювала:
Йй ніде, бідній, було жить,
Головоньки на старість прихилить;
Сама собі по світові блукала...
Діток нема: були колись —
Теперечки по світу розбрелись,—

Одним одна зосталась мати.
Пішла вона звичайненько прохати,
Щоб Лев в дуплі дозволив їй,
Самотній та старій,
Хазяйство завести маленьке
Біля їх милості близенько.
— Хоч сила всім страшна твоя,
Хоч пан ти,— каже,— між панами,
Та хто зна, що ще буде з нами:
В пригоді, може, стану й я...
— Хто? Ти? — Лев заревів.— Така погана?
Мене, такого пана,
Сюди задурювать прийшла?
Пішла!
Бач, теревені розпустила!
Тікай, поки ще ціла! —
Злякалась Миша та притьмом
Поміж травою, лопушком
З переполоху почухрала —
Туди-сюди — й з очей пропала.
Раз Лев пішов поживи розглядать
Та у тенета якось і піймався.
Рвонув він раз — тенета не тріщать;
Удруге, втретє — ні... Вже як не силкувався,
Як не ревів,
Як не вертів,
А все-таки не вивертівсь — зостався.
Прибігли люди, узяли
Зв'язали бідного та й повезли
По ярмарках в залізній клітці
На диво світові всьому
(Видно, були німецькі митці!).

Прийшлося гірко бідному йому...
Згадав про Мишу, що вона казала,
Та й дума плачучи: «Якби вона була,
Загинути б мені, дурному, не дала;
Тенета б всі попрогризала...
І я б гуляв оце в зеленому гаю,
Мов у раю...»
А сам, сердешний, слізоськи ковтає:
Є каяття, та вороття немає!

Скажу я, люди добрі, й вам
(До казки приказка годиться
Хоч і панам):
Не плюй в колодязь: пригодиться
Води напиться.

- Чи можна з тексту байок судити про те, кого в них засуджує Леонід Глібов? Власну думку обгрунтуй.
- У яких словах зосереджено мораль (повчальний висновок) кожної байки? Прочитай.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

В Україні свято сміху користується особливою популярністю і любов'ю.

За однією з версій воно з'явилося ще в Стародавньому Римі, за іншою — в Індії. Але найімовірнішою і правдивою версією вважається та, за якою це веселе свято було започатковане у Франції в XVI столітті, коли Новий рік перенесли з 1 квітня на 1 січня. Народ дуже чекав подарунків від свого короля, але так і не дочекався.

І назвали цей день Днем обману.

Після тривалих гулянь люди почали жартувати одне над одним, розігрувати, і у підсумку цей день став справжнім святом веселощів і гумору.

Своє визнання свято одержало у XVIII столітті. І ось уже протягом багатьох століть практично в усіх країнах світу 1 квітня можна пожартувати над своїми друзями, батьками і навіть... учителями. Але пам'ятайте, що і ви не застраховані від розіграшів! Будьте напоготові: запасіться відчуттям гумору, приготуйте веселі жарти та головне — не ображайтеся на розіграші самі!

УСМІШКИ

ХИТРИЙ ІВАСЬ

— Івасю, ти вже такий великий, а примушуєш малого Петрика нести і твого портфеля.

— Хай вчиться допомагати старшим.

СПІЛЬНИЙ ПЕСИК

Учителька картає Ганнусю:

- Чому твоє оповідання про песика таке саме, як і у твоєї подружки Даринки?
- Бо у нас спільний песик.

НА УРОЦІ

Учитель розказує учням:

- Місяць дуже великий. На ньому могли б розміститися мільйони людей.

Малий Петрик зітхнув.

- Чого це ти зітхаєш? — здивувався вчитель.

- А що робитимуть ті бідні люди, коли Місяць стане серпиком?

НЕ ВГАДАЛА

- Васю, — говорила Орія, — чому ти такий замурзаний?.. Я навіть можу вгадати, що ти сьогодні їв на сніданок.

— Угадай.

— Яєчню, от що.

— А от і не вгадала. То я ще вчора яєчнею снідав.

- Розподіліть ролі та розкажіть усмішки, пам'ятаючи, що гумор не має ображати людину, а почуття гумору є позитивною якістю особистості.
- Які ще усмішки Ти знаєш? Підготуйся до їх виразного читання вголос із дотриманням основних норм літературної вимови.

ХЛОПЧИК ОХ

Познайомтесь: хлопчик Ох,
Охає за десятьох!

Ранок стеле світлу путь,
Школярі до школи йдуть.
Тільки Ох прилип до ліжка:

— Ох! Полежу ще хоч трішки...

Для Максима, Юри, Клави —
Для усіх урок цікавий.
Ох зіває в кулачок:

— Ох! Як довго йде урок!..

Ось указку Ох тримає —
Хлопець Африку шукає:

— Ох! Куди це з карти зник
Всім відомий материк?..

Ох рішати став задачу
І над нею ледь не плаче:

— Ох! Задача нелегка,
Краще я спишу в друга...

Ох заглянув у шпаргалку,

Та шпаргалку-виручалку
В нього вчитель відібрав...
Ох! Навіщо підглядав?!

Мати страву варить сину,
До обіду півгодини.

Ох за нею ходить вслід:

— Ох! Коли вже той обід?

Триста кроків до кіно,
Пішки був би там давно,
Та сидить Ох і чекає:

— Ох! Трамвая щось немає.

Мчить на санках із гори
Цілий поїзд дівори.
Тільки Оха там нема:

— Ох! Мороз мене пройма!

Ми комедію дивились,
Ми сміялись — аж

втомились.

Тільки Ох один бубнів:

— Ох! Я спати захотів...

Дощ весняний сіє з неба,
Обійти калюжу треба.

Ох спинився і дожида:

— Ох! Хай висохне вода!..

Треба Оху м'яч підняти
Там, де гуси й гусенята.
Ох спинився і гука:

— Ох! Боюся гусака!

Одягли ми ковзани,
І у всіх біжать вони.
Ох — мов козлик на льоду:

— Ох! Тримайте! Уп-паду!

І Андрійко, і Микола
Кличуть Оха грать в футболу.
Ох із місця анітрішки:

— Ох! Болять у мене ніжки...

Ми колгоспу помагаєм,
Колоски в степу збираєм.
Тільки Ох не йде у поле:

— Ох! У мене в боці коле!..

У вікно влетіла муха
Й сіла Охові на вухо.
Ох руки не підійма:

— Ох! Нехай злетить сама!..

Сонце гріє гаряче,
Сонце гріє, аж пече.
Тільки Оху це байдуже:

— Ох! Вода холодна дуже...

На рибалці ми удвох,
Вудку взяв і хлопчик Ох,
Та заснув там: люлі-люлі!..
Ловись, рибко... із каструлі!..

Коло річки Ох бродив,
Черевики забруднив.

— Ох! Це ж треба мити їх?
Краще я піду в брудних...

Коло вогнища хлоп'ята.
Дрова Ох пішов шукати.
Як пішов, то й не прийшов —

Ані Оха, ані дров!
Може, він прийшов у клас?
Може, Ох той серед вас?

- Які епізоди з життя хлопчика Оха розповів автор? Прочитай і назви кожний з них.
- Оберіть епізод, який Вам найбільше сподобався, та інсценізуйте його.
- Чи варто брати приклад з героя поезії Грицька Бойка «Хлопчик Ох»? Обґрунтуй свою позицію.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

Щорічно 1 квітня у світі відзначають Міжнародний день птахів. Саме цього дня у 1906 році була підписана Міжнародна конвенція з охорони птахів. Причиною підписання Конвенції стало занепокоєння вчених різних країн масовим зменшенням кількості пернатих і загрозою зникнення багатьох їх видів у всьому світі.

Птахи не тільки прикрашають ліси, поля, луки, парки, сквери. Вони є справжніми помічниками і друзями людини. Знищуючи велику кількість

шкідників сільського та лісового господарства, птахи зберігають для людей врожаї садів, полів, городів.

Анатолій Давидов

ЩАСЛИВА ОЗНАКА

Лелече. Так називається наше село. Його єдина вулиця простяглася вздовж узлісся Чорного бору, а з протилежного боку двори пираються в болото. Щоправда, болота як такого вже немає. Висушили його кілька років тому. Тепер на цьому місці овочі вирощують.

Час від часу до нас спеціалісти-меліоратори навідуються, нещодавно навіть професор приїздив. Довго полями ходив з сільським начальством, навіщось м'яв ґрунт у руках, заглядав у дренажні труби, придивлявся до води в каналах...

Обідав Сисой Олександрович, так звали професора, у нас. Його мій тато, колгоспний агроном, запросив. Зблизька професор видався мені звичайнісінькою людиною. Навіть схожий на нашого вчителя біології Володимира Петровича. Такий самий сухорлявий, розсудливий. За обідом дорослі вели розмову про сільські справи, радилися з Сисоєм Олександровичем, як провадити польові роботи, а я тихенько сидів у своїй кімнаті й вслухався у мудрі професорські слова. Підслуховувати, знав я, негарно, однак тут випадок винятковий — коли ще я професора почую!

— А лелеки до вас так і не повернулися? — раптом запитав Сисой Олександрович.

— Тільки в назві села залишилися, — сумно одказав голова сільський Михайло Пантелійович. — Напевно, техніки злякалися, коли ми болото висушували. Два роки гуркіт не вмовкав.

— Тепер їх якось принадити треба, — замислився Сисой Олександрович. — Прилаштуйте на деревах колеса. Висадіть уздовж крайніх каналів верби — це створюватиме гарний мікроклімат, і вітри не так гулятимуть. А щоб канали не заростали, пустіть білого амура. Дуже корисна риба...

Навесні за кожним класом закріпили ділянку каналу, і ми посадили верби. Слово «посадили», правда, тут зовсім не підходить, правильніше — «повтикали», бо ми справді втикали в землю вербові кілки. Яке ж було наше здивування, коли на тих кілках з'явилися бруньки, а з них невдовзі потягнулися навстріч сонцю ясно-зелені гілочки. Білий амур зробив своє — немовби бритвою позрізав зарості рогози, очерету, болотяної всячини. У каналах стало чисто, навіть дно видно.

Білого амура не впустили тільки в кар'єр, що біля дороги. Широкий він і глибокий — справжнісіньке тобі озеро.

Сільське керівництво віддало його нам — купатися, карасів ловити. Петькові навіть набридло їх тягати, і він передав вудочку мені. Досі я ще ніколи не ловив риби, тому й боявся, що не зумію. Та побоювання виявилися марними: тільки встигав наживу міняти. Одне погано — були ті карасі надто дрібні...

За цим заняттям застав нас сільський голова. Я думав, що похвалить (де ще таких майстерних рибалок побачиш!), але Михайло Пантелійович насупився:

— Так, хлопці, не годиться, — мовив, зважуючи на долоні дрібненького карасика.— Дайте їм хоча б трохи підрости. Наступного року вони вже значно більші будуть. Ось тоді й ловіть!

...Цієї весни ми не могли дочекатися, поки лід з кар'єру зійде. Так уже кортіло до карасиків добратися. Придбали жилку, гачки. Вудлища в кожного й куповані — триколінні, й саморобні — з ліщини наробили. А крига не тане. Така

погода видалася: жодного дощу, сонце лише іноді виглядає з-за свинцевих хмар.

Сьогодні враз потепліло. До школи йшли в сорочках, хоч удома, звичайно, наполягали, щоб без піджаків і за поріг не потикалися. На перерві, коли у футбол грали, познімали й сорочки. Босі м'яч ганяли. Красота! Так до класу не хотілося йти. Та чи від того дзвоника заховаєшся...

Мав бути урок зоології. Чекаємо Володимира Петровича п'ять хвилин, потім іще п'ять, а він не йде. Петько вже пропозицію подав, щоб на подвір'я вибігати, аж тут до класу заходить схвильований Володимир Петрович.

— Лелеки прилетіли! — радісно гукає.

— Де? — кидаємося до вікна.

— На болоті,— усміхається вчитель.— Знаєте, де лінія електропередач? Там вони на одному з стовпів гніздо мостять.

— А в село чому ж не летять? — чудується Петько.— Дідусь їм колесо на дереві приготував!

— Ближче до води хочуть! — трохи непевно сказав Володимир Петрович.

Учитель поглянув на годинник, а тоді махнув рукою й повів нас до болота. Прихопили ми біноклі, щоб, не лякаючи лелек, здалеку на них подивитися.

Лелеки вже принесли на вершину стовпа кілька гілок. Це буде основа гнізда — здогадалися ми. Та що це? Подув вітер, і гілки попадали. Лелеки знову поклали їх на вершину стовпа. Вітер знову здув...

— Біда,— пополотнів Володимир Петрович,— Не триматимуться ті гілки, надто стовп угорі вузький. Набридне лелекам така робота, й полетять вони геть. Як бути?

— А може, вони сядуть тоді на наше колесо? — зрадив Петько.

— Думаєш, лелеки раніше не бачили вашого колеса? Їм зверху все видно, та вони чомусь не захотіли гніздитися на вашому обійсті! — заперечив товаришеві Гнат Майстренко.

Володимир Петрович вислухав хлопців, а тоді рішуче мовив до Петька:

— Гайда додому, нехай дідусь зніме з дерева те колесо й несе його швиденько сюди, а я попрошу колгоспних електриків, щоб вони закріпили колесо на стовпі.

Не минуло й години, як електрик Іван Білька міцно прикрутив колесо до вершини стовпа.

Лелеки здалеку спостерігали за тією процедурою і, тільки-но люди відійшли од стовпа, змахнули крильми й сіли

на колесо. Походили по ньому, потупцювали, перевірили, чи надійна буде основа, й почали носити туди гілля,

Володимир Петрович зітхнув з полегшенням.

— Отепер лелеки наші! — і повів нас до школи.

Про приліт птахів дізналося все село. Багато для того Петько зробив. Кожному стрічному повідомляв, на чиєму колесі лелеки гніздо мостять. На птахів хотіли подивитись і великі, й малі. Та не всі розуміли, на жаль, що близько підходити до птахів не можна...

І ось тоді хлопці із «зеленого патруля» варту виставили.

Чатували біля колишнього болота увесь день.

Несподівано до села завітав Сисой Олександрович. Довгенько спостерігав за лелеками.

— Уже й пташенят висиджують! — задоволено сказав.

— Повернення лелек — добра ознака. Не спускайте їх з очей, може, допомога яка знадобиться — не проґавте!

Дуже кортіло дізнатися, скільки яєць лежить у гнізді! Та як туди заглянеш? Якби лелеки змостили гніздо на Петьковому обійсті, то там із сусіднього дерева можна було б підглядіти. А тут? На стовп не залізеш. Напис на ньому грізний: «Не лізь — уб'є!» Ще й череп з кістками навперехрест!

Та одного разу притягнув Петько велику садову драбину.

— Ану, допоможи,— гукнув мені.— Зараз усі лелечі секрети розкриємо! — засміявся.

Тут Гнат нагодився.

— Злазь, — гнівно вигукнув до Петька, який уже добирався з біноклем до вершини драбини.

— Ти що, не читав у газеті, як один зоолог недавно дозволив репортерів сфотографувати гніздо рідкісного птаха — орлана-мавпоїда? Знаєш, чим усе це скінчилося?

Орлиця злякалася й роздавила єдине яйце. А тих орланів настільки мало, що їх до Червоної книги занесли. Хочеш, щоб і з нашими лелеками те сталося? Злазь!

Після від'їзду професора Володимир Петрович поновив чергування біля лелечого гнізда «зеленого патруля». Ми не просто сиділи в кущах, а вели підрахунки й занотовували до щоденника, скільки разів лелеки з гнізда знімаються, з чим додому повертаються...

Лелеки висиджували яйця поперемінно. Самець частіше сидів удень, а лелечиха — вночі. Та ось вивелися лелеченята. Ми відразу їх помітили: трійко біленьких пташенят. Якби не довгі червоненькі дзьобики, нізащо б не подумав, що це діти гарних чорно-білих лелек. Життя у дорослих

птахів змінилося. Вони почали навперемінки літати за кормом не лише для себе, а й для пташенят. То жабу принесуть, то ящірку, то мишу, комах якихось. Лелечата ж виявилися добрячими їдцями...

Цікаво було спостерігати за птахами, якби не спека. З весни — жодного дощу. Дихати нічим. Та нам хоч під дерево заховатися можна, а як ото лелекам? Стоять бідолашні в гнізді, крила порозпускали, а пташенята в тіні під ними дзьобики розкривають.

Ми зібралися в кабінеті зоології, де Володимир Петрович переглядав наші спостереження.

— Що ж воно виходить, — стурбовано вчитувався в записи. — Пташенята дорослішають, їм треба їсти більше, а

за останні три дні батьки принесли до гнізда набагато менше здобичі, аніж раніше... Ходімо до лелек!

Довго спостерігали в бінокль за птахами. І що помітили: лелеки часто поверталися додому без їжі для пташенят.

— Спека загнала їхню поживу в такі закутки, звідки її лелекам не дістати! — збагнув Володимир Петрович.— Птахам, найперше молодим, загрожує голодна смерть!

— І тоді вже ніколи у Лелечому не буде лелек! — сумно сказав Петько.— Навіщо ж дідусь іще одне колесо на дереві причепив? Думали, наступної весни молоді лелеки до нас прилетять...

Замислився Володимир Петрович, а тоді сказав:

— Виручати треба лелек, адже такої спеки, кажуть, півстоліття не було. Ходімо ловити жаб. Хіба мало їх у каналах, особливо у нашому кар'єрі!

Жаб ми наловили швидко. Поклали їх поблизу стовпа на відкритому місці й відійшли. Гадали, що лелеки накинуться на їжу, проте вони не виявляли до нашої здобичі аніякісінького інтересу. А жаби швиденько в траву поховалися.

Почали ми радитися, як далі бути. Радимось, а самі в біноклі дивимось. Дорослі лелеки, як і раніше, журяться, а малі дзьоби розтуляють, їсти, бідолахи, просять. Не витримало, напевно, батьківське серце — знову подалися лелеки на болото, цього разу до нашого кар'єру. Невдовзі самець приніс у дзьобі... рибу. Снулу, мабуть, знайшов. Мить — і вона зникла у роті найпроворнішого пташеняти.

— Виходить, лелекам риба до вподоби! — зрадив Володимир Петрович.— Тільки як її в гніздо доставити?

— А що як знову до електриків звернутися? — подав ідею Гнат.

...Карасі ловилися мляво, однак ми виявили найвищу рибальську майстерність (ось коли в пригоді стало спорядження!) й швидко наловили їх з піввідра. А тут і Іван Білька прийшов.

— Михайло Пантелійович закріпив мене за лелечим стовпом,— усміхнувся. Набрав риби в кишені спецівки й поліз до гнізда.

Птахи так охляли, що навіть не заклекотали, побачивши коло себе людину. Тільки й того, що перейшли на протилежний бік. Іван витягнув з кишені карасика і майже силоміць всунув його в рот найближчому лелечаті. Воно відразу ж його проковтнуло. Так електрик нагодував пташенят, а тоді взявся й за дорослих. Та скільки не манив їх рибою, вони її не брали. Тільки крильми злякано махали. Зрештою Іван виклав рибу в гніздо й почав спускатися.

— Їдять,— вигукнув Петько й одразу ж дістав потиличника од Гната.

— Чого кричиш? — розсердився той.— Іще налякаєш. Ходімо краще рибу ловити!

Майже місяць годували ми лелек. Дрібну рибу вони хапали цілою, а більшу давали їм шматочками. Невдовзі пішли дощі. Одного разу поліз Іван з кормом до лелек, а вони відмовилися його брати. Дорослі лелеки ще й крильми замахали, дзьобами заклацали. Електрик помітив у одного з пташенят жабу й зрозумів, що хотів йому лелека сказати: «Набрид, мовляв, із своєю рибою!»

Ми й далі спостерігали за лелеками. Голод їм уже не загрожував. Минав час, і молоді лелеки почали вчитися літати, самостійно шукати здобич...

А потім лелеки зникли.

— У вирій полетіли,— пояснив нам Володимир Петрович.

— Чи ж повернуться додому? — бідкався Петько.

— Обов'язково повернуться! — заспокоїв його вчитель, — Птахи не забудуть зробленого їм добра...

— Тільки не думай, що молоді лелеки у вас оселяться, — піддражнив приятеля Гнат. — У нас теж колесо на дереві прилаштоване.

Я промовчав, однак вирішив твердо: нехай і мій тато поставить коло хати стовпа, а на ньому колесо приб'є. Може, сучасні лелеки більше стовпи люблять, ніж дерева. А що, хіба не можна спробувати?

- Визнач основну тему оповідання Анатолія Давидова «Щаслива ознака».
- Чому в село перестали прилітати лелеки? Відповідь підтвердь рядками з тексту.
- Що порадив професор сільському голові для повернення лелек у село? Прочитай.
- Відшукай у тексті та прочитай абзац, у якому розповідається про роботу школярів на ділянках каналу.
- Чи справдилися очікування героїв оповідання? Відповідь підтвердь цитатами з тексту.
- Як описав автор роботу лелек над створенням гнізда? Прочитай.
- Хто і як допоміг лелекам побудувати гніздо? Підтвердь рядками з тексту.
- Відшукай у тексті й прочитай рядки про роботу «зеленого патруля».
- Якої шкоди завдавала спека вигодовуванню лелечат? Прочитай.
- Як жителі села допомагали вижити лелекам? Прочитай.

Відгадай народні загадки про птахів:

***

Невеличкий, сніжно-білий,
Що його в небесний шир
Люди радісно пускають
Сповідати всіх про мир.
Кожний цього птаха знає,
Його назву відгадає.

***

Вона живе в селі та в місті,
Обіч доріг, де є гаї.
Роками не міняє місця,
Осівши. В теплії краї
Не кличе діток відлітати,
Щоб у краї разом зимувати.

***

Уночі гуляю, а вдень спочиваю.
Маю круглі очі, бачу серед
ночі.

***

Сам вечірньої години
Заховався в кущ калини, –
Та на дудочку одну
Грає пісню чарівну.

***

Хати не будую,
Не мажу, не квітчу,
На гілці ночую,
Людам роки лічу.
Навесні аненько
Люблю прилітати.
Що за птиця, чого варта —
Легко відгадати.

***

Чорномазий, білодзьобий,
Він за плугом важко ходить,
Черв'ячків, жучків знаходить –
Сторож вірний, друг полів,
Перший вісник теплих днів.

Відповіді: 1. Голуб. 2. Сова. 3. Зозуля.
4. Ворона. 5. Соловейко. 6. Грак.

Прочитай прислів'я і поясни значення кожного з них.

- Золото добувають із землі, а знання — з книжок.
- Хліб наснажує тіло, книга — розум.
- Книга подібна до води — дорогу проб'є всюди.
- Книгу читають не очима, а розумом.
- Хто багато читає, той багато знає.
- Нема розумного сусіда — з книгою поговори.

- Що Ти знаєш про історію виникнення книги? Розкажи своїм однокласникам.

Алла Коваль

ДЕЩО З ІСТОРІЇ КНИГИ

З давніх-давен люди прагнули знань.

Від одного покоління до іншого передавали усні відомості про речі, котрі допомагали людям вижити: як добути вогонь, як хліб виростити, кого слід поважати, а кого слід ненавидіти...

Проте, як відомо, людська пам'ять — не такий уже й надійний засіб зберігання і передачі різноманітних знань.

Отож прадавні люди, аби здобуті у важкому труді знання краще засвоювали наступні покоління і не губились ані в часі, ані в просторі, винайшли письмо, тобто засіб закріплення, зберігання і передачі набутих знань.

Зрозуміло, що здобуті народом знання, викладені письмово, треба було укласти в найзручнішу форму для подальшого зберігання, тож люди й замислились: а як же це зробити?.. Так у прадавньому Вавилоні десь із п'ять тисяч років тому з'явилися перші «книжки».

Але що то були за книжки!

Їхніми сторінками слугували глиняні плиточки. На ці плиточки за допомогою гострих паличок наносили знаки так званого клинописного письма.

У цьому письмі літери мали вигляд клинів. Після заповнення такої «сторінки» знаками її обпалювали на жаркому вогні. Зрозуміло, що така клинописна «книга» складалась із багатьох-багатьох сторінок.

А для того, щоб перенести не те, що цілу бібліотеку, а навіть лишень одну «книжечку», її власникові доводилося наймати не одного носія!..

Тепер уяви: якби твої шкільні підручники були саме такими «книжечками». Мабуть, для того, щоб узяти їх до школи на уроки, тобі довелося б замість ранця придбати потужну вантажівку!..

Отже, винайшовши перший тип книги, люди замислились, як її вдосконалити. Нарешті у II столітті до нашої ери люди навчилися робити зручні та, порівняно з клинописними, легкі книги.

Робили їх у місті Пергам, що розташоване у Малій Азії. Саме тут почали виробляти дивний «папір».

Телячі шкури мочили, старанно вишкрібали з обох боків, вибілювали у вапні, натягали на спеціальні рами і сушили.

Коли шкури висихали, їх знімали, акуратно обрізували — і виходив гладенький, тонкий і дуже міцний «папір».

На ньому було легко і зручно писати, але те було дуже відповідальне писання.

Адже цей «папір» коштував дорого, на ньому не можна було писати абияк. За назвою міста, де його виготовляли і звідки вивозили, цей «папір» називали «пергамен», «пергамент».

Звичайно, порівнювати книги, написані на пергаменті, не варто з книгами клинописними, та все ж вони були недоступні багатьом людям. Адже для виготовлення бодай однієї книги треба було забити не один десяток телят!

Уявляєш, скільки отар треба було мати, аби зібрати лише невеличку бібліотечку з твоїх улюблених книжок, написаних таким способом?!

А де б ти її розмістив?

В Україні пергаментом користувалися ще порівняно недавно — чотириста років тому. На ньому тогочасні правителі писали важливі документи.

Пергамент можна нині побачити в музеях, де зберігають старовинні книги.

У ранньому середньовіччі древні єгиптяни навчилися виробляти з болотяної тростини папіру, що сягала висоти 5 метрів, папірусні аркуші. Це була надзвичайно складна і трудомістка робота.

Уяви — спершу товсту частину стебла рослини розрізали на 10–12 смужок.

Смужки підсушували на сонці, а потім замочували у воді.

Через добу їх витягали з води і відбивали дерев'яним молотком.

Щоб смужки стали м'якими, гнучкими й прозорими, їх треба було мочити і відбивати молотком тричі. Ще вологі смужки складали на шматок полотна так, щоб одна смужка трохи находила на іншу. Зверху цих смужок, тільки вже поперек, клали ще один ряд смужок.

Відтак усе це накривалися шматком сухого полотна.

Це і був майбутній аркуш паперу, який назвали папірусом.

Потім його клали під прес, час від часу змінюючи вологе полотно сухим, аж поки аркуш не робився зовсім сухим.

Яким же він був, цей папірусний аркуш? Він мав світло-бежевий колір і красиву сітчасту поверхню.

Написану на папірусі книгу не складали, а згортали в сувій.

Найдовший серед знайдених сувоїв папірусу має понад 40 метрів довжини.

А де й коли з'явився наш, сучасний папір, який виготовляють із деревини?

Той папір, який ти знаєш і використовуєш, винайшов китаєць Чай Лунь ще в другому столітті нашої ери.

Проте на європейські землі такий папір потрапив значно пізніше — в одинадцятому чи дванадцятому столітті.

Коли папір з'явився на українських землях, сказати важко, бо через війни і пожежі мало старовинних документів, написаних на папері, збереглося. Найстарішому документові вже минуло шістсот років.

Папір сьогодні — твій великий друг.

На ньому ти вчишся писати, за його допомогою довідуєшся про все, що діялось і діється у світі.

На папері увічноє все те найкраще, найзнаменніше, чого досягло людство.

На папері записані закони, за якими живе наша держава.

- З якою метою прадавні люди вигадали книгу? Прочитай.
- Якими були перші книжки? Відшукай у тексті їх опис. В чому був недолік таких книжок?
- Які книги змінили глиняні плитки? Прочитай.
- Чому пергаментні книги були недоступні багатьом людям? Відповідь обґрунтуй.
- Які книги мали древні єгиптяни? Прочитай.
- У якій державі винайшли сучасний папір?
- Склади план оповідання А. Коваль «Децо з історії книги».
- Перекажи зміст оповідання за складеним планом.

ПЕРШІ ПАПЕРОВІ КНИГИ

З енциклопедії

Перші паперові книги з'явилися в Європі в XIII ст. Їх тривалий час писали від руки. Одну книгу виготовлялася 5–7 років, і коштувала вона дуже дорого.

Довіряючи всі свої знання і досвід книгам, люди навчилися зберігати їх. Скарбницями книг називають бібліотеки. У перекладі з давньогрецької мови слово «бібліотека» означає приміщення, де зберігають книги («бібліо» — книга, «тека» — сховище). Бібліотеки виникли в незапам'ятні часи. Давні єгиптяни називали їх «аптеками для душі», тому що книги робили людську душу благородною, а розум сильним. В Україні перша бібліотека з'явилася за часів Київської держави. Її створив князь Ярослав Мудрий у 1037 році.

Принцип одержання відбитків письмових знаків за допомогою тиснення був відомий уже в давньому Єгипті та державах Межиріччя, де за тисячі років до Різдва Христового виробляли печатки з ієрогліфічними знаками.

У Китаї в VI–VIII ст. способом ксилографії (різьблення по дереву) виготовляли сторінки текстів. Згодом китаєць Бі Шен

у 1041–1049 рр. використовував рухомі розбірні літери для друку з допомогою матриць і пуансонів.

А 30 вересня 1452 року в Німеччині у друкарні Йогана Гутенберґа вийшла в світ перша в Європі справжня солідна книга — Біблія. До того майстер друкував лише пробні маленькі книжечки типу підручників, а раніше перші книжечки друкували голландець Лауренс Костер і деякі інші майстри, однак саме Гутенберґ поставив друкарство на промислову базу. За першим разом було видрукувано 180 примірників Біблії, з яких дотепер залишилося тільки 48.

До кінця століття в Європі існувало вже близько тисячі друкарень у 250 містах. Таке масове читання книжок стимулювало розвиток філософської думки, і на початку XVI століття вже вийшли твори, якщо були визначальними для розвитку європейської культури і науки.

Тривалий час дослідники вважали першу друковану книгу в Україні видав Іван Федоров у 1574 році у Львові. Називалася вона «Апостол». тепер встановлено, що книгодрукування в Україні розпочалося ще раніше.

- Пригадай, коли Чай Лунь винайшов папір? (про це Ти читав (-ла) в оповіданні А. Коваль «Дещо з історії книги»).
- Коли з'явилися перші паперові книги в Європі?
- Що люди називали «скарбницями книг»?
- Як єгиптяни називали бібліотеки? Чому, на Твою думку, вони придумали саме таку назву? Відповідь обґрунтуй.
- Хто створив першу в Україні бібліотеку? Скільки років минуло з того часу?
- Хто надрукував першу книгу в Європі? Як вона називалася?
- Хто і де саме, на думку дослідників, першу в Україні книгу? Як вона називалася?

ЛЮБІТЬ КНИГУ!

Не дуже любив книгу Василько. І не дуже чемно з нею поводивсь. От одного вечора ліг спати та й узяв книжку перед сном почитати. А Василько знав: якщо книжку читаєш лежачи, — псується зір і псується книжка. Лежить Василько, читав і задрімав.

А книжка — бух! — на підлогу. Аркуші в книжці й пожмакалися. Добре заснув Василько, так міцно, що й од «бух!» не прокинувся.

І сниться Василькові, що він — книжка.

От бере його, книжку-Василька, Оленка, що теж не дуже поважає книжку, бере, читає й водночас обідає. Борщ із ложки — кап! — та на Василька-книжку. Йому пече, йому неприємно, що на нього борщ капає, та нічого не вдіє Василько, бо він — книжка.

А потім ухопили Василька-книжку Мишко і Вова й давай на ньому різні дурниці писати: «Читав Вова», «Цікава книжка», «Колька — дурень» — отаке понаписували. Так ніби хтось у грязюку перо вмочив та й бруднить, грязнить Василька-книжку!

Далі ще гірше!

Оленка почала Василька-книжку ножицями різати — малюнки вирізати. Болить Василькові, аж «рятуйте!» хоче крикнути...

Тільки-но Оленка ножиці прийняла, як хтось гарячу праску поставив на Василька-книжку. Дим із ньоого йде! Пече йому!

Уже Василько не книжка, а шмаття... так гірко та боляче зробилося, що він аж прокинувся.

— Ой, що зі мною зробили?

А потім, здогадавшись, що то був тільки сон, зітхнув легше. А зітхнувши, подумав та й гасло про книжку склав:

«Бережи книжку — це твій друг!»

І ніколи вже не псує Василько книг, та й товаришів соромить, коли хтось із них не береже книжку.

- Визнач тему оповідання «Любіть книгу!»
- Назви головного героя оповідання Остапа Вишні.
- Яким персонажем є Василько — позитивним чи негативним. Аргументуй свою думку.
- Як вважаєш, чому автор для розкриття теми свого твору «перетворив» хлопчика на книжку?
- Відшукай у тексті оповідання слова, що допомагають відчувати, як «болить» книжці, коли з нею необережно поводяться. Прочитай ці слова з потрібною інтонацією.
- Яке гасло про книжку склав хлопчик? Прочитай його.
- Склади власні поради щодо користування книжкою.

З ІСТОРИЇ СВЯТА

7 квітня міжнародне співтовариство відзначає Всесвітній день здоров'я. Це свято було засновано на честь створення Всесвітньої організації охорони здоров'я. Утворившись у 1948 році, ця організація об'єднала представників 191 держави світу.

Уперше святкування відбулось у 1950 році. Вже тоді глобальними ідеями заходу були пропаганда здорового способу життя і боротьба з поширенням різних захворювань.

НАХАБА

Закінчилися уроки, а вчителька наша й каже:

— Сашко Лісовий захворів. Хто піде його провідати?

— Я! Я! Я! — посхоплювались усі.

— Якщо ви і в нього так галасуватимете, — сказала вчителька, — то краще не йти нікому.

Ми запевнили її, що галасувати не будемо, а вчителька відповіла, що ми молодці, та все одно сьогодні хай підуть кілька учнів, а завтра ще кілька і післязавтра.

— І пам'ятайте, — закінчила вона, — хворому потрібен спокій. Дивіться, щоб він не вставав із ліжка, розважте його як зумієте. Може, й нагодувати доведеться.

Приходимо ми. Лежить Сашко, горло замотане, книжку читає.

— От добре! — зраділа його мама. — Там, на кухні, суп доварюється. А у мене обідня перерва закінчується. Ви через десять хвилин з плити суп зніміть, хлопця мого нагодуйте. А я побігла.

— Ну, як тобі, — ми в Сашка питаємо, — нудно, мабуть, лежати?

— Та ні, — одказує. — Зовсім не нудно. Я от книжку читаю, цікава!

Але ми зрозуміли, що це він так говорить із ввічливості. Спробуй-но сам-один лежати весь день.

— Нічого, — підбадьорюємо, — ми тебе зараз розважимо. — От тобі Наталка заспіває. В неї голос гарний.

— Чого це я буду співати з дурного дива?! — Наталка нам. — Може, йому зовсім не хочеться мене слухати!

— Як це — не хочеться? Ех ти, а ще друг! Він же сам тут... Ну, як знаєш. Тоді ми з Митьком заспіваємо.

Стали ми посеред кімнати, відкашлялись і завели пісню. Співали, аж захрипли.

— Що, — питаємо Сашка, — повеселішало тобі трохи?

— Авжеж, повеселішало, — Наталка за нього з посмішкою відповідає. — Якщо так фальшивити, то краще вже мовчати. І без ваших концертів обійдеться. Правда ж, Сашку?

Сашко промовчав, але ж ми зрозуміли, що це він так промовчав, аби не завдавати нам клопоту. Але про які клопоти може бути мова, коли друг хворий!

— Давай. — Митько каже, — ми йому наш сюрприз покажемо.

— Давай!

І почали ми матроський танок виконувати, який на шкільний вечір готували. Підспівуємо собі, й у долоні в такт плескаємо, і підборами по паркету — бух-бух! Так добре в нас іще ніколи не виходило. Розчервонілись обидва, вхекались, але не зупиняємося — для хворого ж товариша!

Чуємо — дзвоник. Наталка побігла відчиняти двері. Вривається в кімнату дядько якийсь у халаті.

— Це що за неподобство таке! — кричить. — Я поверхом нижче живу. В мене робота термінова, додому її взяв, щоб не заважав ніхто, а ви отут казна-що виробляєте. Тупаєте по голові вже годину, зосередитися не даєте!

Ми йому почали пояснювати, що прийшли провідати хворого товариша. А він:

— Нічого собі хворий! Таке витримати — здоров'я слоняче треба мати. Припиняйте це гупання. Ви хто, діти чи коні? Книжку йому краще почитайте!

Ми сказали, що ми діти та що книжку він і сам прочитає.

— Ну, то придумайте щось інше, — дядько говорить. — Он ви на хлопця подивіться, йому вже ось-ось погано стане від ваших розваг.

І пішов.

Сашко якось звіркувато затиснувся під стіну, і ми зрозуміли — йому цей дядько теж не сподобався.

— О! — скрикнув я радісно. — Та у тебе ж магнітофон є?! Чому ж ти мовчав? — і натиснув на вмикач.

— Зробити голосніше? — гукнув Митько. — Воно, коли голосно, то веселіше.

Раптом Наталка почала до чогось пригнуватися — і з кімнати. Вбігає за мить.

— Ой,— кричить,— суп весь википів!

Подалися ми на кухню. Бачимо — в каструльці щось темне на дні залишилось і пахне зовсім не так, як суп.

— Ех ви, — Наталка зітхнула. — Через вас зовсім забула, що мама просила. Чим же тепер хворого годувати?

Почали ми харчі якісь шукати. Знайшли цукор, а чай шукали-шукали — ніде нема.

— Яка різниця, — Митько сказав, — із заваркою чи без. Однаково вода. Коричнева тільки, й так вип'є.

Закип'ятили ми воду, вкинули цукор у склянку. Приносимо Сашкові: «Пий!». Сьорбнув він трохи.

— Не хочу. Голова болить.

— Це в нього від голоду, — здогадався я. — Ми тобі зараз усі втрьох картоплі начистимо. Ти яку любиш, смажену чи варену? А щоб не нудьгував, доки картопля варитиметься чи смажитиметься, увімкнемо магнітофон.

— Не треба, — він нам якось дивно відповів, — ніякого магнітофона, і картоплі я не хочу вашої.

— Здається, час нам уже додому, — Наталка на двері поглянула.

— Додому? — сердито блимнув на неї Митько. — І полишити хворого товариша?

— Може, тобі ще заспівати? — Сашка допитуємося.

— І співати не треба!

— Може, затанцювати ще разочок? Нам неважко.

Сашко як затрусився.

— Не треба, — закричав, — мені ваших танців і нічого іншого не треба! Дайте мені спокій! Лежала людина і горя не знала. У мене через вас температура піднялась. Я тепер, мабуть, іще місяць хворітиму.

Тут ми врешті зрозуміли, чого він хоче, і почали одягатися.

— Ну, бачили ви таке? — мовив Митько вже надворі. — Друзі, не шкодуючи ні сил, ні часу, прийшли до нього, щоб розважити, нагодувати, а він після цього нас, можна сказати, вигнав... Оце так-так! Нахаба, та й годі...

- Який, на Твою думку, вчинок (позитивний чи негативний) стосовно хворого Сашка вчинили діти? Свою думку обґрунтуй.
- Чи зрозуміли однокласники свою помилку? Відповідь підтвердь цитатами з тексту оповідання.
- Як потрібно ставитися до хворої людини? Дай поради дітям.
- Прочитайте оповідання Ярослава Стельмаха за ролями.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

За рішенням Міжнародної авіаційної федерації (ФАІ) 12 квітня відзначають як Всесвітній день авіації та космонавтики. В Україні цей День має назву «День працівників ракетно-космічної галузі України». Згодом, 7-го квітня 2011-го року, на рівні Генеральної Асамблеї ООН була прийнята відповідна резолюція, в якій 12 квітня проголошено Міжнародним днем польоту людини в космос.

19 листопада 1997 року стартував американський космічний корабель «Колумбія», в екіпажі якого був 46-річний Леонід Каденюк — перший космонавт незалежної України. Під час польоту Л. Каденюк провів 10 передбачених програмою експериментів. Цей його політ у міжнародному екіпажі тривав 15 днів 16 год. 35 хв. 1 сек.

На думку багатьох давніх народів, спочатку на місці сучасного Всесвіту, зокрема планети Земля, одвічно панував хаос, тобто безлад, неупорядкованість. Потім хаос змінився космосом, тобто ладом, упорядкованістю, красою.

Міф — це стародавня народна оповідь про явища природи, історичні події тощо або фантастичні оповідання про богів, обожнених героїв, уявних істот.

ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ

Давньогрецький міф

За уявленнями давніх греків, коли ще не існувало Всесвіту, навкруги був лише Хаос. У ньому існувало джерело життя, з якого і народилася Гея — Земля. Глибоко під нею розкинувся Тартар — безмежне царство вічної темряви. Потім у Всесвіт прийшла могутня сила кохання — Ерос. Народилися ніч — Нікта і день — Гемера. Відтоді день і ніч, світло і темрява змінюють одне одного.

Над землею Геєю розкинулося небо Уран. Від них походять могутні титани¹. Першим був Океан, що своїми водами омивав усю землю. Від нього та богині Фетіди народились усі річки. Титани Гіперон і Тейя дали світові своїх дітей: Сонце — Геліос, Місяць — Селену та зорю — Еос. Дітьми Геї були також Кронос і Рея. Кронос відібрав владу в свого батька Урана. Гея напроорочила йому, що так само, як він позбавив влади

Урана, його діти позбавлять влади Кроноса. Тому могутній бог одразу ж ковтає своїх дітей-немовлят. Така доля спіткала Геру, Деметру, Аїда, Посейдона. Коли ж народився наступний син Кроноса — Зевс, Рея заховала його на острові Крит, а Кроносу дала проковтнути камінь. Коли Зевс виріс, він напоїв батька чарівним зіллям і звільнив своїх братів та сестер.

Із приходом у світ нових богів почалася війна між ними і титанами, яка тривала десять років. Переможених титанів скинули у Тартар. Зевс, якого визнали найголовнішим із богів, розподілив світ. Собі він узяв небо, Посейдонові віддав море, Аїдові — підземне царство, де мешкали душі померлих. Зевс був володарем вітрів і хмар, блискавок і грому. Своїм скіпетром² він наганяв шторми, бурі та урагани. Так само швидко бог міг і заспокоїти сили природи. Зевс був не лише володарем над богами, а й батьком багатьох героїв — Геракла, Персея, царів Міноса, Радаманфа та ін. Дружиною Зевса була богиня Гера — хоронителька домашнього вогнища, покровителька жінок і шлюбу. Вона мала мстивий характер і накликала лихо на богів, героїв та людей.

Грецькі боги були схожі на людей і мешкали за хмарами на вершині величної, вкритої блискучими снігами гори Олімп. Вони уявлялися надзвичайно мудрими, могутніми, красивими істотами, інколи добрими до людей, часом — злими. Боги уособлювали сили природи, керували всім світом, визначаючи його долю та долю кожного створіння, у тому числі людей. Усі боги становили велику родину, тобто мали спільних батьків. Вважалося, що боги мешкають у золотому палаці, який створив бог-коваль Гефест. Там панувало вічне літо, а хмари ховали богів від людського ока.

Жодна людина не наважувалася піднятися на Олімп, щоб не потурбувати богів.

Титан¹ — божество з числа велетнів.

Скіпетр² — оздоблена дорогоцінним камінням та різьбленням палиця, що є символом, знаком царської влади.

ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ

Міф давніх українців

Колись давним-давно світ ховався у пільмі. З волі Всевишнього з'явилося Золоте Яйце. У ньому був бог Рід. Саме він дав початок усьому, що з'явилося потім на землі.

Рід народив Любов — Ладунатінку. Разом вийшли вони із Золотого Яйця і створили стільки зоряних світів, що їх дотепер ніхто порахувати не може. У числі цих світів був і наш земний світ. Сонце, що світить над нами, вийшло з обличчя Рода. Темні ночі склалися з дум Рода. Місяць, що не дає землі вночі зануритися у морок, вийшов із грудей Рода. Зірки розсипалися на нічному небі з очей Рода. Ранкові й вечірні зорі з'явилися із брів Рода. Швидкий вітер — це дихання Рода. Природа — це все, що створив Рід. Цей бог відокремив Правду від Кривди. Рід відокремив світ видимий — Явь, від світу невидимого, духовного — від Наві. Коли Рід на своїй вогняній колісниці перетинав небо, виникала Блискавка, гримів Грім.

Богові сонця Рід подарував золотий човник, на якому сонце впливає на небо. Щоночі Місяць виходить на ньому в нічне небо.

Із вуст Рода вийшов птах Мати Сова — Дух Божий. Потім з'явився Сварог — Небесний Батько. Саме Небесному Батькові Рід передав завершення створення світу. Сварог став хазяїном земного Світу, владикою Божого Царства. Щоб небо ніколи не впало на землю, Сварог підпер його дванадцятьма стовпами.

Для молитов і прославляння Всевишній Рід створив бога Браму. Брама подарував людям священні книги.

Потім Рід створив Великий Океан.

Коли Великий Океан спінився, з нього вийшла Світова Качечка. Вона народила безліч богів: гарних і поганих.

Потім Рід створив камінь Алатир. Цим чарівним каменем він почав збивати молоко корови та кози. Коли з молока вийшло масло, з'явилася Мати Сира Земля, на якій і живуть усі люди.

ПРО СТВОРЕННЯ ЛЮДЕЙ

Древньокитайський міф

У ті часи, коли земля відділилася від неба, були на ній гори, ріки, трава та дерева і навіть птахи й звірі, комахи та риби, але не було жодної людини, і тому світ був простим тихим. По землі бродив великий дух Нюйва. В серці Нюйва відчувала страшенну самотність і розуміла, що для того, аби оживити землю, чогось бракує.

Якось Нюйва присіла на березі ставка, зачерпнула долонею жовтої глини, змочила її водою і, дивлячись на своє відображення у ставку, виліпила щось схоже на маленьку дівчинку. Поставила її на землю, і раптом — о диво! — ця маленька фігурка ожила, закричала «у-уа» і

почала радісно підскакувати. І Ньюва дала їй ім'я Шень — що значить людина; перша людина була дуже маленькою, але її створила богиня. Тому ця людина відрізнялася від птахів, що літають, від тварин, які бігають на чотирьох ногах. Та поводитися вона як господар всесвіту. Ньюва була дуже задоволена своїм творінням і, продовжуючи цю справу, виліпила з глини багато людей обох статей.

Голісінькі люди оточили богиню, танцювали і радісно кричали. А потім вони розбіглися на всі боки.

Надивувавшись і заспокоївшись, Ньюва продовжувала працю. З-під її пальців і далі поставати живі люди. Чуючи їхній сміх, вона вже не почувалася такою самотньою — світ був заселений її синами та доньками. Ньюва бажала заселити всю землю цими маленькими розумними істотами, працювала дуже довго й страшенно стомилася.

І тоді богиня взяла довжелезний мотузок, а може, це була зірвана з гірського урвища ліана¹, занурила його в рідку глину й струсила цю глину на землю. В тих місцях, куди падали шматочки глини, з'являлися маленькі рухливі чоловічки.

Так Ньюва полегшила собі працю. Здавалося, вона на цьому могла б зупинитись, але замислилася, що можна зробити, аби людський рід продовжувався і без неї. Адже люди з часом помирили, і створювати їх щоразу заново було б дуже важко. Тому богиня наказала жінкам виходити заміж за чоловіків, аби народжувати дітей.

Так рід людський почав продовжуватися сам собою, і людей на землі ставало все більше й більше.

---

¹ Ліана — дерев'яниста рослина з виткими довгими стеблами; росте, обвиваючись навколо опори; нагадує мотузок

- Розкажи, які здогадки про створення світу та людей описано у прочитаних міфах.

Перевір себе:

1. Що назвали єгиптяни «аптекою для душі»?

- А Книгарню
- Б Бібліотеку
- В Друкарню

2. Порівняй міфи про створення світу, що подані у підручнику. Що між ними спільного? Чим вони відрізняються? Власну думку обґрунтуй.

З ІСТОРИЇ СВЯТА

Відомо багато свят, які люблять зустрічати українці. Але одним з головних є весняне свято — Великдень (Пасха), яке несе із собою віру, надію і любов. За переконанням православних віруючих, Великдень пов'язаний з воскресінням Ісуса Христа, а отже, символізує перемогу добра над злом і світла над п'тьмою.

Великдень належить до тих свят, дата яких змінюється кожного року. Зазвичай Великдень відзначають не раніше 4 квітня та не пізніше 8 травня.

ЗВІДКИ ВЗЯЛИСЯ ПИСАНКИ

Легенда

Великі муки й терпіння переніс наш Спаситель, найбільший Учитель людства Ісус Христос. Його обмовили підступні люди перед римським намісником Пилатом, сказавши що Ісус хоче стати королем Юдеї. І Пилат не міг опиратися судові та віддав їм Ісуса на муки, хоч сам не вірив у цю брехню. Вони мучили Ісуса і допитували, насміхалися над ним, а потім домоглись у Пилата дозволу прибити Ісуса на хрест, і сталося так, як сам Ісус пророкував: Його замучать і Він пожертвує собою за весь людський рід.

Але сповнилися й інші слова Ісуса і давніх старозавітних пророків. Ісус третього дня воскрес із мертвих. Хоча Його тіло сховали в глибокій кам'яній могилі й закрили важкою камінною плитою, приставили озброєну сторожу, пророцтво сповнилося. Вдосвіта третього дня відхилився важкий камінь, з могили вдарила велика ясність, яка осліпила й перелякала воїнів. Вони попадали ниць, а над гробом постав у всій своїй величі воскреслий Христос, живий і усміхнений, осяяний світлом великим, з кривавими слідами ран на руках та ногах.

За хвилину Ісус зник, а гробівець залишився порожнім. Перелякані воїни побігли в місто, повідомили своєму сотникові, що сталося, та просили, щоб їх не карав, бо вони не винні. Хто ж може мірятися з незною вищою силою, що творить чудо?

Римський сотник саме снідав. Перед ним лежало шість варених яєчок. Почувши цю звістку, він з люті втратив апетит. Бо ж він відповідав за тіло похованого Ісуса. Що йому скаже Пилат? Тож сотник дуже розлютився на воїнів.

— Ви гультяї! Що за байки тут розповідаєте? Не встерегли могили і, напевно, п'яні заснули, а злодії вкрали тіло замученого. Тепер же виправдовуєтеся чудом, щоб уникнути смерті? Кажете, що воскрес! Я вам голови повідрубую за цю брехню! Де ж може чоловік воскреснути з мертвих? Як з мертвого може щось стати живим; з червоного біле, а з білого червоне? Готуйтеся до смерті. Зараз покличу ката!

Воїни затремтіли з жаху і, попадавши ниць, присягали, що кажуть правду, благали, щоб сотник дарував їм життя. Раптом один із них глянув мимохідь на стіл і на тарілку, на якій було шестеро яєць, зірвався на ноги та вигукнув:

— Ось, сотнику, поглянь! Чи не зробилося з білого червоне? Чи не може бути чудо у світі? Коли ти пам'ятаєш, що ти сказав, то тепер подаруєш нам життя!

Сотник глянув на тарілку й остовпів з дива. Всі шестеро яєць, що хвилину тому були білі, як сніг, тепер стали червоні, мов кров. Хвилинку не знав, що з ним діється, велика переміна сталася в його серці. Нарешті він встав і промовив:

— Радуйтеся, бо ви врятовані! Вірю вам тепер, що Той замучений воскрес, вірю, що він був Бог! Ідїть у мирі, а на спогад при свій порятунок візьміть собі по червоному яйцеві. Вони вас врятували.

Кажуть, що потім врятовані воїни розповідали всім про чудо, яке сталося над могилою Ісуса і в хаті сотника, а на доказ того показували червоні писанки. І відтоді всі віруючі християни кожного Великодня малюють писанки й дарують один одному на пам'ять про те, як ті писанки врятували воїнів від смерті. Так Ісус Христос своїми муками врятував увесь людський рід від пекельного знищення.

- Про що розкаже легенда «Звідки взяли писанки»?

Леонід Глібов

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Христос Воскрес! Радійте, діти,
Біжіть у поле, у садок,
Збирайте зіллячко і квіти,
Кладіть на Божий хрест вінок.

Нехай бринять і пахнуть квіти,
Нехай почує Божий рай,
Як на землі радіють діти
І звеселяють рідний край.

На вас погляне Божа Мати,
Радіючи, з святих небес...
Збирайтесь, діти, нум співати:
Христос Воскрес! Христос Воскрес!

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Співає жайворон з небес:
— Христос Воскрес! Христос Воскрес!
У небо дзвін гуде з села:
— Христос Воскрес! Йому хвала!

В проміннях сонячна блакить:
Христос Воскрес! Його хвалить!
Дзюрчить струмок — весняний дзвін:
— Воскрес Христос — Господній Син!

Радіють діти у вінках:
— Христос Воскрес на небесах!
І вся земля, мов той вінок,
з чудесних трав, дітей, квіток...

І в серці радість через край:
воскресли поле, річка, гай,
і лине пісня до небес:
— Христос Воскрес! Христос Воскрес!

Андрій М'ястківський

ВЕЛИКДЕНЬ

Ми довго чекали Великодня. Дивилися на іній — уявляли білий вишневий цвіт.

Вербної неділі принесли з церкви освячену лозу. Хльоскали нею тата, маму, братиків, сестричок — так проганяли зиму, приказуючи: «Не я б'ю, лоза б'є... За тиждень — Великдень. Недалечко червоне яєчко!»

Чекали Великодня...

І от урочисто у церкві задзвонили дзвони. Зійшло веселе весняне сонечко й сповістило рясним промінням: «Христос Воскрес!» Надворі розтанула крига. З'явилася зелена травиця й тихо шелестить: «Христос Воскрес!»

Вмиваймося, милі хлопчики й дівчатка, і притулюймо до щічок червоне яєчко, щоб завжди бути гарними. Перехрестімося до ікони, помолімося «Отче наш» і сідаймо до святкового столу, сказавши всім, хто в хаті:

— Христос Воскрес!

Пообідавши, всі виходьмо з хати, хай невидимо увійдуть до неї наші родичі, яких вже нема на білому світі, й теж покуштують великодніх страв.

Винесімо худібці та птиці крихітки свяченої паски і прокажімо:

— Христос Воскрес!

Радіймо, що з воскресінням Христа настала весна, і сподіваймося, що вона принесе нам щастя.

Вітаймося з усіма, кого стрінемо, словами: «Христос Воскрес!»

А як нас привітають, відповідаймо: «Воістину Воскрес!».

- Що оспівують автори у прочитаних творах? Підтвердь відповідними цитатами.

З ІСТОРІЇ СВЯТА

День матері — відроджене не так давно в Україні свято — має давні корені. Ініціатором його ще у минулому столітті стала дівчина з міста Філадельфії (США) Анна Джервіс, яка рано втратила маму. Американка звернулася до президентів і політичних діячів усіх країн світу з проханням один день на рік присвятити жінці-матері.

Уперше свято матері відзначили у США в 1910 році, а 1914 року президент Сполучених Штатів Америки Вудро Вільсон затвердив його

як всенародне.

В Україні День матері вперше відсвяткували у 1929 році. Започаткували його в Галичині Союз Українок і редакція тижневика «Жіноча доля».

Нині День матері святкує вся Україна.

ЛЕГЕНДА ПРО МАТЕРІВ

Колись дуже давно на узбережжі Чорного моря жили люди. Вони орали землю, випасали худобу, рибалили. Восени, коли закінчувалися польові роботи, люди виходили на берег моря і влаштовували веселі свята, ігри, які завершувалися пусканням стріл щастя. Дивитися на ці ігри

виходив цар морських глибин Нептун. надзвичайно страшний і сердитий володар морської стихії.

— Хоч як люди хваляться своєю силою, а мене бояться. Ніхто не пускає стріл у мій бік.

Та одного разу вийшли до вогнища три юнаки і пустили в бік Нептуна три стріли.

— Я вас поховаю у морській безодні! — заревів Нептун.

Матері, дивлячись на своїх синів, замислилися. Цар морів і справді може це зробити. Думали вони, думали і вирішили віддати свою силу синам. Хлопці стали такими дужими, що могли вистояти навіть під ударом величезної хвилі. А матері, які віддали свої сили дітям, стали слабкими.

Ти бачив коли-небудь слабких, немічних жінок? Якщо зустрінеш їх, не посміхайся. То вони віддали свої сили рідним дітям.

Розлючений Нептун вигукнув:

— Ці хлопці вистояли проти мене на березі, але в морі я порву їм руки!

Жінки знову зажурилися. Раптом на поверхню води вийшли дочки морського царя. Вони були, як і їхній батько, некрасиві. Дочки сказали:

— Жінки, віддайте нам свою красу, ми врятуємо ваших синів. Із морської трави сплетемо для них жили, і руки у них будуть такі самі сильні, як у нашого батька.

Жінки погодилися.

Якщо ти побачиш десь некрасиву жінку, не смійся, не відвертайся. Знай: вона пожертвувала своєю красою заради рідних дітей.

Коли цар Нептун дізнався про вчинок своїх доньок, він страшенно розгнівався і перетворив їх у чайок.

Ти чув, як плачуть чайки над морем? Це вони просяться додому, але жорстокий батько не пускає їх. А

моряки на чайок дивляться — не надивляться. Тому що вони носять красу їхніх матерів.

От, нарешті, юнаки, ставши сильними, вийшли в море. Вийшли та й не повернулися.

Голосно зареготав Нептун:

— Не дочекатися вам своїх синів! Вони заблукали. Забули, бо у морі нема доріг.

Тоді матері вигукнули:

— Хай у наших очах буде менше світла, але хай над землею яскравіше світяться зорі, щоб сини наші знайшли дорогу до рідних берегів.

Тільки-но матері сказали це, як у небі яскраво-яскраво засіяли зірки...

Ось яка сила материнської любові! Пам'ятайте цю легенду! В ній сказано так багато!

- Визнач основну тему легенди.
- У чому проявилася велика сила материнської любові? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.

Степан Олійник

НАШІ МАМИ

Пам'ятаймо, любі діти,
Пам'ятаймо завжди з вами,
Що для нас у всьому світі
Найдорожчі — наші мами!

Нам — маленьким і дорослим —
Все дають вони з любов'ю:

Ніжне серце, світлий розум,
Сили нашому здоров'ю.

Як ставали ми на ноги,
Перший крок наш був — до мами!
Радість маєм чи тривогу —
Серце мами завжди з нами.

Найдорожчі мамі діти.
Дітям мама їх так само.
Треба вчитись і робити
Так, щоб радувати маму!

А як вивчитесь з літами,
Вдячні мамі за турботу,
І поїдете від мами
В інший край десь, на роботу —

Хай усі запам'ятають:
І листи, і телеграми
Шліть туди, де їх чекають,
Виглядають ваші мами!

- Яку настанову дав Степан Олійник усім дітям? Прочитай.
- Прочитай прислів'я про маму і поясни зміст кожного з них.

Прочитай прислів'я про маму і поясни зміст кожного з них.

- У дитини заболить пальчик, а у мами — серце.
- Мати годує дітей, як земля людей.
- Нема кращого друженька, як рідна матінка.
- На сонці тепло, а біля матері добре.

СЬОМА ДОЧКА

Було у матері сім дочок. Ось поїхала одного разу мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулася додому аж через місяць.

Коли мати ввійшла до хати, дочки почали розповідати, як вони скучили за матір'ю.

— Я скучила за тобою, немов маківка за сонячним променем, — сказала перша дочка.

— Я ждала тебе, як суха земля жде краплину води, — промовила друга дочка.

— Я плакала за тобою, як маленьке пташеня за пташкою, — сказала третя.

— Мені тяжко було без тебе, як бджолі без квітки, — щебетала четверта.

— Ти снилась мені, як троянді сниться краплина роси, — промовила п'ята.

— Я виглядала тебе, як вишневий садочок виглядає соловейка, — сказала шоста.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона зняла з ніг матусі взуття і принесла їй в мисці води — помити ноги.

- Що говорила кожна із шести дочок при зустрічі матері, яка повернулася з далекої дороги? Прочитай.
- Прочитай останнє речення оповідання. Що засвідчує вчинок сьомої дочки? Відповідь обґрунтуй.

ВСЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ З МАМИ

Можна у світі чимало зробити:
Перетворити зиму на літо,
Можна моря й океани здолати,
Гору найвищу штурмом узяти,

Можна пройти кризь пустелі та хащі...
Тільки без мами не можна нізащо,
Бо найдорожче стоїть за словами:
В світі усе починається з мами!..

- Визнач основну тему вірша Анатолія Костецького. Поясни, як Ти її розумієш.

Ірина Жиленко

ВЕСНА І МАМА

Якось я спитала у Весни:
— Ти чому приходиш, поясни?
І Весна мені сказала прямо:
— Поспішаю я на свято Мами!

Поспішають квіти проростати,
поспішають птахи повертати,
поспішає сонечко теплішати,
поспішають дітки розумнішати.

В Африці далекій, пам'ятаю,
говорив мені Премудрий Слон,
що якби на світі мам не стало,
то й Весни на світі не було б!

Ще казав: — Ви помічали, може:
кожна мама із Весною схожа! —
І відкрив мені він таємницю,
що Весна із Мамою — сестриці.

- Чому, на думку Ірини Жиленко, настає Весна?
- Поясни рядки вірша Ірини Жиленко «І відкрив мені він таємницю, що Весна із Мамою — сестриці».

Написала Олена Мацьків

ПОДАРУНОК ДЛЯ МАМИ

Із журналу «Зернятко»

Тарасикова мама — кравчиня. Вона шиє для людей одяг. Тарасик знає, що мама любить свою роботу, бо їй подобається дарувати іншим радість. Відколи в нього народилася сестричка, мама працює вдома. До них приходять багато людей, які приносять тканину і розповідають мамі про свої маленькі мрії — нову святкову сукенку, тепле пальто або чудову блузку з мереживом.

Тарасик розуміє, що мамина праця є дуже кропіткою, і тому

намагається не заважати. Він тихенько сідає біля мами і спостерігає за тим, як під її руками звичайний відріз тканини перетворюється на нову річ. Іноді за роботою мама наспівує своїх улюблених пісень, яких навчилася від бабці. Каже, що вони допомагають їй залишатися спокійною і неквапливою.

Завершивши роботу, мама доручає Тарасикові позбирати в мішечок клаптики тканини, яким, на думку хлопчика, годі вже знайти якесь застосування. Як же він здивувався, коли на день народження отримав у подарунок наплечник (рюкзак) з безліччю кишеньок, пошитий із різнокольорових клаптиків грубої тканини. Він одразу ж упізнав мамину роботу; майстерність та любов неньки подарували йому неповторну річ, яку він дуже цінував.

Дякуючи мамі, хлопчик почув у відповідь такі слова:

— Аби подарувати комусь радість, не завжди треба шукати за чимось великим і коштовним. Іноді варто уважно придивитися до потреб ближнього, а тоді подумати, як можна використати свій розум і таланти, щоби потішити його. І ще, — додала мама, — у цьому дуже допомагають усілякі дрібнички, адже найменша річ, зігріта любов'ю і працею, завжди перетворюється у справжнє диво.

Останні слова змусили Тарасика замислитися. Річ у тому, що наближалось Свято матері. Він дуже відповідально поставився до цієї події і заздалегідь почав відкладати гроші на подарунок для мами. У нього залишалося ще досить багато часу, щоб здивувати її справді великим і дорогим подарунком. Проте тепер хлопчик був змушений переглянути свій намір.

— Що любить мама? — розмірковував він дорогою до школи. — Квіти? Так. Я можу придбати для неї чудовий весняний букет, але це буде не те. Як казала мама? Любов і

праця — ось що насправді робить подарунок великим і дорогим. Але що мені зробити?

Це не давало йому спокою. На уроці він був неуважним і ледь не отримав двійку з математики. Тетяна Григорівна попросила його залишитися після уроків.

— Що з тобою відбувається? — запитала вчителька. Усі діти дуже любили Тетяну Григорівну за чуйність і добре серце, тому Тарасик легко поділився з нею своїми проблемами. Вислухавши його, вчителька пообіцяла допомогти.

— Але зараз ти повинен допомогти мені, — мовила вона і заходилася пересаджувати великий кущ кімнатної фіалки з маленького вазона у значно більший.

Учителька пояснила, що з одного куща утворилося багато нових кущиків, яким стало затісно у маленькому вазоні. Вона обережно вийняла із землі фіалкового куща, і хлопчик побачив, що той справді складається з кількох менших, які змагалися за місце у маленькому вазоні.

Тарасик старанно повідділяв один від одного молоденькі кустики, а Тетяна Григорівна посадила їх у великий широкий вазон, залишивши один саджанець на підвіконні. Помінявши землю у маленькому вазоні, вчителька помістила у нього останній кущик фіалки і з усмішкою на вустах простягнула його хлопчикові.

— Ось і подарунок для твоєї мами, — сказала Тетяна Григорівна, — якщо будеш з любов'ю його доглядати, він обов'язково розквітне до Дня матері.

...Минав час. За вікном буяла весна. П'янкi пахощi перших квітiв зливалися зi свiжим подихом дерев i трав. А на шкiльному пiдвiконнi зеленiло молоденьке листячко фiалкового куща. Тарасик старанно пiдливав його свiжою водою, ховав вiд яскравого сонячного промiння, берiг вiд протягiв. Кожного дня вiн з надiєю заглядав до своєї квітки, сподiваючись побачити хоча б одного пуп'янка.

Нiби у вiдповiдь на всi його старання на початку травня кущик рясно вкрився маленькими фiолетовими бульбашками на короткому стебельцi. З кожним днем, лускаючи вiд сонячного тепла, все бiльше бульбашок перетворювалося на чудовi квити.

Тарасик нiколи не забуде тiєї митi, коли, вiтаючи маму зi святом, вiн простягнув їй свiй подарунок. У маминих очах побачив вдячнiсть, захоплення i подив.

— Я виростив його сам, — мовив хлопчик тремтячим вiд хвилювання голосом.

А трохи згодом додав:

— З любов'ю...

- Яку рiч отримав хлопчик вiд мами в дарунок на день народження? Які слова при цьому сказала мама? Прочитай. Поясни, як Ти їх розумiєш.
- До якої події Тарасик поставився дуже вiдповiдально? Розкажи, яке питання не давало йому спокою? Чому? Вiдповiдь обгрунтуй.
- Хто допомiг хлопчиковi вирiшити питання з подарунком для мами? Прочитай, як саме це сталося.
- Що побачив Тарасик в очах мами, даючи їй свiй подарунок? Прочитай.
- Визнач основну думку оповiдання «Подарунок для мами».

З ІСТОРІЇ СВЯТА

Започаткований у 1993 р. Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародний день сім'ї починають відзначати і в нашій країні. І дуже хочеться, щоб цей день став особливим святом, оскільки українці споконвіків славилися міцним сімейним устроєм, духовною єдністю поколінь, повагою до батьків, гостинністю і працелюбністю.

Богдан Лепкий

***

Як мені вас не любити,
Рідний батьку, нене;
Та ви ж мене згодували
І дбали про мене.

Батько розуму навчас,
Мати приголубить,
Ніхто мене так на світі,
Як вони, не любить.

Дай же, Боже, щоб я виріс,
В школі гарно вчився,
Щоб я батькові та неньці
Добре відплатився.

- Визнач основну тему поезії Богдана Лепкого.

Іван Сенченко

СІМ ГОСПОДИНЬ

У нашій в хаті небагато дівчаток. Тільки Оксана, та Юля, та Марина, та Христя, та Катря, та Оля, та ще Ліна...

Порахуйте, скільки їх?

Мама каже:

— Оксано, хату підмети!

— Добре, — обзивається Оксана, та тільки мама за двері — кричить:

— Юлько, хату підмети! Кому я кажу!

А Юля відповідає:

— І не подумаю. Хіба нема меншої за мене? Он Христя. Чуєш, Христе? Хату підмети, мама сказала!

— А чого це мені підмітати? — розсердилася Христя.

— Я он і місяць тому підмітала, і ще раніше — влітку... І минулого року раз... Не хочу. Я не маленька. Он Катря без діла сидить. Чуєш, Катре, хату підмети!

— Еге, яка, — обізвалася Катря. — А ось і не підмету. То тобі, Христіно, сказали, щоб підмела. Так що можеш працювати. Та й Олька у нас є. Чого це Ольці така полегкість, що вона ніколи й за віник не візьметься? А їй уже сім років. Чуєш, Олько, кидай свої ляльки. Віника бери. Хату підмітай!

— Оце мені лихо, — захлипала Оля. — Все Олько та Олько! Не хочу підмітати... Он Лінка ніколи нічого не робить. Кажуть, маленька. А яка вона маленька, коли їй уже п'ять

років? Хай привчається, а то виросте за нашими спинами і не знатиме, як мамі допомагати. Чуєш, Лінко, віника бери!

Ліна не опиралася. Взяла віник і як почала підмітати! Кушпелу¹ таку збила, що в хаті нічого не видно.

Зайшла мама.

Схопилася за серце:

— Лишенько моє, лишенько! Правду люди кажуть: де сім господинь, там хата не метена!

Кушпела¹ — стовп пилу

- Відшукай у тексті й прочитай приказку, що виражає основну тему оповідання.

Василь Симоненко

ПОДОРОЖ У КРАЇНУ НАВПАКИ

Казка

(скорочено)

Лесик, Толя й два Володі
Сумували на колоді.
Лесик скаржився: «Хлоп'ята,
Страх як тяжко жить мені –
Слухай маму, слухай тата,
Умивайся день при дні.
Ох, і тяжко жить мені!»
Толя теж сидить, бідує,
Вилива жалі свої:

«Дуже Тоня вередує,
Розважай весь час її...»
А Володя скиглить:
«Тато змусив квіти поливати...»
І зітхає вся четвірка:
«Як нам тяжко, як нам гірко!»
Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь,
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
І сказав до них суворо
Цей химерний чоловік:
«Я почув про ваше горе
Й через доли, через гори
Свою бороду волік —
Поспішав мерщій сюди
Виручати вас з біди.
Недалеко звідсіля
Є чудна одна земля —
Там ні дня нема, ні ночі,
Кожен робить там, що схоче...»
Тут всі четверо до нього:
«Поможіть нам, допоможіть!
Як пройти в оту країну,
Розкажіть нам, розкажіть!»
«Поможу я вам охоче, —
Каже власник бороди,
— Ви на мить заплющіть очі —
Я відправлю всіх туди».
Тільки так усі зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,

Заревло і загуло
Й над степами,
Над лісами
Аж під небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Закричали:
«Тру-лю-лю!
Я роблю тепер, що схочу,
Що захочу, те й роблю!
Ми потрапили таки
У країну Навпаки!»
Ну, а цей чудесний край
Для малечі просто рай:
Там в річках тече чорнило,
Там ніхто й не чув про мило!
Всі замурзані по вуха,
Галасують всі щодуху,
Оком чують, вухом бачать,
Догори ногами скачуть.
Сажотруси хати білять,
Землеміри небо ділять,
Косарі дерева косять,
Язиками дрова носять.
Взявши торби, малюки
Ходять в небо по зірки.
Наберуть їх повні жмені,
Ще й напхають у кишені
І додолу з неба — скік! —
Хто на скирту, хто на тік.
Лесик, Толя, два Володі,
Як малі телята в шкоді,
Цілий день брикали, грались,

Реготали і качались,
То з якимись хлопчачками
Воювали галушками,
То в густих чагарниках
Танцювали на руках.
І кричали: «Тру-лю-лю!
Що захочу, те й роблю!»
Потім, стомлені й щасливі,
Спали, висячи на сливі.
Одіспавшись, ласуни
Рвали з дуба кавуни
І з кущів серед левад
Смакували шоколад.
Якось їх біля млина
Стріла гвардія чудна –
Ці вояки в штанях синіх
Верхи їхали на свинях.
«Хто такі? — спитав похмуро
Найстрашніший мацапура.
— Це перевертні, не діти!
Гей, хапайте їх, в'яжіте!»
І вояки той наказ
Так і виконали враз
Та й погнали неборак
До палацу Невмивак.
Ждав їх в будці для собаки
Цар Великий Невмивака –
Він найстаршим тут вважався,
Бо сто років не вмивався.
Як побачив цар малих,
Закричав, завив на них:
«Що це в біса за прояви?

В них праворуч руки праві?!
Чом вони очима бачать?
Що це, слуги мої, значить?
Треба їх обмити чорнилом,
Бо від них одгонить милом.
Потім всім їм для науки
Треба викрутити руки,
Ще й відтяти треба вуха
Та навчить очима слухать.
Лиш тоді ці диваки
Зможуть жити в Навпаки.
А тепер цих недотеп
Замуруйте в темний склеп!»
Так, зіпершись на ломаку,
Гаркнув грізний Невмивака,
І дітей всіх чотирьох
Слуги кинули у льох.
У льоху в холодній тиші
Шаруділи сонні миші,
Од стіни та до стіни
Сновигали таргани
І, забившись у кутки,
Пряли пряжу павуки.
Пронизав усіх хлоп'ят
Страх нечуваний до п'ят,
Тож всі четверо щосили
У тюрмі заголосили.
І від тих солоних сліз
Льох увесь по швах поліз:
Спершу стіни тануть стали,
Потім двері з цукру впали.
І щаслива дівтора

З криком радісним «ура!»
Задала стрімкого дьору
Од царя страшного з двору.
А вояки в штанях синіх
Мчали назирці на свинях
І кричали, й докоряли,
Й помідорами стріляли...
А тим часом наші діти
Мчали, мов несамовиті,
Через поле й сінокіс
Та й потрапили у ліс.
Тут, у лісі, на поляні,
Квіти бавились рум'яні —
Грали в гилки, в коперка,
Танцювали гопака.
Як побачили малих,
Прудко кинулись до них,
Застрибали, заскакали,
У листочки заплескали:
«Йдіть до нас! До нас у коло —
Потанцюєм, як ніколи!»
Квіти діток гратись кличуть,
А вони стоять кигичуть:
«Там вояки в штанях синіх
Доганяють нас на свинях.
Хочуть ці лукаві круки
Повикручують нам руки.
Ой! Ой! Ой! Де наші мами,
Що без них тут буде з нами?»...
А вояки в штанях синіх
Сновигали скрізь на свинях,
Доглядали, щоб малечі

Не було шляхів до втечі.
Ну, а діти, бідні діти,
Стали худнути, марніти,
Стала їх бороти втома,
Закортіло всім додому.
І зітхала вся четвірка:
«Як нам тяжко!
Як нам гірко!»
Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь.
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
«Хто із вас додому хоче, —
Каже власник бороди, —
Хай лишень заплющить очі —
Віднесу його туди...»
Тільки всі отак зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло
Й над степами,
Над ярами
Попід небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Гульк — уже в своїм дворі!
Їх стрічають, обнімають
І бабусі, й матері,
І кричать мандрівники:
«Нас тепер ніяким дивом —
Навіть бубликом красивим! —
Не заманите ввіки
У країну Навпаки!»

- Чому діти радо погодилися на пропозицію Бороданя потрапити у чудову країну. Власну відповідь аргументуй.
- Що надзвичайного було у країні, в яку потрапили герої казки? Підтвердь відповідь цитатами з тексту.
- Розкажи, які пригоди трапилися з четвіркою дітей у країні Навпаки.
- Який висновок зробили для себе діти, повернувшись додому? Прочитай.
- Визнач основну тему казки Василя Симоненка «Подорож у країну Навпаки»

БАТЬКІВСЬКИЙ ЗАПОВІТ

Українська народна казка

Батько перед смертю покликав синів, дав їм по гілочці й наказав їх зламати. Сини виконали батькову волю і переламали гілочки. Тоді батько зібрав ці гілочки до купи, перев'язав їх і знову попросив зробити те ж саме. Але сини не змогли цього зробити. Тоді батько сказав:

— Ось так і в житті. Кожного з вас окремо легко скривдити, образити, а якщо ви будете разом, то ніякі вороги вас не здолають, усі негаразди ви легко переборете.

- Відшукай у тексті та прочитай речення, що виражає основну тему казки «Батьківський заповіт»

Прочитай прислів'я про сім'ю і поясни зміст кожного з них.

- Яке дерево, такі його квіти, які батьки, такі й діти.
- Від доброго коріння добрий і пагінець одійде; від доброго батька — добра й дитина.
- Не потрібен і клад, коли в сім'ї лад.
- Усяка пташка своє гніздо знає.

ІВАН ФРАНКО

Дата народження: 27 серпня 1856 року

Місце народження: с. Нагуєвичі, Дрогобицького повіту (нині Львівської області).

Дата та місце смерті: 28 травня 1916 року, м. Львів.

Мова творів: українська, польська, німецька.

Рід діяльності: поет, прозаїк і драматург, публіцист, філософ, політичний діяч, громадський діяч, мовознавець, літературознавець, економіст, етнограф, перекладач.

Жанри: вірш, поема, повість, роман, новела, оповідання, п'єса

27 серпня 1856 року в селі Нагуєвичі Дрогобицького повіту в Галичині у сім'ї відомого на всю округу коваля народився рудоволосий, ясноокий хлопчик. Ясьо (так звала мати сина) ріс розумною дитиною. У нього виникало безліч запитань, з якими він звертався до дорослих. А ті не завжди могли задовольнити допитливість хлопчика і здебільшого відповідали: «Виростеш — про все дізнаєшся сам». Родина Франків жила, як на ті часи, в достатку. Ріс хлопчина роботящим, товариським. Він залюбки допомагав батькам по господарству, любив і розумів підгірську природу.

Мати Івася, ласкава і співуча, надзвичайно любила українську пісню. Так з голосу матері хлопець запам'ятав багато народних пісень.

ЧЕРВОНА КАЛИНО

Червона калино,
Чого в лузі пнешся?
Чи світла не любиш —
До сонця не пнешся?

Не жаль мені цвіту,
Не страшно і грому,
І світло люблю я,
Купаюся в ньому.

Чи жаль тобі цвіту,
Чи радощів світу?
Чи бурі боїшся,
Чи грому з блакиту?

А вгору не пнуся,
Бо сили не маю,
Червоні ягідки
Додолу схилию.

Я вгору не пнуся,
Я дубам не пара,
А ти ж мене, дубе,
Отінив, мов хмара.

Великою мрією неписьменних батьків було дати освіту своїй дитині. У 6 років Івася віддали до школи в сусіднє село, звідки була родом мати, оскільки тамтешню школу вважали кращою, ніж у Нагуєвичях. Потім Іван Франко перейшов до так званої «нормальної» школи при монастирі в Дрогобичі, а згодом — до Дрогобицької гімназії.

Вчився хлопчик легко, оскільки від природи був здібним, мав надзвичайну пам'ять. За допомогою дядька по матері, як зазначив Іван Франко в автобіографічному листі, за десять днів він навчився читати українською мовою. «...Шевченка я вивчив майже всього напам'ять (а пам'ять у мене була така, що лекцію історії, котру вчитель цілу годину говорив, я міг опісля продиктувати товаришам майже слово в слово!)», — згадував письменник роки навчання. А до того був ще й дуже працьовитим.

Івась рано залишився сиротою. Коли йому було дев'ять років, помер батько. У сім'ю прийшов вітчим, бідний наймит із сусіднього села. Працьовитий, добрий чоловік, він доклав усіх зусиль, щоб хлопець здобув освіту. У шістнадцять років І. Франко втратив матір, вітчим одружився вдруге.

Зі спогадів його сучасників постає середній на зріст худорлявий юнак з рудуватою кучерявою чуприною, високим чолом, ясними очима, з рішучим виразом обличчя, з привабливою, захоплюючою манерою вести розмову. Серед ровесників вирізнявся ще й тим, що все вмів робити надзвичайно швидко: швидко писав, читав, швидко орієнтувався в різних ситуаціях.

Восени 1875 р. Іван Франко став студентом філософського факультету Львівського університету.

Активна громадсько-політична й видавнича діяльність, звинувачення у належності до таємного товариства, боротьба з австрійською монархією, з носіями соціального і національного гніту в ній спричинили перший (1877 р.), другий (1880 р.) та третій (1889 р.) арешти письменника.

Іван Франко

У долині село лежить,
понад селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала.

А в тій кузні коваль клепле,
а в коваля серце тепле,
а він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива.

«Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть, люди, порану,
вибивайтесь з туману!»

Та тумани хитаються,
понад селом згущаються,
розляглися по полях,
щоб затьмити людям шлях.

Щоб закрити їм стежини
ті, що вгору йдуть з долини,
в тую кузню, де кують
ясну зброю замість пут.

* * *

Розвивайся, лозо, борзо,
Зелена діброво!
Оживає помертвіла
Природа наново.
Оживає, розриває
Пути зимовії,
Обновляється в свіжі сили
Й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
Українська ниво!
Підоймися, колосися,
Достигай щасливо!
І щоб всяке добре сім'я
Ти повік плекала,
І щоб світу добра служба
З твого плоду стала!

- Визнач основну тему прочитаних поезій Івана Франка.

Іван Якович Франко був високоосвіченою людиною. Здобувши університетську освіту, письменник поїхав до Відня, де отримав ступінь доктора філософії. Він мріяв про посаду викладача Львівського університету, але реакційні кола Галичини зробили все, щоб не допустити «політично ненадійного» Франка до університетської кафедри.

У галузі дитячої літератури письменник активно працював. 1890 року. Іван Франко опублікував збірку казок «Коли ще звірі говорили»,

написав ряд оповідань. Найбільш «особистим» є оповідання «У кузні», де змальовані картини раннього дитинства майбутнього письменника, а найулюбленіший герой — хлопчик Мирон. З ним діти зустрічаються в кількох оповіданнях («Малий Мирон», «Олівець», «Під оборогом»).

Із 1908 р. стан здоров'я І. Франка значно погіршивсь, однак він продовжував працювати до кінця свого життя.

Помер 28 травня 1916 року. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Іван Франко

МАЛИЙ МИРОН

(Скорочено)

1

Малий Мирон — дивна дитина. Батько втішається ним і каже, що він чудово розумна дитина, але батько, звісна річ, зацікавлений суддя. Та й ще Миронів батько — чоловік уже в літах, ледве дочекався дитини, і, значить, яка там будь собі дитина, все вона у нього золота, і розумна, і гарна. Сусіди тихо шептали собі, що Мирон «якесь не таке, як люди»: іде та й розмахує руками, гуторить щось сам до себе, візьме прутик, швякає по повітрі або стинає головки з будяків та ластів'ячого зілля. Серед інших дітей він несмілий і непрворний, а коли часом і відізветься з чим-будь, то говорить таке, що старші як почують, то тільки плечима стискають.

— Василю, — говорить малий Мирон до малого Василя, — ти доки вмієш рахувати?

— Я? А доки маю вміти? П'ять, сім, парканацьять.

— Парканацьять! Ха, ха, ха! А то кілько парканацьять?

— Ну, кілько ж має бути? Я не знаю!

— Та то ні кілько. От сядь лишень. будемо рахувати!

Василь сідає, а Мирон починає рахувати, цюкаючи за кожним разом бучком о землю: один, два, три, чотири...

Василь слухає, слухає, а далі встав і побіг. Мирон і не помітив: сидить, цюкає і рахує далі й далі. Надійшов старий Рябина, кахикає, харкотить і охає, — Мирон не чує, все своє. Старий зупинився близ нього, слухає, слухає... Мирон дорахував уже до чотириста.

— А ти, невітцівська дитино, е! — сказав старий своїм звичайним, трохи носовим голосом. — А ти що робиш?

Малий Мирон аж звергся і обернув залякані оченята на старого Рябину.

— Та ти землю святу б'єш, е? Ти не знаєш, що земля — наша мама? Дай сюди той бучок!

Мирон дав, не розуміючи майже, чого хоче від нього старий. Рябина шпурнув бучок геть у кропиву. Мирон трохи не заплакав, не так за бучком, як за тим, що старий перервав йому рахунок.

— Іди додому та «Отче наш» говори, е-е-е, аніж маєш такі збитки робити! — сказав старий з суворим видом і пошкандибав далі.

Мирон довго глядів за ним, усе ще не можучи зрозуміти, за що се старий прогнівався і чого хоче від нього.

Малий Мирон над усе любить бігати сам по зелених, цвітастих лугах, поміж широколисті лопухи та пахучий ромен, любить упиватися солодким запахом росистої конюшини та квітчатися прилипчастими лопуховими гудзиками, яких так і насиляє на себе від ніг до голови. А ще річка, через котру з городу треба йти на пастівник, невеличка супокійна підгірська річечка, з глибокими, стрімкими та обривистими берегами, з глинистим дном, з журчачими бродами, котрих дно покрите дрібними плиточками, оброслими м'яким зеленим водоростом, довгим, мов зелені шовкові пасма, — ота річка — то правдива розкіш, то сильна принада для Мирона. Там він цілими годинами любить сидіти, запхавшись в високий зелений косітник або між густе лапасте листя надбережного підбілу. Сидить і вдивляється у плюскітливу воду, в мигаючу під напором хвилі траву, в ковбликів, що час від часу вилазять зі своїх печер або випливають із глибшого плеса, нипають по дні, шниряючи за водяним хробацтвом, то знов вистобурчують свою тупу вусату мордочку аж над воду, хапнуть раз повітря та й утікають чим швидше в свою криївку, немовби закуштували не знати якої присмаки. А тим часом сонце жарить із безхмарного темно-блакитного неба, гріє Миронові плечі та все тіло, але не пече його за широким листом. Любо йому. Невеличкі його сірі оченята живо бігають, дитиняче чоло стягається, — думка починає рушатися.

— От сонечко,— чому воно таке невеличке, а татуньо казали, що воно велике? То певно, в небі лиш така невеличка дірка прорізана, що його лиш стілько видно!

Але зараз же в його голові заворушилася й друга думка.

— Ба, а як же воно? Сходить, там дірка мала; заходить, то й там дірка. Хіба ж дірка разом із сонцем по небі ходить?

Се не може йому поміститися в голові, й він обіцяє собі, що скоро додому, то зараз запитається татуня, яка то в небі на сонце дірка прорізана.

— Мироне! Мироне! — чути здалека крик. То мати кличе. Мирон почув і схопився, збіг із беріжка над бродок, аби перейти через річку, та й нараз зупинився. Багато разів уже він переходив через річку. та й нічого, а тепер нараз нова поява впала йому в очі. Він стояв якраз проти сонця і, дивлячись у воду, побачив нараз замість плиткого дна, камінчиків і м'яких зелених пачосів водоросту — одну бездонно глибоку синяву. Він не знав іще, що се небо з води всміхається до нього, і зупинився. Як же тут іти в таку глибінь? І відки вона взялася нараз? Він став і почав уважно розглядати глибінь. Усе однаково. Він присів. Однаково, — тільки при беріжку видно знайомі камінчики та й чути звичайний любий журкіт води на броді. Він повернувся лицем у другий бік, за сонцем: глибінь щезла, брід плиткий, як був. Се відкриття і втішило, і здивувало його. Він почав повертатися на всі боки, пробуючи і втішаючись дивним явищем. А про мамин клик і зовсім забув!

І довго так стояв малий Мирон, то схиляючись, то повертаючись над бродом, але лізти в воду все якось не смів. Усе здавалося йому, що ось-ось серед плиткого камінчастого броду земля розскочиться, і зіне бездонна блакитна глибінь під річкою, між високими берегами, і полетить він у ту глибінь далеко-далеко, щезне в ній, мов трісочка, кинена в глибоку, темну криницю. І хто знає, як довго був би він стояв над бродом, якби не був надійшов сусід Мартин, що з вилами й граблями квапився до сіна.

— А ти чого тут стоїш? Он там мати кличе тебе. Чому не йдеш додому?

— Та я хочу йти, але боюся.

— Чого?

— Та от, адить! — і він показав бездонну синяву в воді. Мартин не порозумів.

— Ну, та чого тут боятися? Адже плитко.

— Плитко? — спитав недовірливо Мирон. — А от яка глибінь!

— Глибінь? Ади, що не глибінь, — сказав Мартин і, як був у ходаках, так і перейшов через брід, мало й замочивши їх. Той перехід Мартина осмілив і Мирона, і він перейшов через воду і побіг горі огородом додому.

— Який се дурний хлопець! П'ять літ має, а ще броду боїться, — пробовкнув сусід і пішов до сіна.

3

А коли літом усі старші з хати підуть у поле, Мирон лишається сам, але не в хаті. В хаті він боїться... Мирон лишається надворі. Там він може собі гуляти, рвати зіллячко і розщипувати на кусники, будувати хатки з трісок і патичків, що на дровітні, або й так собі лежати на приспі та грітися на сонці, та слухати цвіркоту горобців на яблінках, та глядіти на синє небо. Любо йому, і на дитиняче чоло знов немов хмарка набігає — се думка надходить.

— А чим то воно чоловік усе видить? І небо, і зіле, і тата з мамою? — таке питання насувається йому ні звідси, ні звідти. — Або чим чує? Он каня кевкає, кури кудкудачуть... Що то таке, що я того чую?

Йому здається, що все те чоловік діє ротом, і видить, і слухає. Рознімає рот: так і є, видно все, чути все...

— А може, ні! Може, очима?

Зажмурює очі. Ов, не видно нічого. Рознімає: видно й чути. Зажмурює знов — не видно, але чути.

— Еге, так ось воно як! Очима видно, а чим же чути? — знов рознімає і затуляє рот — чути! Далі очі — все чути. Аж ось прийшла думка — заткати пальцями вуха. Шум-шум-шум. А то що таке? Чути шум, але не чути ні кудкудакання курей, ні кевкання кані. Віднімає пальці — чути кудкудакання, а шуму нема. Другий раз — те саме.

«Що се таке? — міркує сам собі Мирон. — Еге, знаю вже! Вухами чую кудкудакання, а пальцями чую шум! Аякже, аякже».

Пробує раз і другий — так, зовсім так!

А коли поприходили женці на полудне, він, підскакуючи, біжить до батька.

— Татуню, татуню! Я щось знаю!

— Та що таке, моя дитино?

— Я знаю, що чоловік очима видить.

По батьковім лиці перебіг усміх.

— А вухами чує кудкудакання, а пальцями шум.

— Як, як?

— Та так, що як не затикати вуха пальцями, то чути, як курка кудкудакає, а як заткати, то чути тільки шум.

Батько зареготався, а мати, остро позирнувши на Мирона, сказала, намахуючи йому ложкою:

— Іди, прибуду, йди! Такий парубок великий, що вже би далі женився, а такі дурниці говорить? Чому ти ніколи не погадаєш наперед, що маєш сказати, а все десь таке ляпнеш, мов на лопаті вивіз?.. Таже чоловік усе чує вухами! — і шум, і кудкудакання.

— А чому ж не чує разом! Тільки як не затикати вух, то чує кудкудакання, а як заткати, то чує шум? — запитав

малий. — От потрібуйте самі! — і він справді для перекони заткав свої вуха пальцями.

Мати проворкотіла ще щось, але відповіді на те питання не знайшла...

5

Що з нього буде? Який цвіт розві'ється з того пупінка? Се й проповісти не тяжко. Лучаються по наших селах доволі часто такі дивовижні появи. Все у них змаленьку не так, як у людей: і хід, і обличчя, і волосся, і слова, і вчинки. А коли прийдеться такій дитині вік жити під тісною сільською стріхою, без ширшого досвіду, без яснішого знання, коли відмалку нетямучі родичі почнуть натовкати в неї все на такий спосіб, «як звичайно у людей», то їм і вдасться придавити вроджений нахилок до своєрідного; всі невживані і приголомшені здібності дитини зазімають і занидіють у зав'язку, і з малого Мирона вийде кепський господар або, що гірше, не доразу приголомшена живість та прудкість характеру попре його до злого, не можучи розвинути на добро, — стане він забіякою, ворожбитом, що віритиме у власні привиди, і буде туманити людей із щирого серця.

Але коли така дитина натрапить на люблячого і, що головне, не дуже вбогого вітця, котрий схоче і зможе потягнутися з остатнього, щоб своїй дитині отворити очі у світ, то тоді — що ж тоді? Чи ви думаєте, що доля дитини стане кращою, так, як звичайно розуміють люди кращу долю? Коби не так! У школі дитина хапатися буде науки на диво, впиватися буде нею, як недужий свіжим повітрям, і скінчить на тім, що перейметься правдами науки і забажає перевести їх у життя. І стане малий Мирон гарячим проповідником тих правд, понесе їх між темних і пригноблених, під рідні сільські стріхи... Ну, і незавидна

чекає його доля! Навістить він і стіни тюремні, і всякі нори муки та насилля людей над людьми, а скінчить тим, що або згине десь у бідності, самоті та опущенні на якімось піддашші, або з тюремних стін винесе зароди смертельної недуги, котра перед часом зажене його в могилу, або, стративши віру в святу, високу правду, почне заливати черв'яка горілкою аж до цілковитої нестями. Бідний малий Мирон!..

- Як докоряють батьки і сусіди малому Миронові через його дивакуватість? Прочитай.
- Відшукай у тексті та прочитай рядки, в яких відображено любов героя оповідання до природи.
- Чим Тебе дивує герой оповідання — малий Мирон? Підтвердь цитатами з тексту.
- Поміркуй, якою людиною може стати Мирон, коли виросте. Власну думку аргументуй.

Перевір себе:

Прочитай уважно текст.

Григор Тютюнник

ЛАСОЧКА

Одного разу, коли Арсен, зігрітий сонцем, куняв у човні, за спиною в нього почулося тоненьке скімлення. Арсен прокинувся і огледівся.

Високо на кручі стояло лисеня. Воно дивилося трохи здивованими і зовсім не хитрими очима.

Потім перевело погляд у задок човна й облизнулося: на дні лежала риба.

— Ану! — сказав Арсен і ляснув себе долонею по коліну. Лисеня трохи позадкувало, проте не втекло.

— Бойове! — сказав Арсен.— То що тобі — рибки закортіло?

Лисеня тоненько писнуло.

— Ну, на вже.— Арсен трохи подумав і додав: — Ласочка...

Рибина летіла вище лисеняти, але воно прудко підскочило й ухопило її передніми лапами.

— Молодця! — похвалив Арсен і заходився міняти наживу.

А коли озирнувся, лисеняти вже не було.

Однак наступного ранку воно прийшло знову. І знов Арсен кинув йому рибину — одну, бо лисеня більше не просило.

Так вони й потоваришували. Незабаром лисеня вже знало, що його звати Ласочка і що коли Арсен каже: «Встань!» або «Ляж!», то треба вставати або лягати. Знало також те, що риба інколи не клює. Сидить-сидить Арсен, а поплавки на його вудках ані ворухнуться. Тоді Ласочка не скімлила і не молотила хвостом по землі, як завжди, побачивши у човні рибу, а лягала в траву й чекала. Арсенові набридало дивитися на нерухомі поплавки, і він часто-густо засинав.

Сидить і спить.

А якось чує крізь сон: Ласочка дзявулить. Прокинувся, аж поплавка на одній вудочці немає, поринув. А лисеня на

кручі вухами пряде, передніми лапами дрібушить-виганцює од нетерплячки. Вхопив вудочку, смик — є окунь!

— На. Ласочко, це ти спіймала! — весело сказав Арсен і кинув окуня на кручу. З того дня він уже не боявся спати, бо як тільки поплавок ворухнеться, то Ласочка Арсена й розбудить.

Так вони й рибалили вдвох.

Потім настала довга-предовга зима... Старий Арсен уже не ходив на річку, але часом згадував Ласочку: де-то вона тулиться в таку холоднечу?

А навесні, коли крига скресла і сонце вгріло, відніс Арсен човна на річку, полагодив вудки й знову, як торік, сів ловити рибу... Вудить та все озиряється: чи нема, бува, Ласочки? Раз, і вдруге, і втретє — немає...

А вчетверте озирнувся — стоїть на кручі велика пухнаста лисиця з розумними, але зовсім не хитрими очима, а поруч неї — лисеня.

— Ласочко? — невпевнено покликав Арсен. Лисиця задриботіла передніми лапами, замолотила хвостом по землі й лягла. Лисеня ж, побачивши у човні рибу, облизнулося й тихенько заскімлило.

— Те-те-те... — весело сказав Арсен. — Це що ж виходить: я увесь ваш рід годуватиму?

І кинув на кручу рибину.

Лисеня спіймало її передніми лапами і почало їсти. А Ласочка сиділа нерухомо, пильно стежачи за поплавками...

З того часу вони рибалили втрьох.

Перевір себе:

1. Виконай завдання.

Твір Г. Тютюнника «Ласочка» за жанром є

- А Казка
- Б Оповідання
- В Повість

2. Які очі мала Ласочка?

- А Блискучі
- Б Здивовані
- В Хитрі

3. Якою була реакція Ласочки на гостинець Арсена?

- А Тоненько писнула
- Б Ухопила передніми лапами
- В Позадкувала

4. Яку рибу «спіймала» Ласочка?

- А Окуня
- Б Карася
- В Коропа

5. Якою Арсен побачив Ласочку навесні?

- А Маленькою з розумними очима
- Б Рудою з хитрими очима
- В Великою пухнастою лисицею

6. Як повелася Ласочка у відповідь на голос Арсена?

- А Задріботіла передніми лапами, замолотила хвостом по землі й лягла.
- Б Побачивши у човні рибу, облизнулася й тихенько заскімлила.
- В Сиділа нерухомо, пильно стежачи за поплавками.

7. Віднови у правильній послідовності план оповідання Г. Тютюнника «Ласочка»

- А Рибалка втрюх
- Б Зустріч Арсена та «бойового лисеняти»
- В Настала зима
- Г Рибалка Арсена на світанку
- Ґ Весняна зустріч Арсена і Ласочки
- Д Рибалка вдвох

1	
2	
3	
4	
5	
6	

Продовж речення: *Коли Арсен каже Ласочці «Встань!» або «Ляж!», то вона* _____.

8. Сформулюй і запиши два запитання за змістом твору Г. Тютюнника «Ласочка»

- 1) _____
- 2) _____

9. До чого спонукає нас твір Г. Тютюнника «Ласочка»?

10. Запропонуй і запиши інший заголовок до прочитаного твору. _____

11. Знайди у прочитаному творі мало описаний епізод та доповни його. _____

Зміст

Читаємо у вересні.....	4
Читаємо у жовтні	50
Читаємо у листопаді.....	92
Читаємо у грудні	124
Читаємо у січні.....	157
Читаємо у лютому	194
Читаємо у березні.....	246
Читаємо у квітні	290
Читаємо у травні.....	335